

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าอ่า

ล้าหรับ

1. โครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่า
2. โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าอ่าในพื้นที่เป้าหมาย
3. โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าอ่า

ภายใต้

ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ

ดำเนินการวิจัยโดย

- ทีมประสานงานวิจัยโครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่า
- ทีมวิชาการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าอ่า
วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- ทีมวิจัยโครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าอ่าในพื้นที่เป้าหมาย
สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอ่า เชียงราย และเครือข่ายหมอชนเผ่าอ่า

กันยายน 2550

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่า

สำหรับ

- RDG 470066 โครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่า
- RDG 480037 โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่าในพื้นที่เป้าหมาย
- RDG 470067 โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่า

ภายใต้

ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ

ทีมวิชาการสังเคราะห์

นางสาวกัญญาช เทาประเสริฐ นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค
นายนคร จันตะวงษ์ นางสาวธมวดี ศิริสาร

ทีมประสานงานวิจัย

นายนคร จันตะวงษ์ นางสาวปราณิสรา คำแก้ว นางสาวธมวดี ศิริสาร
นางสาวนุจลี บัวแดง นางสาวจิรพร วงศ์ชัย

ทีมวิจัยในพื้นที่

นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค	ผู้ประสานงาน
นายพิทพงศ์ สะใจ	ทีมประสานงานขับเคลื่อนเครือข่ายพื้นที่อำเภอเชียงแสน
นายอนุชา อำนาจสกุล	ทีมประสานงานขับเคลื่อนเครือข่ายพื้นที่อำเภอเมือง
นายวัชรินทร์ อยู่ลือ	ทีมประสานงานขับเคลื่อนเครือข่ายพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง
นายพิศาล เลิศใจกุล	ทีมประสานงานขับเคลื่อนเครือข่ายพื้นที่อำเภอแม่สรวย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.)

สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

คำชี้แจง

ตามที่ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สกว.ภาค เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการชุดโครงการวิจัยย่อยอีก 4 ชุด แต่ละชุดประกอบด้วยโครงการดำเนินงาน 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนประสานงาน ส่วนเคลื่อนงานในพื้นที่ และส่วนสังเคราะห์ รวมทั้งสิ้น 17 โครงการ ประกอบด้วย

- ชุดวิจัยและพัฒนาเพื่อขยายผลการแพทย์พื้นบ้านล้านนา (2 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่สูง ชนเผ่าอาข่า (3 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ดอน ชนเผ่าม้ง - เมี่ยน (7 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ลุ่ม ชนเผ่าลาหู่ - ไทใหญ่ (5 โครงการ)

โดยแต่ละส่วนมีบทบาทและพันธกิจที่จะช่วยเหลือหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การประสานงานชุดวิจัยให้ดำเนินงานได้ตามเป้าหมายและเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรมร่วมกันของแต่ละชนเผ่า(ดำเนินการ โดยทีมวิจัยและพัฒนาจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก)

ส่วนที่ 2 การขับเคลื่อนการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่ให้ได้ตามเป้าหมายและเป็นพี่เลี้ยงในการทำกิจกรรมร่วมกันของแต่ละชนเผ่า โดยจะร่วมดำเนินการศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการนำภูมิปัญญาที่คัดสรรปรับปรุงให้ร่วมสมัยแล้ว ไปฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ตลอดจนสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับโรงเรียนและเรียนเป็นวิชาชีพในระดับมหาวิทยาลัย (ดำเนินการ โดยทีมพี่เลี้ยงจากหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นฐานประสานงานเครือข่ายของแต่ละชนเผ่า และหมอชนเผ่าและแกนนำชุมชนในแต่ละพื้นที่)

ส่วนที่ 3 การสังเคราะห์และพัฒนาระบบองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของแต่ละชนเผ่า รวมถึงกระบวนการที่สามารถนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน การสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่และการสร้างเสริมรายได้ของชุมชน(ดำเนินการ โดยทีมวิชาการของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ และองค์กรในเครือข่าย ร่วมกับทีมหมอชนเผ่าและทีมพี่เลี้ยง)

ในส่วน of ชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สกว.ภาค โดยแบ่งออกเป็น 3 โครงการย่อย ได้แก่ โครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า , โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่าในพื้นที่เป้าหมายระยะที่ 3 และโครงการสังเคราะห์องค์ความรู้สรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า โดยชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่สูง ชนเผ่าอาข่า สามารถดำเนินงานตามพันธกิจของชุดวิจัยได้ครบถ้วน

สมบูรณ์ ถือได้ว่าเป็นชุดวิจัยที่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย กล่าวคือ สามารถรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอาข่าได้ ได้ทำเนียบสมุนไพรชนเผ่าอาข่า ทำเนียบหมอชนเผ่าอาข่า ตลอดจนการนำภูมิปัญญาความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน การสืบทอดผ่านสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการเสริมสร้างรายได้จากการบริการสุขภาพ ขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รวมทั้งการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านและหมอชนเผ่าในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ในนามของ “ตลาดกลางสมุนไพร”

และเพื่อให้เห็นภาพรวมของผลการดำเนินโครงการ จึงขอเสนอรายการฉบับสมบูรณ์ของชุดวิจัยและพัฒนากการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ไว้ในเล่มเดียวกัน โดยในรายงานวิจัยเล่มนี้จะประกอบด้วย

โครงการที่ 1 การประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอาข่า

โดย โครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

โครงการที่ 2 ผลการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอาข่า

โดย โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่าในพื้นที่เป้าหมาย

โครงการที่ 3 สัเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนากการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

โดย โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนากการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

สารบัญ

หน้า

คำชี้แจง	ก
สารบัญ	ค
โครงการที่ 1 การประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมาย	1
ของชนเผ่าอ่าข่า	
1.1 ภาระหน้าที่ของการประสานงานการเคลื่อนงาน	1
ในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าอ่าข่า	
1.1.1 วัตถุประสงค์	1
1.1.2 พันธกิจ	1
1.1.3 แผนการปฏิบัติงาน	2
1.2 กระบวนการเคลื่อนงานวิจัยของชนเผ่าอ่าข่า	2
1.2.1 การจัดกิจกรรมพบปะทีมวิจัย	2
1.2.2 ลงเยี่ยมในพื้นที่และเข้าร่วมกิจกรรม	3
1.3 บทเรียนที่ได้จากการเคลื่อนงาน	10
ในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าอ่าข่า	
1.3.1 ชุมชน	10
1.3.2 หน่วยงานองค์กรท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย	11
โครงการที่ 2 ผลการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่าข่า	
2.1 พันธกิจของการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย	1
2.1.1 วัตถุประสงค์	1
2.1.2 พันธกิจ	2
2.2 องค์ความรู้การดูแลสุขภาพและสมุนไพรชนเผ่าอ่าข่า	2
2.2.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	2
2.2.2 ความเชื่อในเรื่องความเป็นมาของการกำเนิดคนของอ่าข่า	32
2.2.3 การเกิดของคน	38
2.2.4 ความเชื่อเรื่องธรรมชาติอ่าข่า	45

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

2.2.5 ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูตผี เจ้าที่ เทพเจ้า ของอำเภ...	45
2.2.6 โรคที่หมออำเภ...	45
2.2.7 การวินิจฉัยโรคของหมออำเภ...	51
2.2.8 พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอำเภ...	51
2.2.9 กายบำบัด	69
2.2.10 สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหมอชนเผ่าอำเภ...	83
2.2.11 ทำเนียบหมอชนเผ่าอำเภ...	83
2.3 การสืบทอดความรู้การแพทย์ชนเผ่าอำเภ...	89
การใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าอำเภ...	
2.3.1 การถ่ายทอดความรู้	89
2.3.2 การดูแลสุขภาพ	95
2.4 การสร้างรายได้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	97
2.4.1 การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและวัฒนธรรม	97
อำเภ...	
2.4.2 การขยายพันธุ์สมุนไพร	99
2.4.3 การสร้างรายได้จาก “สมุนไพร”	100
2.5 การพัฒนาเครือข่ายหมอชนเผ่าอำเภ...	101
2.5.1 การเข้าร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและ	101
ชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโจง	
2.5.2 การรวมงานวัฒนธรรมอำเภ...	102
2.6 บทเรียนจากการดำเนินงานชุดวิจัยและพัฒนา	103
การแพทย์ชนเผ่าอำเภ...	

โครงการที่ 3 สังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภ...

3.1 ความเป็นมาและเจตนาในการสังเคราะห์องค์ความรู้	1
--	---

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.2 กระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้	1
3.3 ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียน	
การพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภ...	3

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ทำเนียบสมุนไพรรชนเผ่าอำเภ

ภาคผนวก ข แผนที่ชุมชนวิจัย

ภาคผนวก ค ตัวอย่างเครื่องมืออำเภ

ภาคผนวก ง รูปกิจกรรม

โครงการที่ 1

การประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่า

โดย โครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่า

โครงการที่ 1 การประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าอาข่า

การประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า มีระยะเวลาในการดำเนินการต่อเนื่องกันตั้งแต่เมษายน 2547 ถึง มีนาคม 2550 รวม 3 ปี โดยทีมประสานงานจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายรับหน้าที่ประสานงานชุดวิจัยให้ดำเนินงานได้ตามเป้าหมายและเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรมร่วมกันแต่ละชนเผ่าของชุดวิจัย โดยมีภาระหน้าที่ในการประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมาย ดังนี้

1.1 ภาระหน้าที่ของการประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอาข่า

1.1.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อติดตาม ประสานงานและเชื่อมโยงงานทั้งหมดของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่าให้ดำเนินการได้อย่างมีเอกภาพตามเป้าหมาย รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ชุดวิจัยฯ
- 2) เพื่อเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

1.1.2 พันธกิจ

- 1) จัดกิจกรรมพบปะทีมวิจัยสร้างความเข้าใจและเตรียมการด้านต่างๆของชุดวิจัย
- 2) ติดตามประสานงานและเชื่อมโยงงานชุดวิจัยฯ ให้ดำเนินการได้อย่างมีเอกภาพตามเป้าหมาย
- 3) จัดเวทีติดตามผลความก้าวหน้าของชุดวิจัยฯ ปีละ 2 ครั้งรวม 2 ปี ไม่น้อยกว่า 4 ครั้ง
- 4) เชื่อมประสานระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่ากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สาธารณสุขและป่าไม้ รวมทั้งเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่าอาข่ากับหมอชนเผ่าอาข่าประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน
- 5) รวบรวมความเคลื่อนไหวงานวิจัยและผลการศึกษาเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ และสร้างฐานข้อมูลสนับสนุนการดำเนินงานของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า
- 6) จัดทำรายงานความก้าวหน้าและรายงานผลของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

1.1.3 แผนการปฏิบัติงาน

- 1) จัดกิจกรรมพบปะทีมวิจัยสร้างความเข้าใจและเตรียมการด้านต่างๆของชุดวิจัยฯ 24 ครั้ง

- 2) ลงเยี่ยม /เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อติดตามประสานงานและเชื่อมโยงงานชุดวิจัยฯ ให้ดำเนินการได้อย่างมีเอกภาพตามเป้าหมาย ไม่น้อยกว่า 24 ครั้ง
- 3) จัดเวทีกลางเพื่อรายงานความก้าวหน้าและผลการวิจัยของชุดวิจัยฯ ปีละ 2 ครั้ง รวม 3 ปี ไม่น้อยกว่า 6 ครั้ง
- 4) ประชุมปฏิบัติการเพื่อเชื่อมโยง/ประสานงานเครือข่ายหมอนคนเผ่าในพื้นที่วิจัยและประเทศเพื่อนบ้าน
- 5) ดำเนินการประชาสัมพันธ์ ผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ และสร้างฐานข้อมูลสนับสนุนการดำเนินงานของชุดวิจัยฯ

1.2 กระบวนการเคลื่อนงานวิจัยในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอาข่า

เพื่อให้ดำเนินงานอย่างมีเอกภาพตามเป้าหมายของชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ตลอดระยะเวลา 3 ปี ที่ผ่านมา ทีมประสานงานได้สร้างความเข้าใจ และระดมความคิดเพื่อปรับกระบวนการวิธีการทำงานในการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนงานวิจัยของชุดวิจัยสามารถปฏิบัติได้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน ที่สามารถดำเนินงานได้ตามพันธกิจของชุดวิจัยอย่างครบถ้วน ดังมีกระบวนการในการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมาย ดังนี้

1.2.1 การจัดกิจกรรมพบปะทีมวิจัย

เพื่อสร้างความเข้าใจและเตรียมการด้านต่างๆ ของชุดวิจัยตลอดระยะเวลาดำเนินงานมีการพบปะกับทีมวิจัยและทีมหมอนคนเผ่าในพื้นที่กว่า 20 ครั้ง ระหว่างทีมวิจัยในพื้นที่ ทีมประสานงาน และทีมสังเคราะห์ เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้ทราบความก้าวหน้าของผลการศึกษาในพื้นที่และสามารถนำแผนงานที่วางไว้ร่วมกันไปปฏิบัติได้ตามเป้าหมาย โดยตลอดระยะเวลา 3 ปีที่ผ่าน ทีมประสานงานได้จัดประชุมปฏิบัติการและติดตามผลการดำเนินงานของแต่ละโครงการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้งานขับเคลื่อนบรรลุผลสำเร็จได้ ตั้งแต่การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง เทคนิควิธีการทำวิจัยในชุมชน โดยเฉพาะเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ตามประเด็นการศึกษาที่วางไว้และการออกแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ให้แก่ ทีมโครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพพหุวัฒนธรรมถึงข้อมูลสมุนไพรของชนเผ่าอาข่า เพื่อให้ทีมวิจัยสามารถเก็บรวบรวมในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของชนเผ่าอาข่าได้อย่างครอบคลุมและมีความเข้าใจในทิศทางเดียวกันซึ่งรวมถึงการจัดทำทำเนียบหมอนคนเผ่าในแต่ละพื้นที่ การจัดประชุมพบปะสร้างความเข้าใจร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ของแต่ละโครงการด้วย จึงทำให้ได้ทราบปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของทีมวิจัยในพื้นที่ และได้มีการปรึกษาหารือเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบ

วิธีการและกระบวนการทำงานในแต่ละพื้นที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุดวิจัยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถประมวลภาพรวมการจัดกิจกรรมการพบปะทีมวิจัยได้ดังนี้

- 10 – 11 กุมภาพันธ์ 2547** เวทีการเตรียมความพร้อมและการขับเคลื่อนงานชุดโครงการ การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่า (ชุดโครงการอำเภอ) ณ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยมีหมอนชนเผ่าอำเภอเข้าร่วมครั้งนี้ จำนวน 35 คน
- ช่วงกุมภาพันธ์ - มีนาคม 2547** ประชุมวางแผนเพื่อจัดทำปฏิทินกิจกรรมร่วมกับทีมประสานงานวิจัย โครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอำเภอ รวมทั้งการเตรียมความพร้อมสำหรับการเก็บข้อมูลต่างๆซึ่งจัดให้มีการพบปะอย่างต่อเนื่องกว่า 10 ครั้ง
- 28 พฤศจิกายน 2547** ประชุมแกนนำหมอนชนเผ่าอำเภอ เพื่อให้ผู้รู้ / หมออำเภอร่วมกัน ตรวจสอบสมุนไพรที่ได้ศึกษารวบรวมจากการสำรวจในพื้นที่วิจัย ระหว่างวันที่ 28 มิ.ย. - 2ก.ค. 47 ในเบื้องต้น ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบในระดับภาพรวมอีกครั้ง ณ สมาคมอำเภอเชียงราย
- 29 พฤศจิกายน 2547** ร่วมประชุมเครือข่ายหมอนอำเภอทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่เขตอำเภอเมืองเชียงราย พื้นที่อำเภอเชียงแสน-อำเภอแม่จัน พื้นที่เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง และพื้นที่เขตอำเภอแม่สรวย เพื่อทำความเข้าใจกับหมอนอำเภอเรื่องความสำคัญของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่สูง (ชนเผ่าอำเภอ) ณ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มรช.

1.2.2 ลงเยี่ยมในพื้นที่และเข้าร่วมกิจกรรม

เพื่อให้ผลการติดตามประสานงานและเชื่อมโยงงานชุดวิจัยฯ ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่วางไว้ การลงพื้นที่ของทีมประสานงานที่ผ่านมาเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการในพื้นที่ ไม่ต่ำกว่า 20 ครั้ง ทำให้ได้รับทราบความเคลื่อนไหว/ความก้าวหน้าและผลของการดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยในแต่ละพื้นที่ ซึ่งทีมประสานงานได้มีโอกาสนพบปะแลกเปลี่ยนปรึกษาหารือกับหน่วยงาน องค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องภายในพื้นที่ เกี่ยวกับแนวทางการร่วมมือในการนำฐานข้อมูลผลจากการศึกษาวิจัยเข้าสู่นโยบายและแผนงานในอนาคตของหน่วยงาน องค์กรในพื้นที่ โดยทีมประสานงานได้ลงพื้นที่เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการเคลื่อนงานวิจัยใน

พื้นที่ด้วยกันหลายครั้ง สามารถประมวลผลการจัดกิจกรรมการลงเยี่ยมพื้นที่และเข้าร่วมกิจกรรม ดังนี้

28 มิถุนายน - 2 กรกฎาคม 2547	การเดินป่าสำรวจตรวจสอบข้อมูลสมุนไพรชนเผ่าอาข่า ระดับรวม ณ อ.แม่ฟ้าหลวงและ อ.แม่สรวย เพื่อสำรวจรวบรวมข้อมูลสมุนไพร ในการนำมาเปรียบเทียบ ตรวจสอบกับสมุนไพรหาหมี สมุนไพรที่ อาข่ารู้จักมีจริงหรือไม่และจัดทำแผนที่สมุนไพร ด้านแหล่งที่อยู่ ปริมาณ ความหนาแน่นมีผู้เข้าร่วมจำนวน 35 คน ได้แก่ หมอชนเผ่า อาข่าและหมอเมืองที่มียุทธในระดับพื้นที่ ทีมประสานงานชุดวิจัยฯ
ช่วงกุมภาพันธ์ 2548	ทีมวิจัยในพื้นที่ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการดูแลสุขภาพ สุขภาพในแต่ละพื้นที่โดยทีมประสานงานคอยเป็นที่ปรึกษาในการให้ คำปรึกษาเกี่ยวกับประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและช่วยประสาน ความร่วมมือระหว่างทีมวิจัยและทีมสังเคราะห์ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ตรง ประเด็นและมีความครอบคลุมเนื้อหา
ช่วงมีนาคม 2548	ทีมวิจัยในพื้นที่ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการดูแลพื้นที่ป่าของชุมชน บ้านแสนใจพัฒนา อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย เพื่อจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ในชุมชน โดยมีทีมประสานงานของชุดวิจัยฯ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับ การฟื้นฟู การอนุรักษ์/พัฒนาแหล่งเรียนรู้เส้นทางเดินป่า เป็นต้น
20 เมษายน 2548	พัฒนาความร่วมมือในการปฏิบัติงานระยะที่ 2 โดยมีตัวแทนจาก โรงเรียนสถานีนอนมัย รพ. และกรมป่าไม้ในพื้นที่ที่มีหมอชนเผ่าเข้า ร่วมเป็นทีมวิจัย
23-24 มิถุนายน 2548	ทีมวิจัยและทีมประสานงานลงพื้นที่ศึกษาวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลเจาะลึก ทางด้านกายบำบัดของหมอชนเผ่าอาข่า เพิ่มเติมจากระยะที่ 1
29 – 30 กันยายน 2548	จัดประชุมปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาโครงสร้างหลักสูตร และการ จัดการเรียนการสอนการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ของโครงการเคลื่อน งานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า โดยมีคณะทีมวิจัยในพื้นที่เข้าร่วม
7 – 8 ตุลาคม 2548	จัดประชุมปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแผนการเรียนการสอนหลักสูตร ฝึกอบรมหมอชนเผ่า โครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่า อาข่า โดยมีทีมวิจัยในพื้นที่เข้าร่วม

- 11 ตุลาคม 2548** จัดประชุมปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความร่วมมือการจัดการเรียนการสอนระหว่างทีมวิจัย (วิทยากรผู้สอน) ร่วมกับผู้อำนวยการโรงเรียนในพื้นที่นำร่องที่จะนำเอาองค์ความรู้ไปสืบทอดในระดับโรงเรียน รวมถึงการจัดทำตำราการสืบทอด
- 14-15 ธันวาคม 2548** ลงพื้นที่วิจัยเพื่อติดตามและสรุปบทเรียนการปฏิบัติงานระยะที่ 2 ของโครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ด้านการสืบทอดองค์ความรู้ ในพื้นที่บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย
- 15 มกราคม 2549** ลงพื้นที่วิจัยเพื่อติดตามผลการสืบทอดองค์ความรู้ของหมอชนเผ่าอ่าข่าในระดับครัวเรือนและระดับโรงเรียน ณ บ.ห้วยจี่เหล็ก ต.วาวีอ.แม่สรวย จ.เชียงราย
- 15-17 มิถุนายน 2549** ประสานงานให้มีการจัดฝึกอบรมการเพาะขยายพันธุ์พืชผักสมุนไพรให้กับนักศึกษาแพทย์แผนไทย และทีมหมอเมือง / ทีมหมอชนเผ่าอ่าข่าเข้าร่วมฝึกอบรม ณ วนอุทยานภูลังกา ต.ผาซำน้อย อ.ปง จ.พะเยา ครั้งที่ 1
- 4-6 สิงหาคม 2549** ประสานให้มีการจัดฝึกอบรมเพาะขยายพันธุ์พืชผักสมุนไพรให้กับชนเผ่าอ่าข่า ณ บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย ครั้งที่ 2

1.2.3 จัดเวทีกลางเพื่อรายงานความก้าวหน้าและผลการวิจัยของชุดวิจัยฯ

เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าและผลของการศึกษา รวมทั้งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาจากพื้นที่ รวมถึงเป็นการจัดโอกาสให้ทีมวิจัย ทีมสังเคราะห์ได้พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาอุปสรรคในการวิจัยและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน สามารถประมวลการจัดกิจกรรมเพื่อรายงานความก้าวหน้าและผลการวิจัยของชุดวิจัย ดังนี้

- 13-14 มีนาคม 2548** ลงพื้นที่วิจัยร่วมเวทีตรวจสอบข้อมูลระดับชุมชนของโครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ณ บ้านสองแควพัฒนา ต.แม่ยาว อ.เมืองเชียงรายระหว่างหมออ่าข่า อ.เมืองและอ.แม่สรวย
- 22 มีนาคม 2548** ลงพื้นที่วิจัยเพื่อร่วมเวทีตรวจสอบข้อมูลด้านการดูแลสุขภาพของชนเผ่าอ่าข่าในระดับพื้นที่ โดยมีหมอชนเผ่าจากพื้นที่ อ.เชียงแสน อ.แม่ฟ้าหลวง และอ.แม่จันเข้าร่วม

19 เมษายน 2548

จัดเวทีตรวจสอบองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าในระดับภาพรวม

5 มกราคม 2550

นำเสนอผลการศึกษาของชุดวิจัยองค์ความรู้การแพทย์/สมุนไพร
ชนเผ่าของการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าโดย ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค
และทีมวิจัยหมออ่าข่า

1.2.4 ประชุมปฏิบัติการเพื่อเชื่อมโยง/ประสานงานเครือข่ายหมอชนเผ่า

เพื่อขยายเครือข่ายหมอชนเผ่าอ่าข่า ให้มีพลังในการขับเคลื่อนนโยบาย การทำกิจกรรมร่วมกัน ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่สอดคล้องและรองรับกับนโยบายของประเทศ ทีมวิจัยในพื้นที่ร่วมกับทีมประสานงานได้พัฒนาความร่วมมือกับหมอชนเผ่าอ่าข่า หน่วยงานองค์กรท้องถิ่นในระดับชุมชน และระดับจังหวัด ภายในประเทศรวมทั้งการเชื่อมโยงความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยชุดวิจัยนี้สามารถเชื่อมประสานความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้ 3 ประเทศ ประกอบด้วย ชนเผ่าอ่าข่า เมืองเชียงตุง เมืองท่าขี้เหล็ก ของสหภาพเมียนมาร์ ชนเผ่าอ่าข่าและหน่วยงานระดับท้องถิ่น แขวงหลวงน้ำทา แขวงบ่อแก้ว ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และชนเผ่าฮาหนี เมืองจิ่งหง ของสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยสามารถประมวลผลกิจกรรมเชื่อมโยง/ประสานงานเครือข่าย ดังนี้

- สิงหาคม 2548

ผู้แทนชาวอ่าข่า จาก สปป.ลาวได้มาเยี่ยมพี่น้องชนเผ่าอ่าข่าที่สมาคมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอ่าข่า และมาเยี่ยมชมศึกษาดูงานเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนาและการจัดทำชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ที่วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ ในการศึกษาดูงานครั้งนี้ผู้แทนจากประเทศลาวได้แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร ที่ใช้ในการรักษาโรค อาทิเช่น การใช้สมุนไพร “กาสามปีก” รักษาโรคไข้มาเลเรีย ของหมออ่าข่าในลาว เป็นต้น

- 27-28 กุมภาพันธ์ 2549

ทีมวิจัยโครงการเคลื่อนงานการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าเดินทางไปแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และสร้างเครือข่ายกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อประสานงานเชื่อมโยงเกี่ยวกับการทำงานด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ของชาวอ่าข่าในประเทศลาวกับไทย โดยมีผู้ประสานงานโครงการเคลื่อนงานในพื้นที่ของชนเผ่าอ่าข่าไปเป็นตัวแทน ครั้งนี้ นอกจากนั้นยังได้พูดคุยและชักชวนตัวแทนของหมอพื้นบ้านอ่าข่าในประเทศลาว ได้เข้ามามีการร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขงในต้นปี 2550 ด้วย

- 16-20 กรกฎาคม 2549

ตัวแทนของทีมวิจัยชนเผ่าอาข่า จำนวน 4 คน ได้เดินทางเข้าร่วมการศึกษาดูงานและร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างหมอพื้นบ้านของไทยและหมอพื้นบ้านแคว้นสิบสองปันนา ณ สถาบันการแพทย์ไต (โรงพยาบาลไต) สาธารณรัฐประชาชนจีน ในการไปเยี่ยมเยียนและศึกษาดูงานครั้งนี้ ได้มีโอกาสเดินทางไปสำรวจสมุนไพรในสวนพฤกษชาติเขตร้อน เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างในการใช้ดูแลรักษาสุขภาพ ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน รวมทั้งได้พบปะระหว่างหมออาข่าของไทยกับหมอฮานี่ของจีน ผลจากการพบปะครั้งนี้ทำให้หมออาข่าได้แนวคิดและการพัฒนาการแพทย์ของหมออาข่า เช่น การพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรของชนเผ่า ที่ได้ถูกพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปแล้ว โดยจะได้้นำสิ่งที่ไปเรียนรู้นำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของหมออาข่าในไทย โดยในอนาคตจะได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับค่าสมาคมโดยมีฐานความร่วมมือด้านสุขภาพเป็นประเด็นเชื่อมโยงกันต่อไป และผลจากการเดินทางไปครั้งนี้ได้ประสานงานเพื่อเชิญชวนหมอฮานี่มาร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขงในวันที่ 5-9 มกราคม 2550

- 5-9 มกราคม 2550

เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการสุขภาพโดยชุมชนที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวเป็นนโยบายสาธารณะ ทีมวิจัยได้ประสานงานและจัดโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพันธมิตรทั้งใน/นอกประเทศโดยที่ชุดโครงการได้จัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและสมุนไพรลุ่มน้ำโขงขึ้นระหว่างวันที่ 5 - 9 มกราคม 2550 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการแพทย์และสมุนไพรพื้นบ้านของล้านนาและชนเผ่าต่างๆ ในบริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนา “ตลาดกลางสมุนไพรของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง บนหลักการเศรษฐกิจพอเพียง” ให้เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นกลไกรองรับความผาสุกของประชาชนบนพื้นฐานของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในลุ่มน้ำโขงร่วมกันอย่างยั่งยืน ซึ่งมีหมอพื้นบ้านจากจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านมาร่วมสัมมนามากกว่า 400 คน อาทิเช่น หมอพื้นบ้านล้านนาและหมอชนเผ่าอาข่า, ไทยใหญ่, ม้ง, เมี่ยน, และละหู่ จากประเทศไทย หมอชนเผ่าฮานี่และหมอไตจากสิบสองปันนา ประเทศจีน หมอชนเผ่าอาข่าและไทยใหญ่จากเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์ หมอชนเผ่าอาข่าและหมอพื้นบ้านลาวจากแขวงบ่อแก้วและหลวงน้ำทา ประเทศลาว รวมทั้งมีผู้สนใจจากทั่วประเทศเข้าร่วมสัมมนาด้วยหมอชนเผ่าดังกล่าวมากกว่า 100 คน มีทั้งนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่างๆ แพทย์และบุคลากรสาธารณสุข หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต่างๆ ตลอดจนผู้ประกอบการค้าและอุตสาหกรรมยาสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สุขภาพ รวมทั้งมีประชาชน นักเรียน นักศึกษา ผู้สนใจเข้าชมงานวันละประมาณ 1,000 คน

โดยทีมประสานงานวิจัยและทีมวิจัยในพื้นที่ได้ร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมเพื่อเข้าร่วมงานในครั้งนี้ และประสานงานผู้เข้าร่วมงานกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งมีหมออา่าเข้าไทยเข้าร่วม 60 คน และผู้แทนของทั้ง 3 ประเทศ เข้าร่วม 12 คน โดยแต่ละพื้นที่ได้ร่วมทำกิจกรรม ได้แก่

1) นำเสนอผลงานวิจัยต่อสาธารณชนในวันที่ 5 มกราคม 2550 โดยทีมหมอชนเผ่าอา่าเข้า ซึ่งทำให้ระบบการแพทย์ชนเผ่าอา่าเข้าเป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้น ถือว่าเป็นการเปิดตัวของระบบการแพทย์พื้นบ้านของหมออา่าเข้าที่ในอนาคตอาจเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในระบบการดูแลสุขภาพของประชาชนเสมือนดังการแพทย์พื้นบ้านล้านนาที่ได้รับการยอมรับจากกระทรวงสาธารณสุขและประชาชนและในงานนี้เองทีมหมอชนเผ่าอา่าเข้าทั้ง 3 ประเทศ ได้ร่วมกันก่อตั้งเป็นเครือข่ายชนเผ่าอา่าเข้าในระดับประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงแล้ว นอกจากนี้ทีมหมอชนเผ่าต่าง ๆ ได้ลงนามความร่วมมือเครือข่ายลุ่มน้ำโขงตอนบน ซึ่งในอนาคตจะมีการไปมาหาสู่เชื่อมสัมพันธไมตรีร่วมกันไม่เฉพาะแต่ทางด้านสุขภาพ ยังรวมถึงคบค้าสมาคมด้านการค้าขายและอื่นๆ ด้วย

2) กิจกรรมการแสดงแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ที่ชนเผ่าอา่าเข้าได้นำมาแสดงกว่า 10 ชุด ที่แฝงไปด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน ที่หาดูได้ยาก เช่น การเดินรำอวยพร การร้องเพลงโบราณ รำกระบอกไม้ไผ่ เป็นต้น

3) กิจกรรมการสาธิตและบริการการดูแลสุขภาพ อาทิเช่น เหยียบจอบ, สักเหล็กแดง , การดูดปัสสาวะและพิธีกรรมของชนเผ่าอา่าเข้า

4) เปิดให้บริการสุขภาพ สปาอา่าเข้า , นวดแบบอา่าเข้า

5) จำหน่ายอาหารสุขภาพของชนเผ่าอา่าเข้า ที่จัดทำเป็นเมนูสุขภาพให้กับผู้ที่สนใจมาร่วมงานได้ทดลองชิมอาหารพื้นบ้านอา่าเข้า อาทิเช่น ยำผักกูด น้ำพริกอา่าเข้า ลาบหมู ฯลฯ

6) การจัดนิทรรศการองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอา่าเข้า โดยจัดแสดงผลงานวิจัย วัสดุอุปกรณ์ในการรักษา อุปกรณ์ในการปรุงยา เครื่องประกอบพิธีกรรม ฯลฯ ณ ห้องนิทรรศการการแพทย์พื้นบ้านล้านนาและการแพทย์ชนเผ่า

- 30 มีนาคม 2550

ทีมเครือข่ายหมอชนเผ่าอา่าเข้าและชุดโครงการได้มีโอกาสไปเยี่ยมพี่น้องชาวอา่าเข้า ณ จังหวัด ท่าจีเหล็ก สหภาพเมียนมาร์ ซึ่งภายในงานมีการพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างพี่น้องชนเผ่าอา่าเข้าในไทยและในเมียนมาร์ด้านศาสนาและวัฒนธรรมภายในงานมีผู้ร่วมงานไม่ต่ำกว่า 2,000 คน /วัน ทางทีมวิจัยได้เข้าร่วมจำนวน 17 คน และได้พบปะกับหมออา่าเข้าที่เคยร่วมงานมหกรรม การแพทย์ชนเผ่าฯ จึงหารือเรื่องการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านสุขภาพระหว่างพี่น้องอา่าเข้าในไทย และพี่น้องอา่าเข้าในเมียนมาร์ ทั้งเรื่องของการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนสมุนไพร ที่สามารถทำได้ในระดับของท้องถิ่นตามวิถีชีวิตที่สามารถไปมาหาสู่กันได้ จึงถือเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญของ

หมอชนเผ่าอำเภอนี้จะนำพหุปัญญาความรู้ของตนเองให้สามารถเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ
สุขภาพและสร้างเสริมรายได้ ดังนั้น ชุมชนนี้จึงสามารถปฏิบัติงานได้ครบถ้วนตามพันธกิจของชุด
วิจัยการแพทย์ชนเผ่าอำเภอนี้ ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าที่สามารถ
เคลื่อนงานจนมาถึงจุดหมายที่วางไว้

1.2.5 การประชาสัมพันธ์ ทีมประสานงานได้รวบรวมความเคลื่อนไหวและผลการศึกษา
เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ และสร้างฐานข้อมูลสนับสนุนการดำเนินงาน
ของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าโดยทีมประสานงานได้จัดทำฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการ
ดำเนินงานของชุดโครงการ เพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาของชุดโครงการ ให้สามารถ
ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการจดบันทึกกระบวนการทำงาน การจัดกิจกรรมต่างๆ
ของชุดวิจัยเสนอให้กับชุดโครงการใหญ่ เพื่อนำข้อมูลหรือกิจกรรมเผยแพร่ต่อสาธารณชนทั่วไป
นอกจากนั้นได้จัดทำคำรณการแพทย์ชนเผ่าอำเภอนี้ทำเนียบสมุทไพรชนเผ่าอำเภอนี้ เพื่อสืบความรู้สู่
ชุมชนและผู้สนใจ ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาได้มีการไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดำเนินงาน
ของชุดโครงการฯ เช่น

30-31 สิงหาคม 2549	นำเสนอผลงานวิจัยชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์
ชนเผ่าภาคเหนือในงานสมุทไพรแห่งชาติ ณ อิมแพคเมืองทองธานี
กรุงเทพมหานคร
6-8 มิถุนายน 2548	ร่วมจัดงาน HOSPI Medica Thailand 2005 ณ ศูนย์ประชุม
แห่งชาติสิริกิติ์ ภายใต้ความร่วมมือของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่ง
ได้ประชาสัมพันธ์งานของชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและ
การแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ
23-27 พฤศจิกายน 2549	ร่วมจัดงานการประชุมวิชาการและนิทรรศการ “เศรษฐกิจพอเพียง:
ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล” ณ สำนักพิพิธภัณฑสถานและวัฒนธรรม
การเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ ของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ฝ่าย 4)
5-9 มกราคม 2550	จัดแสดงผลงานชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์
ชนเผ่าภาคเหนือ ในงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชน
สมุทไพรลุ่มน้ำโขง

1.3 บทเรียนที่ได้จากการเคลื่อนงานวิจัยในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่า

1.3.1 ชุมชน

1) แก่นนำชนเผ่าในพื้นที่เป้าหมาย มีการตัวกันรวมกลุ่มที่ชัดเจนขึ้น มีการทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายหมอพื้นบ้านอ่าอย่างเป็นระบบทำให้มองเห็นพลังของชุมชนที่ร่วมกันผลักดัน ซึ่งจะเห็นได้จากผลงานการศึกษาวิจัยที่ออกมาเป็นรูปธรรม ได้แก่ ดำรายการแพทย์ชนเผ่าอ่า , ทำเนียบหมอชนเผ่าอ่า และทำเนียบสมุนไพรชนเผ่าอ่า

2) พัฒนาสู่การจัดการเรียนการสอนในระดับชุมชน ครอบคลุม ระดับโรงเรียนและระดับวิชาชีพที่เปิดการเรียนการสอนในระดับวิชาชีพ หลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต สาขาวิชาการแพทย์ล้านนา โดยส่วนหนึ่งมีวิชาบังคับการแพทย์ชนเผ่าอ่ารวมอยู่ด้วย

3) ผลตอบรับจากงานวิจัยทำให้ในขณะนี้ มีการระดมหมอชนเผ่าอ่าเพื่อที่จะเปิดให้บริการสุขภาพในลักษณะของคลินิกชุมชน ให้กับประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยมีหมออ่าและนักศึกษาจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ เป็นผู้ดำเนินการ โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สลองใน อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สิ่งสำคัญของการที่มีองค์การมารองรับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่เล็งเห็นประโยชน์ และร่วมมือกับหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ซึ่งจะสร้างสีสันและความหลากหลายของวิธีการบริการสุขภาพมากยิ่งขึ้น เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะพัฒนาหมอชนเผ่าให้มีศักยภาพพร้อมที่จะรับใช้ประชาชนและร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี การจัดงานครั้งนี้จะมีขึ้นประมาณเดือนตุลาคม 2550 นี้

4) สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่นำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นบทเรียนในการสร้างแนวคิด คิดอย่างเป็นระบบ รู้จักการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอาศัยการทบทวน พบปะพูดคุยและสรุปบทเรียนเป็นระยะ ๆ

5) เกิดการเคลื่อนงานในลักษณะพหุภาคี เครือข่ายการแพทย์พื้นบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอันประกอบด้วย อ่าไทย อ่าเชียงตุง จากสหภาพเมียนมาร์ อ่าจากแขวงหลวงน้ำทา แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และอ่า-ฮาหนี ในแคว้นสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน

6) ชนเผ่าอ่า ร่วมกับมูลนิธิการสร้างเสริมอาชีพหญิงชาวอ่าร่วมกับสมาคมอ่า ได้คัดเลือกเยาวชนเข้ารับการฝึกอบรมการนวดเพื่อสุขภาพ ซึ่งในอนาคตจะช่วยเสริมสร้างรายได้ให้กับเยาวชน

7) ผลจากการจัดทำทำเนียบหมอพื้นบ้านล้านนาและชนเผ่า ทำให้หมอเมือง หมอชนเผ่า รู้จักกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือ ทำให้คนรู้จักติดต่อสื่อสารกัน ถือเป็นสะพานเชื่อมโยงไปสู่การ แลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการ ความรู้ท้องถิ่นด้านสุขภาพ ตลอดจนสร้างเสริมรายได้จากสมุนไพร ทั้งนี้ผลจากการจัดงานมหกรรม 5-9 มกราคมที่ผ่านมา ทำให้เกิด “ตลาดกลางสมุนไพร” ขึ้น

1.3.2 หน่วยงานองค์กรท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย

1) จากการประสานงาน โดยอาศัยเวทีเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโครงการเคลื่อนงานวิจัยในพื้นที่ ชุมชน และหน่วยงานองค์กรบริหารส่วนตำบล สาธารณสุขประจำตำบล และโรงเรียนในพื้นที่เป้าหมาย อยู่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การเคลื่อนงานของพื้นที่ ส่วนหนึ่งสามารถผลักดันเข้า แผนงานของหน่วยงานองค์กรท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย อาทิเช่น แผนการสร้างอาชีพ/รายได้จากสมุนไพรของชุมชนและการบริการสุขภาพชุมชน ถูกปรับเข้าสู่แผนขององค์การบริหารส่วนตำบล แม่สลองใน และได้รับความร่วมมือจากสาธารณสุขตำบลอีกด้วย รวมถึงการพัฒนาองค์ความรู้ไปสู่ การสืบทอดในระดับโรงเรียน ที่สามารถจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เปิดสอนในระดับ ประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ในชุมชนได้ เช่น โรงเรียนคอยแสนใจพัฒนา โรงเรียนบ้านห้วย จีเหล็ก

2) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการกันเขตพื้นที่ให้ชุมชน เป็นผู้ดูแล อนุรักษ์และ พื้นที่ฟู ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ซึ่งมีการกำหนดกฎกติกาในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของ 9 หมู่บ้านที่อยู่ใน พื้นที่ใกล้เคียง จำนวน 10,000 ไร่ โดยส่วนหนึ่งได้ถูกพัฒนามาเป็นเส้นทางเดินป่า สอดรับกับ การพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของชนเผ่าอาข่าที่บ้านแสนใจพัฒนา

3) สภาพความมั่นคงแห่งชาติ มีแนวนโยบายในการส่งเสริมการเสริมสร้างรายได้ของท้องถิ่น ด้วยสมุนไพร ในเขตพื้นที่ตำบลแม่สลอง ซึ่งเป็นพื้นที่การดำเนินงานของชุดวิจัยนี้ โดยจะแกนนำ หมู่บ้าน 20 ชุมชน ๆ ละ 6 คนรวม 120 คน ที่จะเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องสมุนไพร การขยายพันธุ์ การเก็บเกี่ยว และเสริมเรื่องการตลาดให้บางส่วน โดยจะมีการขยายผลรวมถึงการพัฒนาเป็นแหล่ง พันธุ์ และเชื่อมโยงกับโครงการสมุนไพรของสมเด็จพระเทพฯ และเชื่อมโยงไปสู่หน่วยงานอื่น ๆ ต่อไป

โครงการที่ 2

ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่า

โดย โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่าในพื้นที่เป้าหมาย

โครงการที่ 2 ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่าข่า

การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าในพื้นที่เป้าหมาย มีพื้นที่ศึกษาวิจัยครอบคลุมทั้งหมด 14 หมู่บ้าน 4 อำเภอ ของจังหวัดเชียงราย รวมระยะเวลาที่ดำเนินงานโครงการ 3 ปี ซึ่งได้เริ่มดำเนินงานระยะที่ 1 เดือนเมษายน 2547 และในระยะที่ 2 เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2548 ถึง 31 มีนาคม 2550 โดยในช่วงที่ 1 จะเน้นเนื้อหาศึกษาวิจัย การนำองค์ความรู้การดูแลสุขภาพที่ได้ไปใช้ในระยะที่ 2 ในการสืบสานถ่ายทอดการดูแลสุขภาพของหมอชนเผ่าอ่าข่า ทั้งระดับครัวเรือน ชุมชนและสถานศึกษา ตลอดจนการพัฒนาสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจโดยการจำหน่ายสมุนไพร และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และด้วยความร่วมมือจากเครือข่ายหมอพื้นบ้านอ่าข่า สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอ่าข่า ร่วมกับทีมประสานงานของชุดโครงการด้วย โดยในภาพรวมสามารถดำเนินกิจกรรมได้ตามพันธกิจของชุดวิจัยดังกล่าวข้างต้น จึงจะขอเสนอผลการดำเนินงานดังต่อไปนี้

2.1 พันธกิจของการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าอ่าข่า

2.1.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อรวบรวม คัดสรรและจัดระบบองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าและสมุนไพรอ่าข่า จนได้เอกสาร ดำเนินการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพของหมออ่าข่า
- 2) เพื่อจัดทำทำเนียบหมอชนเผ่าอ่าข่าและจัดโอกาสให้หมอชนเผ่าได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ กับหมอชนเผ่าในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน
- 3) เพื่อส่งเสริมฟื้นฟู การใช้ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพชนเผ่าให้เกิดปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน
- 4) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้การดูแลสุขภาพ และสมุนไพรสู่คนรุ่นใหม่
- 5) เพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์สมุนไพรจากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและสร้างรายได้เสริม
- 6) เพื่อขับเคลื่อนโครงการในพื้นที่ ให้เกิดการดำเนินงานและเกิดผลตามเป้าหมาย
- 7) เพื่อประสาน เผยแพร่ วรรณคดีหลักค่าน ให้ผู้นำเอาภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ และการจัดการ ทรัพยากร ไปสู่การปฏิบัติโดยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

8) เพื่อให้ชุมชนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดูแลสุขภาพและแลกเปลี่ยนประสบการณ์
หมอเมืองและหมอชนเผ่า

9) เพื่อให้ชุมชนมีเวทีเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่าและเครือข่ายหมอพื้นบ้านประเทศ
เพื่อนบ้าน

2.1.2 พันธกิจ

- 1) ขับเคลื่อนโครงการในระดับพื้นที่บริหารให้เกิดการดำเนินงานและเกิดผลตามเป้าหมาย
- 2) รวบรวมองค์ความรู้การดูแลสุขภาพและจัดระบบข้อมูลสมุนไพรของชนเผ่าอำเภอ
อย่างเป็นระบบ
- 3) การสืบสานและถ่ายทอดองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอำเภอ ในครอบครัว ชุมชน
โรงเรียน
- 4) การดูแลสุขภาพ (อำเภอคลินิก) โดยรักษาด้วยสมุนไพร พิธีกรรม กายภาพบำบัด
ทั้งระดับครอบครัวและชุมชน
- 5) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างรายได้ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 6) ประสาน เผยแพร่ ธรรมะ ผลักดันให้มีการใช้ภูมิปัญญาชนเผ่าในการดูแลสุขภาพ
ทั้งในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายผลในทางปฏิบัติสู่ชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ใน
วงกว้าง
- 7) ร่วมกับโครงการวิจัยในแต่ละพื้นที่จัดทำทำเนียบหมอชนเผ่าอำเภอ
- 8) จัดเวทีให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกับทีมวิชาการจัดทำตำราเพื่อการสืบทอด
- 9) ร่วมกับทีมวิชาการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างหมอเมืองและหมอชนเผ่า
- 10) ร่วมกับสกว.จัดโอกาสให้หมอชนเผ่าได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับหมอชนเผ่าในจีน

2.2 องค์ความรู้การดูแลสุขภาพและสมุนไพรชนเผ่าอำเภอ

2.2.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

2.2.1.1 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชนเผ่า

1) ข้อมูลทั่วไปพื้นที่เขตอำเภอเมืองเชียงราย

(1) บ้านสองแควพัฒนา หมู่ที่ 10 ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย

- บ้านสองแควพัฒนา เดิมทีใช้ชื่อว่า บ้านอาโ๊ะ โดยเรียกชื่อตามผู้นำในสมัยนั้น
ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2510 โดยแยกตัวออกจาก บ้านลีผาแม่ยาว ตั้งอยู่ในเขตป่าดอยบ่อพื้นที่ต้นน้ำ
แม่ยาว มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 700 เมตร ต่อมาในปี พ.ศ 2540 แกนนำชุมชนได้มี

การปรีกษาหรือ โยกย้ายการตั้งชุมชนเนื่องจากถูกมองว่าอยู่บนดินน้ำแม่ยาว และอาจเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสมัยนั้นมีการโยกย้ายชุมชนบนพื้นที่สูงของหน่วยงานภาครัฐ ด้วยเหตุนี้ แกนนำชาวบ้านพร้อมทั้งลูกบ้าน ได้จัดหาพื้นที่ใกล้ลุ่มน้ำแม่ยาว และซื้อที่ดินเพื่อสร้างหมู่บ้านประมาณ 20 ไร่ โดยให้แต่ละครอบครัวสมทบเงินซื้อที่ดิน จากนั้นมีการสร้างบ้านและได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งห่างจากพื้นที่เดิมประมาณ 2 กิโลเมตร มีความสูงระดับทะเลไม่ถึง 500 เมตร พร้อมทั้งมีการตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านสองแควพัฒนา” หมู่ที่ 10 ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย โดยตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณหุบเขา ที่ราบลุ่ม มีลำห้วยแม่ยาวและและป่าล้อมรอบ ทั้งป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน ป่าอุทยานซึ่งบ้านสองแควพัฒนาเป็นกลุ่มบ้านบริวารของบ้านห้วยขม มาจนถึงปัจจุบัน

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ หมู่บ้านห้วยตึง ต.ป่าตึง อ.แม่จัน จ.เชียงราย

ทิศใต้ ติดกับ หมู่บ้านห้วยขมหมู่ที่ 10 ต.แม่ยาว อ.เมืองจ.เชียงราย

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่บ้านโป่งน้ำตก ต.บ้านคู้ อ.เมือง จ.เชียงราย

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านห้วยขม หมู่ที่ 1 ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรระหว่างชุมชนเป็นถนนลูกรัง มีความลำบากในช่วงฤดูฝน กลุ่มบ้านตั้งอยู่ห่าง จากหมู่บ้านหลัก 7 กิโลเมตรและห่างจากที่ทำการอำเภอเมือง เชียงราย 22 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบอำเภอ ซึ่งมี ตำแหน่ง “เจ้า มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้ อย่างชัดเจน

(2) บ้านอาผ่าพัฒนาหมู่ที่ 11 ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย

- **บ้านอาผ่าพัฒนา** เดิมทีใช้ชื่อว่า บ้านคอยบ่อ 2 ชุมชนอยู่ในพื้นที่ป่าคอยบ่อ เมื่อปี 2539 ฝ่ายปกครองอำเภอเมือง ได้ทำการโยกย้ายชุมชนจากพื้นที่เดิม บริเวณป่าคอยบ่อ ลงมาอยู่ที่ บ้านห้วยแม่ซ้าย เนื่องจากเห็นว่าหากอยู่ในพื้นที่ป่าจะทำลายต้นน้ำ และอาจมีปัญหาการปล้นจี้ นักท่องเที่ยวในสมัยนั้น ปัจจุบัน บ้านคอยบ่อ 2 ได้ถูกเปลี่ยนชื่อมาเป็น บ้านอาผ่าพัฒนา ตามชื่อ ผู้นำ เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านห้วยแม่ซ้าย หมู่ 11 ต.ห้วยแม่ซ้าย อ.เมือง จ.เชียงราย เป็นกลุ่มชนเผ่าอาข่า อยู่ได้

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ สำนักงานอุตสาหกรรมป่าไม้ แม่ยาว

ทิศใต้ ติดกับ พื้นที่ป่าชุมชนและที่ทำกิน ของบ้านรวมมิตร

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่บ้านเมียนห้วยแม่ซ้าย

ทิศตะวันตก ติดกับ ที่ทำกินและป่าชุมชนบ้านจะแล บ้านห้วยขม

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนบ้านอาผาพัฒนา เป็นถนนลาดยาง มีความสะดวกสบายทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเมืองเชียงราย 18 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบ อาข่า ซึ่งมี ตำแหน่ง “เงี้ยว มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองแบบทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้อย่างชัดเจน

(3) บ้านร่มเย็น หมู่ที่ 11 ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย

- **บ้านร่มเย็นเดิมที่ชื่อ** บ้านห้วยแม่เหลี่ยมปู่ลิก ตามชื่อผู้นำ นายปู่ลิก เป็นกลุ่มอาข่าลอมี่อพยพโยกย้ายมาจากหลายพื้นที่ เช่นบ้านพญาไพร บ้านป่าคาสุขใจ อ.แม่ฟ้าหลวง ในช่วงปี 2522 โดยมีแกนนำประมาณ 13 ครอบครัว มาตั้งชุมชนอยู่ใกล้กับชาวจีนเชื้อสายเหยา ต่อจากนั้นก็ ได้มีครอบครัวอื่นๆ อพยพย้ายเข้ามาเพิ่มเติม และปี 2546 ได้เปลี่ยนชื่อเดิมของหมู่บ้านเป็นชื่อใหม่ ว่า “บ้านร่มเย็น” ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ ป่าเขตลุ่มน้ำแม่กก

ทิศใต้ ติดกับ พื้นที่ป่าต้นตอขุนกรณ์

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่บ้านห้วยแม่เหลี่ยมลีซู

ทิศตะวันตก ติดกับ ที่ทำกินและเขตป่า ต.วาวี

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางเข้าหมู่บ้านเป็นลูกรัง และมีถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่เป็นช่วงๆ การเดินทางช่วงหน้าฝนมีความลำบากอย่างมาก อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเมืองเชียงราย 28 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบ อาข่า ซึ่งมี ตำแหน่ง “เงี้ยว มา” เป็น ผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้อย่างชัดเจน

2) ข้อมูลทั่วไปพื้นที่อำเภอเชียงแสน และ อำเภอแม่จัน

(1) บ้านดอยสะโงะล่าง หมู่ที่ 7 ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

- **บ้านดอยสะโงะล่าง** เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่ากลุ่ม อู๋ไล บ้านดอนสะโงะล่าง

ถือเป็นชุมชนอำเภอที่มีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่เขตพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย คอยสะโง้งมีผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ เดิมทีได้อาศัยอยู่ร่วมกับหมู่บ้านคอยสะโง้งบน แต่เนื่องจากมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงศาสนาใหม่ของชนเผ่าอ่าข่าในพื้นที่คอยสะโง้งบน ทำให้สมาชิกชุมชนคอยสะโง้งบน ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาใหม่ ได้รวมตัวกันแยกมาตั้งชุมชนใหม่ และได้ตั้งชื่อว่า “คอยสะโง้งล่าง” มาจนทุกวันนี้

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ พื้นที่บ้านแม่มะ ต.ศรีดอนมูล

ทิศใต้ ติดกับ สามเหลี่ยมทองคำ

ทิศตะวันออก ติดกับ เขตสบรวก

ทิศตะวันตก ติดกับ พื้นที่อำเภอเชียงแสน

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรัง และบางส่วนได้ทำเป็นถนนลาดยาง สามารถเดินทางเข้าออกได้ มีความสะดวกสบายทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเชียงแสน 15 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิก มีตำแหน่ง “ศาสนจารย์” เป็นผู้นำ และมีการใช้ระบบการปกครองแบบทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทกรรมการบริหารงานชุมชน

(2) บ้านคอยสะโง้งบน หมู่ที่ 7 ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

- **บ้านคอยสะโง้งบน** เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าอ่าข่ากลุ่ม อู๋โล่ ถือเป็นชุมชนอำเภอที่เก่าแก่ ซึ่งได้อพยพมาจากทางบ้านพญาไพร อ.แม่ฟ้าหลวง เมื่อหลายปีก่อน ชุมชนคอยสะโง้งบนมีการนับถือประเพณีดั้งเดิม และในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองบริเวณพื้นที่คอยสะโง้งบนเป็นที่ตั้งของกองกำลังทหารญี่ปุ่น เพื่อต่อสู้กับทหารอังกฤษ ในประเทศพม่า จนมีรอยฐานเก่าในอาณาบริเวณของหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 720 เมตร

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ พื้นที่บ้านแม่มะ ต.ศรีดอนมูล

ทิศใต้ ติดกับ สามเหลี่ยมทองคำ

ทิศตะวันออก ติดกับ เขตสบรวก

ทิศตะวันตก ติดกับ พื้นที่อำเภอเชียงแสน

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรัง มีความลำบากช่วงฤดูฝน ชุมชนอยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเชียงแสน 17 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบ
อำเภอ ซึ่งมี ตำแหน่ง “เจ้า มา” เป็น ผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการ
ปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้
อย่างชัดเจน

(3) บ้านจอป่าคา หมู่ที่ 10 ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย

- **บ้านจอป่าคา** เดิมที่บ้านหนองแวงจอป่าคา ประชาชนส่วนใหญ่ย้ายมาจากพื้นที่
หมู่บ้านพาหมี อำเภอแม่สาย จ.เชียงรายเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านเข้าหนองแวง โดยเป็นชุมชน
ขนาดกลางกลุ่มอู้อ้ออำเภอ มีการสืบสานดั้งเดิม และบางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ ในปี 2546 กลุ่ม
บ้านหนองแวงจอป่าคาได้ทำการแยกชุมชนออกจากหมู่บ้านหลัก และมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน
อย่างเป็นทางการ พร้อมทั้งตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านจอป่าคา” ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ	ติดกับ	พื้นที่เข้าหนองแวง
ทิศใต้	ติดกับ	ป่ากั้วทัง
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านท่าข้าวเปลือก
ทิศตะวันตก	ติดกับ	อำเภอแม่จัน

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลาดยาง สามารถเดิน
ทางเข้าออกได้ มีความสะดวกสบายทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอแม่จัน 11 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครองชุมชน** มีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบ
อำเภอ ซึ่งมี ตำแหน่ง “เจ้า มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการ
ปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจ บทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้
อย่างชัดเจน

(4) บ้านดงมะตืนอำเภอ หมู่ที่ 5 ต.แม่ไร่ อ.แม่จัน จ.เชียงราย

- **บ้านดงมะตืนอำเภอ** เป็นกลุ่มบ้านขนาดเล็ก ที่ได้อพยพโยกย้ายมาตั้งชุมชน โดย
การซื้อที่ดินจากชาวบ้านพื้นราบ โดยเริ่มตั้งชุมชนเป็นสาขาของบ้านดงมะตืน ตั้งแต่สมัยปี พ.ศ
2537 ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านได้ย้ายมาจากเขตพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง และอำเภอแม่สาย แม่จัน
ประกอบอาชีพรับจ้าง และทำการเกษตร ชุมชนยังนับถือประเพณีดั้งเดิม บ้านดงมะตืนอำเภอ มีชื่อ
เรียกอีกชื่อว่า “อำเภอพума” หมายถึงเมืองอำเภอ และอนาคตคาดว่าจะมีผู้คนไปจับจองซื้อที่ดินเพื่อไป
อยู่ในเขตพื้นที่ดังกล่าว มากขึ้น

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านห้วยน้ำขุ่น
----------	--------	-----------------

ทิศใต้ ติดกับ หนองจั้น

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านดงมะดินพื้นราบ / ถนนพหลโยธิน

ทิศตะวันตก ติดกับ ป่าดอยตุง โครงการ คพต.

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลาดยาง สามารถเดินทางเข้าออกได้ มีความสะดวกสบายทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอแม่จัน 8 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบอำเภอ ซึ่งมี ตำแหน่ง “เจ้า มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้อย่างชัดเจน

3) ข้อมูลทั่วไปพื้นที่เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง

(1) บ้านปากกล้วย หมู่ที่ 7 ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- **บ้านปากกล้วย**เดิมที่อยู่ในเขตอำเภอแม่จัน ภายหลังจากการแยกอำเภอแม่ฟ้าหลวง จึงทำให้บ้านปากกล้วยอยู่ในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาที่อยู่ใกล้พระตำหนักดอยตุงมากที่สุด บ้านปากกล้วยเป็นกลุ่มอำเภอ ลอมี่ ที่มีชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่พื้นที่ดอยตุงในอดีตชาวบ้านได้อพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานจากเขตบ้านพญาไพร ซึ่งปัจจุบันบ้านปากกล้วยมีหน่วยงานและองค์กรเข้ามาพัฒนาท้องถิ่นอย่างมากมาย

- อาณาเขตติดต่อของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับ ดินแดนพื้นที่บ้านแม่ไร่

ทิศใต้ ติดกับ ดินแดนพระตำหนักดอยตุง

ทิศตะวันออก ติดกับ ดินแดนอำเภอแม่จัน

ทิศตะวันตก ติดกับ ดินแดนบ้านมูเซอปากกล้วย

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลาดยาง สามารถเดินทางเข้าออกได้ มีความสะดวกสบายทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอแม่ฟ้าหลวง 3 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนมีการปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบอำเภอ ซึ่งมี ตำแหน่ง “เจ้า มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการไว้อย่างชัดเจน

(2) บ้านอาหละ หมู่ที่ 15 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- **บ้านอาหละ** เป็นชื่อผู้นำชุมชนในสมัยอดีต และได้ใช้ชื่อผู้นำ ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใช้มาจนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านอาหละอาศัยอยู่ตามสันเขา ความสูงจากระดับน้ำทะเล 700

เมตร รอบอาณาเขตหมู่บ้านอาเหละมีชุมชนติดต่อหลายหมู่บ้าน เช่น ห้วยหมาก อาโต พะน้อย เทอดไทย แสนเมืองโก เล่าลัว และห้วยหยวก บ้านอาเหละ ชาวบ้านอาเหละอพยพจากพม่าเมื่อ 90 ปีที่ผ่านมา เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีตระกูลมาเยอะ ตะข่อง (tavq qahq) ตะเปียะ (Tavq pyeuvq) เซอหมือ ceu muiq ปอแจ๋ (Bawl cehq) อาศัยอยู่ร่วมกัน

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านจะทอ
ทิศใต้	ติดต่อ บ้านอาโต
ทิศตะวันออก	ติดต่อ บ้านเทิดไทย
ทิศตะวันตก	ติดต่อ บ้านห้วยหยวกป่าโซ

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรังขนานไปตามไหล่เขา ฤดูร้อนเดินทางเข้าออกได้ ฤดูฝนมีความยากลำบากในการเดินทาง จากหมู่บ้าน ถึงตัวอำเภอแม่ฟ้าหลวง 35 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนอาเหละปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบอ่าข่า มี “เจ่ว มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการใช้ในการปกครอง

(3) บ้านห้วยโย หมู่ที่ 17 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- **หมู่บ้านห้วยโย** ชื่อหมู่บ้านได้จากชื่อลำห้วยที่ไหลอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ได้โยกย้ายมาจากบ้านป่าซางนาเงิน จำนวน 55 หลังคาเรือน โดยการนำของ อ่าบ้อผ่า มาเยอะ (Aq bawl paq Ma zeuv) ซึ่งมีตระกูลที่ย้ายมาด้วยกันคือ ตระกูล มาเยอะ เซอหมือ และ อามอ เป็นกลุ่มอ่าข่าอู่โล่ (Uq Lol) ชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตร ทำไร่ ปลูกข้าวโพด ถั่ว พริก เลี้ยงสัตว์ ปลูกกาแฟ ใบชา และรับจ้าง โดยชุมชนตั้งอยู่ที่สูงบนเนินเขาทอดยาว พื้นที่อาณาบริเวณป่าของห้วยโย เป็นแหล่งต้นน้ำให้ชุมชนต่างๆ หลายหมู่บ้านเช่น ห้วยมู แสนใจ ปางป่าไม้ และเป็นแหล่งน้ำสาขาของแม่น้ำคำ

- **เส้นทางคมนาคม** บ้านห้วยโยเดินทางได้โดยรถยนต์ จักรยานยนต์ทุกฤดูกาล

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านทุมหมอน
ทิศใต้	ติดต่อ บ้านจะค่าน้อย
ทิศตะวันออก	ติดต่อ บ้านแสนใจพัฒนา
ทิศตะวันตก	ติดต่อ บ้านห้วยมู

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรังขนานไปตามไหล่เขา ฤดูร้อนเดินทางเข้าออกได้ทุกฤดู ระยะทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวอำเภอแม่ฟ้าหลวง 22 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนปกครองโดยใช้โครงสร้างประเพณีดั้งเดิมแบบอำเภอ มี “เจ้า มา” เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมพิธีกรรมประเพณี และมีการใช้ระบบการปกครองทางการ โดยแบ่งภารกิจบทบาทของคณะกรรมการตามโครงสร้างดั้งเดิมและทางการใช้ในการปกครอง

(4)บ้านห้วยหมาก หมู่ที่ 18 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- **บ้านห้วยหมาก** ห้วยหมาก เป็นชื่อลำห้วยสายหนึ่ง บ้านห้วยหมาก จึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้าน ตามชื่อลำห้วย บ้านห้วยหมากอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,000 เมตร มีอาณาเขตติดต่อ ชายแดนไทย-พม่า มีป่าไม้ บริเวณกว้างและอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำ ลำธาร ลัดด้าป่า พืชพันธุ์นานา ชนิด มีน้ำตก และบริเวณจุดสูงสุดหมู่บ้านมีแอ่งน้ำใหญ่ บ้านห้วยหมาก เมื่อ 80 ปีที่แล้ว เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าลาหู่ มีจำนวน 40-50 หลังคาเรือน โดยมนายจะมู ลาหู่ นะ เป็นผู้นำ ปี พ.ศ.2489 ชาวลีซุ จากหัวแม่คำมาอาศัยอยู่ด้วย ประมาณ 30 หลังคาเรือน หลังจากนั้นชาวลาหู่ ได้ย้ายออกไป อยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ในเขต อ.ฝาง เชียงใหม่ ชาวลีซุ จึงได้เลือก นายพะยะ แซ่ลี เป็นผู้นำ และปี พ.ศ.2527 อาช่อพยพจากบ้านพญาไพรบ้านหัวแม่คำได้ย้ายเข้ามาอยู่ ส่วนหนึ่ง และปี พ.ศ.2536 ชาวลีซุ ได้ย้ายออกไปอยู่ในเขตพื้นที่ เชียงใหม่ จากนั้นอำเภอฯ จึงเลือกให้ นายหล่อ อยู่ เกวยือ เป็นผู้นำ และไม่นานผู้นำได้ย้ายไปอยู่เขต อำเภอเมือง และได้คัดเลือกนายเล่าคำ แซ่เลาะ ขึ้นเป็นผู้นำ และ ปี พ.ศ.2539 บ้านห้วยหมากได้รับการแยกหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านทางการ เป็นหมู่ที่ 18 ต.แม่สลองใน โดยแต่งตั้งให้ นายรักเกียรติ วาริรักษ์ทวี เป็นผู้นำแบบทางการ ต่อมาผู้นำดังกล่าว แยกย้ายออกจากพื้นที่ห้วยหมากไป ไปอยู่บ้านห้วยหยวกป่าโซ และปี พ.ศ.2544 ทางกรมได้แต่งตั้งให้นายสุรศักดิ์ แลเชอกุ เป็นผู้ใหญ่บ้านจนถึงปัจจุบัน

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อ โครงการพระราชดำริ

ทิศใต้ ติดต่อ บ้านแม่สลอง

ทิศตะวันออก ติดต่อ บ้านเทิดไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อ บ้านชายแดนไทย-พม่า จุดด่านทหาร

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรังขนานไปตามไหล่เขา ฤดูร้อนเดินทางเข้าออกได้ดี ฤดูฝนการเข้า-ออกหมู่บ้านมีความยากลำบาก ระยะทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวอำเภอแม่ฟ้าหลวง 45 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนปกครองโดยใช้ระบบทางการ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า และมีผู้นำศาสนาต่างๆ และมีกรรมการหมู่บ้าน

(5) บ้านแสนใจพัฒนา หมู่ที่ 22 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- บ้านแสนใจ เดิมทีใช้ชื่อว่า “โลโล้อ่าข้า” เพราะเป็นกลุ่มอ่าข้า โลโล ตั้งถิ่นฐานใกล้กับบริเวณหมู่บ้านสามัคคีใหม่ ใกล้ลำน้ำแม่คำ จากนั้นได้โยกย้ายข้ามลำน้ำแม่คำเพื่อมาตั้งในฝั่งดอยแสนใจ ซึ่งเป็นทำเลที่อยู่ใกล้กับอำเภอแม่จันมากที่สุด โดยมี นาย “อู่เซ” ซึ่งได้รับการตั้งชื่อว่า “นายแสนใจ” เป็นผู้นำชุมชนในสมัยนั้น บ้านแสนใจ ถือเป็นชุมชนอ่าข้าแห่งแรก ที่มีหน่วยงานพัฒนาจากรัฐเข้าทำกิจกรรมอย่างมากมาย เนื่องจากเป็นพื้นที่เสด็จขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมสานุวงศ์ เป็นชุมชนดั้งเดิมมีอายุการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน กว่า 100 ปี

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านห้วยโย
ทิศใต้	ติดต่อ บ้านแสนสุข
ทิศตะวันออก	ติดต่อ บ้านห้วยसानเก่า
ทิศตะวันตก	ติดต่อ บ้านแสนใจใหม่

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลาดยาง มีความสะดวกต่อการเดินทางเดินทางทุกฤดูกาล ระยะทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวอำเภอแม่ฟ้าหลวง 18 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนปกครองโดยใช้ระบบทางการ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า และมีการปกครองโดยมีผู้นำทางวัฒนธรรม “เจ้ามา” โดยมีคณะผู้อาวุโส ผู้นำศาสนาต่างๆ กรรมการในการปกครองชุมชน

(6) บ้านสามัคคีเก่า หมู่ที่ 11 ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

- บ้านสามัคคีเก่า เป็นชุมชนของกลุ่มอ่าข้าอู่โล่ที่มีขนาดใหญ่ มีความเชื่อถือพิธีกรรมประเพณี และมีคริสต์ พุทธ อาศัยอยู่ปะปนกัน หมู่บ้านสามัคคีเก่า เดิมทีย้ายมาจาก บ้านชาแข้ง เมื่อ 60 กว่าปีที่ผ่านมา ประกอบอาชีพการเกษตร รับจ้าง ค้าขาย และเลี้ยงสัตว์ ชุมชนตั้งอยู่สันเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตร มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านป่าซางสูง
ทิศใต้	ติดต่อ เขตดอยห้วยโย
ทิศตะวันออก	ติดต่อ บ้านสามัคคีใหม่
ทิศตะวันตก	ติดต่อ เขตบ้านทุ่งหมออาเน

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลาดยาง มีความสะดวกต่อการเดินทางเดินทางทุกฤดูกาล ระยะทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวอำเภอแม่ฟ้าหลวง 15 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครอง** ชุมชนปกครองโดยใช้ระบบทางการ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า และมีคณะผู้อาวุโส ผู้นำศาสนาต่างๆ กรรมการในการปกครองชุมชน

4) พื้นที่เขตอำเภอแม่สรวย

(1) บ้านห้วยจี่เหล็ก หมู่ที่ 9 ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

- บ้านห้วยจี่เหล็ก เดือนมกราคม พ.ศ. 2508 นายแสน หน่อคำ (พี่มาแอ จูเปาะ) นายอาเจว จูเปาะ (จ้อมะ) นายอาสู จูเปาะ (จิม่า) ซึ่งเป็นผู้นำอำเภอ ได้นำครอบครัวจำนวน 18 หลังคา เคลื่อนย้ายบริเวณบ้านข่าแห้ง เพื่อมาหาที่ทำกิน โดยได้เดินทางมาตั้งชุมชนแห่งใหม่ และได้มาปักหลักทำมาหากินตามวิถีชีวิตอำเภอ ณ เขตพื้นที่ดอยวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ต่อมาปี พ.ศ. 2510 ชุมชนประสบอัคคีภัย ส่งผลให้สมาชิกชุมชน 8 หลังคาถูกไฟไหม้ แต่ก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานใด เพราะยังไม่มีหน่วยงานเข้ามาดำเนินการพัฒนาใดๆ และในช่วงระหว่างปีนี้เองทำให้ ครอบครัวตระกูลอื่นๆ จากหมู่บ้านต่างๆ ได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น

ปี พ.ศ.2517 ฝ่ายปกครองอำเภอแม่สรวย ได้เข้ามาในหมู่บ้าน และได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการ โดย นายแสน หน่อคำ ซึ่งมีตำแหน่งหมอสดพิธิกรรม (พี่มา) เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง และมีการ ตั้งชื่อชุมชนว่า “บ้านห้วยจี่เหล็ก” หมู่ที่ 9 ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย โดยตั้งชื่อหมู่บ้านตามลำน้ำห้วยจี่เหล็ก และเมื่อนายแสน หน่อคำ เกษียณอายุจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ทำให้ นายอาโย จูเปาะ เป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งและลาออกไป จากนั้น นายอาป่าเยอแจจะ ได้รับการแต่งตั้ง และลาออกไป พ.ศ.2544 จึงทำให้ นายสรายุทธ ต้องสู้คดี ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และปี พ.ศ.2546 ได้ลาออกไป ทำให้ นายสนิท สุขสันต์ภักดี เป็นผู้ใหญ่บ้าน จนถึงปัจจุบัน

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านห้วยมะฆาง
ทิศใต้	ติดต่อ พื้นที่ทำกินดอยล้าน
ทิศตะวันออก	ติดต่อ พื้นที่ทำกินดอยช้าง
ทิศตะวันตก	ติดต่อ บ้านแสนเจริญเก่า

- **เส้นทางคมนาคม** เส้นทางสัญจรเข้าชุมชนเป็นถนนลูกรัง ช่วงฤดูร้อนมีความสะดวกต่อการเดินทาง ส่วนฤดูฝนการเดินทางเข้าหมู่บ้านมีความยากลำบาก ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอแม่สรวย 15 กิโลเมตร

- **ระบบการปกครองชุมชนบ้านห้วยจี่เหล็ก** ชุมชนบ้านห้วยจี่เหล็กเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่ากลุ่ม อุโล่ มีการใช้ระบบการปกครอง 2 ลักษณะคือ การปกครองแบบทางการ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ และการปกครองแบบโครงสร้างตามประเพณี โดยมี “จ้อมะ” และคณะผู้อาวุโสเป็นผู้นำ

2.2.1.2 แผนผังแสดงลักษณะการตั้งหมู่บ้าน

ที่แสดงถึงจุดหรือตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ที่สำคัญภายในหมู่บ้าน อาณาเขต, พื้นที่ป่าทำกิน, แหล่งน้ำ) (โปรดดูภาคผนวก / แผนที่ชุมชน)

2.2.1.3 แผนผังลำดับระบบเครือญาติ

ที่แสดงการนับลำดับเครือญาติของชนเผ่าอ่าข่า (โปรดดูภาคผนวก / เครือญาติอ่าข่า)

2.2.1.4 ผู้นำชุมชน

- 1) ผู้นำทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) ได้มาจากการเลือกตั้ง
- 2) ผู้นำพิธีกรรมประเพณีดั้งเดิม “เง้วมา” ได้จากการสืบสานสายเลือด และแต่งตั้ง
- 3) ผู้นำศาสนา เช่น คริสต์ พุทธ จีน ฯลฯ ได้จากการแต่งตั้งและการเรียนศาสนา
- 4) ผู้นำธรรมชาติ “ชะมา” เกิดจากความเคารพและเชื่อถือ

* หมายเหตุ แต่ละชุมชนมีผู้นำอาศัยและมีการแบ่งหน้าที่ โปรดดูประวัติหมู่บ้านข้อ 1 ใหญ่

2.2.1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน / การสร้างบ้าน / การอยู่

อ่าข่ามีความเชื่อว่า ต่อการตั้งถิ่นฐานเป็นอย่างมาก การตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตที่ดีและวิญญาณบรรพบุรุษต่างๆ ดังนั้นถิ่นฐานใหม่ต้องมีทำเล ทิศทางดี ซึ่งสาเหตุการตั้งถิ่นฐานใหม่เกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ ที่ทำกินไม่สมบูรณ์ความขัดแย้งระหว่างตระกูลการใช้อิทธิพลของผู้นำชุมชน เช่น เอาผลประโยชน์ กดขี่ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ สงคราม กองโจร หรือลูกบ้านกับผู้นำทางวัฒนธรรมชุมชนมีความเป็นพิษทางพิธีกรรมอ่าข่าเรียกว่า “ย่องโคะ”(Zahldovq) ซึ่งล้วนแต่จะนำไปสู่การตั้งถิ่นฐานใหม่ของอ่าข่า

1) วิธีการตั้งชุมชน

อ่าข่ามีการตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ต่อเมื่อผ่านพ้นประเพณีปีใหม่มูลงข้าง ที่เรียกว่า “คัล ท้อง พ้า”(Kal tahl pal) ปลายเดือน ธันวาคม เนื่องจากเป็นช่วงผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยว และว่างงาน ซึ่งช่วงนี้สามารถซ่อมแซม หรือทำสิ่งปลูกสร้างบ้านใหม่ได้ เพราะฝนฟ้าไม่ตก

เมื่อชุมชนเห็นว่า มีความพร้อมแล้ว ผู้นำหรือคณะกรรมการชุมชน จะเป็นผู้ออกไปสำรวจที่ดินที่แห่งใหม่ โดยยึดหลักที่ว่า ที่แห่งใหม่ต้องมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ป่า ดิน น้ำ และเป็นจุดที่ไม่มีโรคระบาด และต้องเป็นจุดที่เจ้าที่ เจ้าทาง อนุญาตให้ตั้งเป็นหมู่บ้านได้ เมื่อผู้นำ หรือกรรมการออกไปสำรวจ และพบพื้นที่ตามความประสงค์แล้วก็จะเชิญให้ผู้อาวุโสใน

ชุมชนไปดูพื้นที่และเมื่อผู้อาวุโสเห็นควรแล้ว สมาชิกชุมชนเริ่มที่จะเตรียมหาไม้การปลูกสร้างบ้าน บริเวณใกล้พื้นที่แห่งใหม่ ที่สร้างชุมชน ขณะเดียวกัน ผู้นำทางวัฒนธรรมและการปกครอง “เจ๋อมา”(Dzoeq ma) และผู้อาวุโสในชุมชนก็เตรียมที่จะทำพิธี โยนไข่ อาชาเรียกว่า “จ้อง อู๋ แอ-เออ” (dzahl uv jeh-eu) คือพิธีเสี่ยงทายการตั้งชุมชน ซึ่งพิธีนี้ จะเป็นการชี้ขาดว่าสามารถตั้งชุมชนใหม่ได้ หรือ ไม่ มีขั้นตอนการประกอบพิธีคือ

(1) พิธี “เปาะเหลาะ หยะ เออ” (pawvq lawvq yavq-eu) คือการปลดเชือกมัดกระบอกหิ้งบูชาที่มัดไว้กับโครงหลังคา ด้านฝั่งสตรี ที่เรียกว่า “เปาะ เหลาะ บ่อ ลอ” (pawvq lawvq bawq law) โดยปลดวันที่จะทำพิธีโยนไข่ บ้านทุกหลังคาต้องทำตรงจุดนี้เป็นสิ่งแรก โดยเอาไข่ / ข้าวสารใส่ในถ้วย ถือเป็นขั้นตั้งในการ ปลดเชือกที่มัดกระบอกนี้ เป็นการแสดงถึง ความพร้อมในการที่จะย้าย

(2) “เจ๋อมา” (Dzoeq ma) จะเตรียมถ้วยที่ใส่ข้าวสาร และไข่ พร้อมผู้อาวุโสในชุมชน นำถ้วยใบนั้นไป ตรงจุดที่เห็นว่ามีความเหมาะสมในการปลูกบ้านของ “เจ๋อมา” (Dzoeq ma) ผู้นำทางวัฒนธรรมและการปกครอง เมื่อไปถึงก็ทำการขุดหลุมให้เป็นหลุม ลักษณะก้นกะทะ และอัดผิวให้แน่น จากนั้นก็เอาไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 นิ้ว จำนวน 4 ต้น มีความยาวประมาณ 50 นิ้ว มาตีกรอบหลุมที่ขุดไว้ แล้วใช้ไม้ทับ ให้แน่น อย่าให้หลุด และหลุมจะเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัส

(3) ทำพิธีโยนไข่ เมื่อ “เจ๋อมา” (Dzoeq ma) กำหนดวันฤกษ์ดีและมีการเตรียมหลุมเรียบร้อยแล้ว “เจ๋อมา” (Dzoeq ma) จะยืนในหลุม และขอพรอธิฐานจากเจ้าที่ เจ้าทาง โดยกล่าวถึง ขอให้การโยนไข่นี้ แดก และ ให้มีแต่สิ่งดีๆ สิ่งเลวร้ายอย่าอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ขอให้ทำมาหากินคล่อง ให้มี การเลี้ยงสัตว์ดี มีการแพร่พันธุ์เพิ่มลูกหลานและผลผลิตดี จากนั้นก็ทำการไหว้ทิศทั้ง 4 ทิศโดยเริ่มทาง ตะวันออก – ตะวันตก – ทิศเหนือ - ทิศใต้ แล้วเอาไข่มากำที่มือขวา ยืนขึ้นยกขูให้สูงขึ้น ให้เท่าระดับ หู แล้วโยนลงก้นหลุมที่เตรียมไว้ เมื่อไข่ที่โยน ถ้าไม่แตกก็จะทำ การโยนใหม่อีกครั้ง แต่รวมแล้วไม่เกิน 3 ครั้ง หากโยน 3 ครั้ง ปรากฏว่าไข่ไม่แตก แสดงว่า เจ้าที่ไม่อนุญาตในการสร้างชุมชน ก็จะต้องหาจุดบริเวณใกล้ เคียงมา ทำการโยนใหม่อีกรอบ แต่ต้องไม่ใช่ วันเดียวกัน และเหตุที่เวลาโยนไข่ ไม่ยกมือให้ไข้อยู่สูงเหนือระดับใบหูเพราะเชื่อว่า หากเวลาเกิดเรื่องราวปัญหาต่างๆ ในชุมชน จะทำให้เรื่องราวต่างๆ ไปให้คนภายนอกได้ยิน ถือเป็นเรื่องไม่ดี และสมาชิกในชุมชนจะไม่เชื่อกระบวนกรปกครอง ดังนั้นจึงยกไข่ให้อยู่ ระดับใบหูเท่านั้น

(4) กรณีไข่ที่โยนแตก ก็ทำการเสี่ยงทายในด้านต่างๆ กล่าวคือ ดูการ กระเจาไข่ แดงแดงให้เห็นถึงการสร้างถนนในชุมชน ส่วนไข่ขาวก็จะเป็นบริเวณการปลูกบ้านของสมาชิกชุมชน จากนั้นก็ดำเนินการปลูกบ้านล่ำรอง “แส’ เกาะ เกาะ ”(Sehq ghawv ghawv) กระท่อมปัก

ชั่ว คราว และจะช่วยกันปลูกบ้าน “เจ๋อมา” (*Dzoeq ma*) เป็นหลังแรกให้ก่อน และปลูกให้เสร็จภายใน 1 วัน เมื่อปลูกเสร็จแล้ว ก็จะมีการไปจุด ลานที่เขวชุมชน อ่าชาเรียกว่า “กาบา/เด ข้อง/แดกา” (*Ga ba /Deh qahq /Deh ga*) ซึ่งลานแห่งนี้ เป็นที่เที่ยว และแสดงร้องเพลง เต้นรำ บทเพลงที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หรือแม้แต่การจับ ของคนหนุ่มสาวบุคคล ทุกวัย ย่อมเข้าร่วมแสดงความสามารถได้ ยกเว้นคนที่กำลังท้องไม่นิยมไป เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดอันตรายกับลูกในครรภ์ผู้อื่น จะมาชน และเมื่อทำลานเสร็จแล้ว ตอนเย็นมีการ ฆ่าหมูตัวแรก เรียกว่า “พู ดะ อ่าหะ และ-เออ” (*Pu dav aq zavq sehvq-eu*) หมายถึง ฆ่าหมูเพื่อขึ้นหมู่บ้านใหม่ บ้านทุกหลังจะได้รับเนื้อเป็นส่วนแบ่ง พร้อมทั้ง มีการอยู่กรรมในวันนั้น อ่าชาเรียกว่า “พู ดะ อ่าหะ ลอง-เออ” / “พู ดะ ลอง-เออ” (*Pu dav lah- eu*) ตอนกลางคืนจะไปลานที่เขวหมู่บ้าน ถือเป็นการลงลานที่เขวครั้งแรกของชุมชนโดยมีการ ร้องเพลงเกี่ยวกับ การมาสร้างชุมชนแห่งใหม่ และขอให้การดำเนินชีวิต มีความรุ่งเรืองตามพอใจของแต่ละบุคคล สำหรับบ้านหลังอื่นๆ ก็จะเริ่มทยอยปลูก จนกว่าจะเสร็จทุกหลังคา

2) การสร้างบ้านอ่าชา

ชุมชนอ่าชามีการตั้งบ้านเรือนต่อหนึ่งชุมชนไม่มากเฉลี่ยแล้วมีจำนวน 25-50 หลังคาเรือน ซึ่งบางชุมชนก็มีการตั้งน้อยกว่าที่เฉลี่ยนี้เช่นน้อยกว่า 15 ครอบครัว หรืออาจมากกว่า 50 หลังคาซึ่งกรณีนี้ถือว่าเป็นชุมชนใหญ่ของอ่าชา หมู่บ้านตั้งอยู่ตามไหล่เขา ยอดเขา หรือภูเขาเดี่ยวๆ ที่ล้อมรอบด้วยธรรมชาติ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 500 เมตร ขึ้นไป บ้านชนเผ่าอ่าชา มีลักษณะการสร้าง แบ่งออกได้เป็น 4 แบบ ดังรายละเอียดคือ

แบบที่ 1 ทรงบ้านอ่าชายกพื้นสูง “นยั่มโก้” (*Nyuml gol*)

เป็นทรงบ้านมาตรฐานทั่วไปที่ชาวอ่าชานิยมปลูกสร้าง ใช้วัสดุธรรมชาติดินไม้ ไม้ไผ่ และหญ้าคา ซึ่งบ้านอ่าชาทุกหลังจะใช้หญ้าคามุมปิดหลังคาเกือบติดพื้นดิน มีกาแลติดไว้ที่หน้าจั่ว สองด้าน มีชานกระเบื้อง และกระเบื้องนอกบ้าน ฝาใช้ไผ่ขางสับให้เป็นแบนและกันปิดไว้ ภายในบ้านจะมีการกั้นฟังก้อยอาศัยของผู้ชายและผู้หญิง มีเตาไฟเพื่อการประกอบอาหารอยู่ 3 เตา ในด้านผู้ชาย 1 เตา ผู้หญิง 2 เตา มีประตูเข้าออก 2 ประตู มีกระเบื้องเหนือเตาไฟ พร้อมเพดาน เพื่อวางสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ของครอบครัว

แบบที่ 2 ทรงบ้านอ่าชาติดพื้น “นยั่มเอ๊ะ” (*Nyuml awv*)

เป็นทรงบ้านที่นิยมปลูกสร้างขึ้น โดยเฉพาะ ถ้าลูกชายเมื่อมีภรรยาแล้ว มีการแยกบ้าน คือเริ่มตั้งเป็นครอบครัวตัวเอง บ้านหลังไม่ใหญ่ โดยพื้นบ้านฝั่งที่นอนมีการยกพื้นปูด้วยไผ่ ขางไว้ ส่วนบริเวณพื้นที่ใช้สอยที่นั่งเล่นต่างๆ ใช้พื้นดิน และมีการกั้นฟังก้อย ชาย หญิง และมีเตาและส่วนประกอบอื่นๆ เหมือนบ้านทรงที่ยกสูง

แบบที่ 3 บ้านเรือนหอ “นย้มหย่า”(Nyuml zaq)

บ้านเรือนหอเล็ก เป็นบ้านอีกประเภทหนึ่งที่ชนอำเภ สร้างไว้เป็นบ้านขนาดเล็ก ทำเป็นห้องเดียวยกพื้นหรืออาจจะไม่ยกก็ได้ ใช้เป็นที่นอนของสามี ภรรยาที่แต่งงานใหม่แล้ว และ บ้านเรือนหอเล็กจะปลูกไว้ข้างๆ ของบ้านหลักไว้ หากครอบครัวใดมีลูกผู้ชายที่แต่งงานใหม่ๆ ก็ อาจจะมีบ้านเรือนหอนี้ปลูกกระจายอยู่ล้อมรอบของบ้านหลัก สำหรับบ้านเรือนหอที่นอกจากจะ ใช้เป็นที่หลับนอนของคู่สามีภรรยาแล้ว บ้านดังกล่าวยังสามารถเป็นที่เก็บของสามี ภรรยา ชิ้นเล็กๆ น้อยๆ พร้อมทั้งสามารถใช้เป็นสถานที่คลอดลูกของภรรยาอีกด้วย

แบบที่ 4 บ้านนอนหนุ่ม “หย่ากู่หยู ดู” (Zaq guq yuvq duq)

บ้านนอนของหนุ่ม เป็นบ้านที่ปลูกแบบง่าย ยกพื้นสูงขนาดเล็ก สร้างกันเป็นกลุ่ม ของในวงเพื่อนๆ 3-4 หลัง หรือ หลังเดียวก็ได้ จะสร้างในพื้นที่ว่างและที่ไม่เปิดเผยนัก เพราะ บางครั้งหนุ่มสาวที่เป็นแฟนกัน ก็อาจพาสาวมานั่งคุยเล่นกัน แต่ต้องระมัดระวังมากเพราะหญิงสาว อาจถูกนินทาจากคนในชุมชนก็ได้

3) การปลูกสร้างบ้าน

เมื่อผ่านพ้นเดือนธันวาคม หลังประเพณีปีใหม่ออกข้าง ครอบครัวใด ที่ประสงค์สร้าง หรือซ่อมบ้าน ต้องทำการจัดหาวัสดุปลูกบ้าน ทั้งประเภทไม้ไผ่ หนุ่ยคา เมื่อสรรหาครบแล้ว ก็ ดำเนินการปลูกบ้านโดยมีขั้นตอนกล่าวคือ

ขั้นที่ 1 กำหนดวันฤกษ์ดีครอบครัว

เมื่อครอบครัวได้กำหนดวันฤกษ์ดี อำเภ เรียกว่า “นองหมือแซ่” Nah muiq tsel ต้องสร้างกระท่อมชั่วคราวเรียกว่า “เส้เฉาะ” Sehq ghawv จากนั้นนำเครื่องครัวของใช้ในบ้านให้ ย้ายมาอยู่ที่กระท่อม ยกเว้น ไหข้าว Hawq uml savq bawq / กระบอกเช่นไห้วพิธิ Pawvq lawvq bawq law / ที่นอน Yuvq yal / ถังข้าวสาร Cehl pyul bawq / ตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ว Pawvq lawvq pawvq tul / และคางสัตว์ป่า Shaq uvq อุปกรณ์เหล่านี้ต้องเคลื่อนย้ายพร้อมกับการปลดสายกระบอก พิธิ เรียกว่า “เปาะเหลาะ หยะ คา” Pawvq lawvq zavq ka โดยมีพิธีกรรมและเครื่องเช่นไห้วในการ ปลด ดังนี้

- ไห่ดิบ + ข้าวสาร “แซ่หล่อ” Cehl lawq	ใส่ถ้วย 1 ถ้วย
- ห่อจี๊เถ้า “Qaq lehl cal pavq cu	จำนวน 1 ห่อ
- หนุ่ยไผ่กวาด Ya pyawl al dov	จำนวน ครึ่งกำมือ

เอาอุปกรณ์ทั้งหมดนี้ ไปบริเวณที่ทำพิธีปลดกระบอกพิธิเช่นไห้ว จากนั้นทำการ ปลดเชือด แล้วยก เครื่องครัวส่วนที่ล้างไว้พร้อมกันแล้วไปเก็บที่บ้านพักกระท่อมชั่วคราว จากนั้นก็ รื้อบ้านเก่าออกทิ้งโดยให้ชาวบ้านช่วยกันของในชุมชน

ขั้นที่ 2 การปลูกบ้านใหม่

เมื่อกำหนดทำเลปลูกบ้าน ก็ให้วัดพื้นที่ขนาดความกว้าง และดำเนินการขุดหลุมบ้าน โดยขุดเสาเอก “จิมเยอ” Jum yeul ก่อน แล้วถึงขุดหลุมอื่นพร้อมกัน เมื่อขุดเสร็จแล้วให้เตรียมเสาเอก โดยที่ปลายเสาเอกให้ผู้ถมดินหน้าเสาเล็กน้อย จากนั้นให้ทำพิธีที่หลุมเสาเอก โดยก่อนยกใส่ให้ทำพิธี ดังนี้คือ

- นำข้าวสาร จากถ้วยที่เตรียมไว้หยอดใส่หลุมเสาเอก 3 ครั้ง เรียกว่า “ละคา” Lav ka เพื่อ หมายถึง ให้บ้านผลผลิตข้าวไว้บริโภคตลอด

- เอาไข่ดิบในถ้วยข้าวสาร ทำท่าหยอดหลุม 3 ครั้ง หมายถึง ให้แพร่พันธุ์สัตว์คน ให้เยอะ

- ขุดเงิน 3 ครั้งใส่หลุม หมายถึงให้มีเงินทองไหลมาบ้านเยอะ

- เทน้ำลงหลุม 3 ครั้ง เพื่อให้มีความชื้นสมบูรณ์

เมื่อทำพิธีกรรมนี้เสร็จก็ยกเสาเอกที่มัดด้วยหญ้าคาใส่หลุมก่อน และยกเสาอื่นๆ จากนั้นไปก็ช่วยกันปลูกสร้างบ้านตลอดวัน

ขั้นที่ 3 ฆ่าสุนัข ข่มวิญญาณร้ายเจ้าที่ “จ้อซื่อดี”

เมื่อสร้างบ้านและถึงเที่ยงวัน เจ้าบ้านจะฆ่าสุนัขโดยเชื่อว่าวิญญาณสุนัขตัวนี้จะไปช่วยข่มให้วิญญาณร้าย ที่สิงสถิตย์อยู่ในพื้นที่ปลูกบ้าน ไม่ให้ส่งภัยร้ายแก่ครอบครัว อา่ฆ่าเรียกสุนัขที่ฆ่าตัวนี้ว่า “จ้อซื่อดี เออ” Jawl kuiq diq eu เมื่อฆ่าสุนัขก็ทำการปรุงเป็นอาหารแล้วเลี้ยงให้ผู้มาช่วยปลูกสร้างบ้านบริโภค จากนั้นก็ทำการสร้างบ้านต่อจนกว่าจะเสร็จ

ขั้นที่ 4 พิธีขึ้นบ้านใหม่ “นย้มดะ เออ” Nyuml dav eu

เมื่อสร้างบ้านเสร็จและใกล้ค่ำแล้ว เจ้าของบ้านต้องไปเชิญผู้อาวุโสที่เคารพมา 1 คน จากนั้นให้ก่อไฟที่เตาในบ้านใหม่ แล้วต้มไข่พร้อมข้าวสารจากถ้วย “แซ่หล่อ” Cehl lawq เมื่อสุกแล้วก็ให้ผู้อาวุโสและเจ้าบ้านแกะกิน ขั้นตอนนี้เป็นพิธีการขึ้นบ้านใหม่อา่ฆ่า ซึ่งพูดได้ว่าเสร็จสมบูรณ์

อนึ่ง อา่ฆ่าถือว่าไข่ใบเดียว ใช้ประโยชน์ได้ 3 ครั้ง “ส้มต้องโคะเล่ เออ” Sumq dahl dov lel eu คือ /ครั้งแรกตอนปลดเชือกกระบอกพิธี /ตอนสองไข่ไข่ตอนยกเสาเอกลงหลุม / ตอนสาม ไข่ไข่ขึ้นบ้านใหม่

ขั้นที่ 5 การฉลองบ้านใหม่

การฉลองบ้านใหม่ หลังจากที่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่เสร็จแล้ว เจ้าบ้านจะมีการฉลองบ้านใหม่ โดยมีการฆ่าสัตว์ จะเป็นหมู หรือ แพะก็ได้ แต่ที่นิยมจะเป็นแพะมากกว่า เพราะถือว่าแพะเป็นสัตว์กินพืชไม่เลือกสามารถเอาชนะต้นไม้ทุกประเภท ด้วยเหตุนี้การสร้างบ้านต้องใช้ไม้เยอะ

บางครั้งเกรงว่าไปตัดไม้ที่ไม่เป็นมงคล จึงใช้พะยอมวิญญูณไม้โดยการไ้ใช้มาตอนฉลองขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งการฆ่าสัตว์ฉลองขึ้นบ้านนี้มีขั้นตอนกล่าวคือ

- เชิญผู้อาวุโสมาบ้าน
- ตั้งกระบอกเหล้าพิธี “จื๋บ่าจื๋จู้” Jil baq jil cuv พร้อมขันน้ำเล็ก “อีจ้อง” il jahl 1 ชุด
- จับสัตว์ที่จะฆ่าขึ้นมา แล้วให้รดน้ำที่สัตว์เพื่อชำระความบริสุทธิ์จากบา-ล้าตัว-หัว จุดละ 3 ครั้ง (จับสัตว์ให้นอนเพื่อฆ่ามันให้นอนทับมือซ้ายของสัตว์เอง วิธีการนี้ใช้ในงานมงคลทั่วไป) จากนั้นก็ให้ผู้อาวุโสฆ่า เจ้าบ้านจะไม่ฆ่าเอง แล้วผ่าท้องดู หากสัตว์ที่ฆ่าเป็นหมูจะดูที่ตับ ถ้าเป็นแพะจะดูที่ปอดแล้วก็ทำนายโชคชะตาของครอบครัว ภายหลังทำนายก็รินเหล้าให้ผู้อาวุโสแล้วให้ไปฆ่าแหละ ประกอบเป็นอาหารเมื่อปรุงเสร็จก็รับประทานอาหารกันทุกคน

ขั้นที่ 6 สิ้นสุดพิธีการฉลอง “จื๋บ่า จื๋ลี้เตอะ” Jil baq jil siq teuv หลังจากแขกทุกคนกินข้าวเสร็จแล้วก็ต้องทำพิธีสิ้นสุดการฉลอง โดยการทำพิธี “จื๋บ่า จื๋ลี้เตอะ” Jil baq jil siq teuv การดูคเหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี โดยมีขั้นตอนกล่าวคือ-เอากระบอกเหล้าพิธีที่ใช้ตอนฆ่าหมู ซึ่งเรียกว่า “หยะแสะผู้” Zavq sehvaq puq มาตั้งระหว่างเขตที่นอนส่วนบนและด้านล่าง เรียกว่า “ขย้อดอ” Qawl dawq

- เชิญผู้อาวุโสที่เป็นเครือญาติทางแม่หรือมาดูคเหล้าจำนวน1คน / คนเติมน้ำ1 คน
- ทำการเติมน้ำลงในกระบอกเหล้าพิธี 3 ครั้ง และดูขึ้น 3 ครั้ง
- ครั้งที่ 4 ให้คนเติมน้ำหาภาชนะถ้วยแล้วนำน้ำที่จะเติมเทกลับไปมาและพูดว่า “จื๋จาหล่องมาเด” Jil dzaq lahq ma de แล้วเติมในกระบอกข้างลงไปจากนั้นก็ให้ดูคเป็นครั้งสุดท้าย ถือว่าเป็นการปิดพิธีของคืนนั้นไป (สำหรับครั้งที่สี่นี้ทำเพื่อให้มีอาหาร น้ำเหล้า ของกิน เพิ่มพูนขึ้น) เมื่อทำพิธีการดูคเหล้าเสร็จแล้ว มีการรินเหล้าให้ผู้อาวุโส และผู้ที่ร้องเพลงอวยพร “ล่า ยิยิ” Saq ziv ziv เพื่อให้งานฉลองครึกครื้นตลอดค่ำคืนไป จนกว่าจะเลิก ส่วนผู้ที่งกลับก็สามารถกลับได้หลังจากทำพิธีการนี้เสร็จแล้วในวันแรก

ขั้นที่ 7 เลี้ยงอาหารต้อนรับเช้าวันใหม่เรียกว่า “ยอซ้อล้อ/ยาซ้อล้อ” Yaw sawl lawl/Ya sawl lawl

เช้าของวันที่ 2 รุ่งเช้าของวันใหม่เจ้าบ้านจะมีการเชิญแขกผู้อาวุโส จำนวนไม่มาก เพื่อเลี้ยงอาหารเช้า โดยใช้เนื้อจากการฆ่าในวันแรกมาประกอบอาหาร หรืออาจมีการฆ่าไก่เพิ่มก็ได้ ถือเป็นการต้อนรับวันใหม่ที่จะใช้ชีวิตในบ้านหลังใหม่นี้ และถือเป็นการเลี้ยงอาหารเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในชีวิตซึ่งการเลี้ยงอาหารนี้มีการเรียกว่า “ยอซ้อล้อ/ยาซ้อล้อ” Yaw sawl lawl/Ya sawl lawl ก็ได้ หลังจากนั้นแล้วกิจกรรมพิธีกรรมฉลองขึ้นบ้านใหม่ก็สมบูรณ์

หมายเหตุ สำหรับการมัดกระบอกเครื่องเช่น ไหว้พิธี “เปาะเหลาะบอลอ” Pawvq lawvq bawq law ในบ้านหลังใหม่ นิยมปฏิบัติกัน 2 แนว คือ

- แนวที่ 1 ให้ทำการมัดกระบอกพิธีเช่น ไหว้ในวันที่มีการขึ้นบ้านใหม่ โดยมัดก่อนที่จะตั้งไฟฟองแรก

- แนวที่ 2 หลายครอบครัวจะทำการมัดโดยหาฤกษ์วันดีแล้วทำการ ฆ่าไก่เช่น ไหว้บูชา ทั้ง 2 แนวลักษณะนี้ เป็นกระบวนการที่ชนอำเภอลำปางได้ใช้ปฏิบัติกันมา ตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบันและเมื่อชุมชนสร้างบ้านเสร็จทุกหลังคาแล้ว จะมีการกำหนดศาสนสถานและพื้นที่ใช้ประโยชน์ต่างๆ คือ

- กำหนดจุดแหล่งขุดดินกิน เรียกว่า “อ่า นอง จะซ่อง”(Aq nahq javq qahq) หลังจากทีชุมชนสร้างหมู่บ้านเสร็จแล้ว จะกำหนดแหล่งขุดดินกิน ถือเป็นแหล่งดินที่ทำไว้เพื่อขุดกินและทุกครอบครัวต้องมีการเก็บดินจากจุดดังกล่าวไปตากผิงไว้ในชานกระเบื้องเหนียวเตาไฟ ซึ่งเชื่อว่า การกินดิน เป็นการบำรุงให้ร่างกายมีความแข็งแรง โดยเฉพาะผู้ที่กำลังท้อง และมีรอบประจำเดือน จะนิยมกินดินนี้มาก ต่อจากนี้เมื่อย่างเข้าสู่ในช่วงเดือน เมษายน ตรงกับเดือนอำเภอลำปางคือ “จิมลี จิมมีบาลา”(Qumq shuivq qumq mil ba la) เริ่มมีการตั้งตำแหน่งผู้นำชุมชน และการประกอบ พิธีตั้งตำแหน่ง อันเป็นองค์ประกอบบุคคลด้านการปกครองชุมชน โดยมีตำแหน่งต่างๆ เช่น “พีม่า” (Pil ma) หมอสวด / “จิมมา” (Civq ma) ช่างตีเหล็ก / “หน่าเงอ” (Naq ngeuq) นักประชาสัมพันธ์, นักไกลเกลี่ย) “ชะมา” (Qav ma) ผู้นำทางธรรมชาติ / ยานเยอ อำมา (Ya yehl aq ma) ผู้หญิงที่ได้ทำพิธี ยกตำแหน่งเท่าเทียมผู้ชาย หรือ แม่บุญ / “ย่องจ้อง อำนัม” (Zahl jahl aq numl) ผู้รู้ ซึ่งองค์ประกอบที่กล่าวมานี้ เกิดขึ้นได้ภายหลังการสร้างชุมชนเสร็จ แล้ว ต่อจากนี้ก็เริ่มเข้าสู่การประกอบอาชีพ ก็เริ่มมีกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณี เป็นเครื่องมือการจัดลำดับของการประกอบอาชีพ ในแต่ละเดือนต่อไป

* หมายเหตุ ในกรณีโยกย้ายชุมชนแต่ไม่มี “เจ่วมา”(Dzoeq ma) จะไม่ทำพิธีโยนไข่เพื่อทำนายตั้งชุมชน แต่ก็สามารถสร้างชุมชนใหม่ได้ โดยมีผู้นำธรรมชาติ อำเภอลำปางเรียกว่า “ชะมา”(Qav ma) เป็นแกนนำการสร้างชุมชนใหม่ โดยใช้ “ตาแหลว” อำเภอลำปางเรียกว่า “ด้า แล้”(Dal lehl) ซึ่งเป็นเครื่องหมายการปักเขต ในการตั้งชุมชนใหม่ เนื่องจาก ไม่สามารถปลูก ประตูล้อมบ้านได้เพราะไม่มี “เจ่วมา” (Dzoeq ma)

2.2.1.6 ประเพณีเกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสุขภาพ

1) ประเพณี ค้ำด่าจีเออ (Kal daq ciq-eu) ถวายสังฆทานและขับผีเปรต

เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเชื้อเชิญให้วิญญาณ เจ้าเมือง ทาส ผีเปรต ของเผ่าพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนและสร้างปัญหาเรื่องโรคภัยให้ชุมชนทั้งมนุษย์ หรือสัตว์เลื้อย ซึ่งหากมีโรคภัยต่างๆ เช่น หวัด หรือคนไม่สบาย ก็เริ่มประกอบพิธี โดยใช้เวลาเพียง 1 วัน โดยมีความเกี่ยวพันกับสุขภาพคือ เมื่อชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมนี้แล้ว ทำให้ภาวะจิตใจเข้มแข็ง มีความสบายใจ มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ช่วงเวลาประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมจะประกอบ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง อาข่าเรียกว่า 3 รอบ “ซืมซ่า” Suml kaq กล่าวคือ

- ครั้งแรก “ถี่ซ่า” (Tiq kaq) ประกอบพิธีหลังพิธีสร้างประตูหมู่บ้าน ช่วงเมษายน - ตุลาคม

- ครั้งสอง “หยี่ซ่า”(Nyi q kaq) ประกอบพิธีนี้หลังประเพณี “ค้อง แยะ แยะ” Kahl yehv yehv ช่วงพฤศจิกายน - ธันวาคม

- ครั้งสาม “ซืมซ่า”(Suml kaq) ประกอบพิธีหลัง ปีใหม่เล่นลูกซ่า ช่วงมกราคม - มีนาคม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม-กำหนดวันประกอบพิธีกรรม วันอะไรก็ได้

- ตักไฟให้ยะ “(Zavq ka) ทำตะแกรง “คำด่า” Kal daq วางเครื่องเช่นไห้ว ที่บ้านผู้นำวัฒนธรรม “เจ่วม่า” ขนาดกว้าง 2 x 3 เมตร ปูด้วยใบตอง จำนวน 2 ตะแกรง

- สมาชิกชุมชนแต่ละหลังคา ให้นำของกิน ข้าวตอก ดอกไม้ เมล็ดพืช ต่างๆ พร้อมผ้าสีตัดเป็นชิ้นธงวางบริเวณตะแกรง

- ปั้นรูปดิน เช่นม้า วัว ควาย ช้าง สุนัข ใส่ในตะแกรงเพื่อให้ผี เจ้านายเผ่าต่างๆ ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนได้ขี่สัตว์เหล่านี้ออกจากชุมชนไป

- เมื่อทุกหลังคาวางเครื่องเช่นไห้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว ให้ผู้อาวุโสกล่าวเชิญผีเปรตที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมากินอาหารและเชิญจี่ม้า ช้างออกจากชุมชน พร้อมยิงปืนขึ้นฟ้า 1 นัด จากนั้นยกตะแกรงไปทิ้งทิศเหนือและใต้ แล้วกลับมา เป็นอันเสร็จพิธี

อนึ่งทุกคนรอบครัวจะ ไม่ไปประกอบกิจการงานใด ๆ ในวันนี้

2) ประเพณีพิธีกรรมปลูกประตูหมู่บ้าน “ลื้อฮ่องดู” Lawl kah duq

ประตูหมู่บ้านอาข่าเรียกว่า “ลื้อ คอง” (lawl kahq) หรือ “เลื่อง คอง” (lahl kahq) แปลความหมายได้คือ “เขต” หรือ “เขตคุ้มครอง”เป็นพิธีกรรมที่ชนอาข่าประกอบขึ้น เมื่อตั้งชุมชน โดยมีความเกี่ยวพันกับ ด้านการดูแลสุขภาพโดยเฉพาะทางจิตใจ ซึ่งอาข่า เชื่อว่า เมื่อมีการปลูกสร้างประตูหมู่บ้านของชุมชนแล้ว สิ่งชั่วร้าย (โรคภัยไข้เจ็บ ผีร้าย) จะไม่เข้ามาในชุมชนหรือมาสร้างความเดือดร้อนให้สมาชิกคนในชุมชน เพราะประตูหมู่บ้านจะเป็นด่านป้องกันภัยดังกล่าว

ช่วงเวลา

ประตู่หมู่บ้าน อ่าข้าจะประกอบพิธีช่วงเดือนเมษายนตรงกับเดือนอ่าข้าคือ

“จีมลี บาตา” (Qumq shuivq ba la)

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

เมื่อชุมชนกำหนดวันฤกษ์ดีแล้ว มีขั้นตอนการปลูกประตู่หมู่บ้านคือ

-คำคิ่นก่อนวันรุ่งขึ้นที่จะประกอบพิธีกรรม ปลูกประตู่หมู่บ้านประมาณ 2 ทุ่ม ผู้นำวัฒนธรรมหรือผู้อาวุโส จะประกาศข่าวเรียกว่า **“ลอง กู๋ กู๋”** (lah gul gul) เพื่อให้คนในชุมชน งดเว้นการทำไร่ ทำนา หยุคการ จับปลา เก็บเห็ด เก็บของป่า ซึ่งการประกาศครั้งนี้จะเน้นด้านการ **คุ้มครอง** เป็นหลัก

-ช่วงเช้ามีการเตรียมข้าวสารและเอาไข่ใส่ถ้วยซึ่งเรียกว่า **“แซ่ หล่อ”** (Cehl lawq) โดยมีหัวหน้าครอบครัวแต่ละหลังก็จะเตรียมอุปกรณ์ในการปลูกสร้าง เช่น จอบ มีด เสียม ไปรวมตัวที่บ้านผู้นำวัฒนธรรม

-จากนั้นเดินทางไปยังบริเวณที่ปลูกสร้างประตู่หมู่บ้าน เมื่อไปถึงก็จะมีการจัดเตรียมสถานที่โดยมอบหมายหน้าที่ให้ชายหนุ่มไปตัดไม้ที่จะทำเสาประตู่หมู่บ้าน พร้อมทั้งไม้ไผ่เพื่อนำมาประกอบการทำประตู่ โดยทำเป็นรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น ก้างปลา สร้อยเงิน ตาเหลว ฯลฯ

-เมื่อตัดไม้ต่างๆ มาถึงแล้วแต่ละคนก็ทำรูปแบบตุ๊กตา เช่น คน เพศชาย/หญิง สร้อยเงิน ก้างปลา ตาเหลว โดยใช้ไม้ไผ่ เพื่อประดับประดา และมีการแกะสลักรูปดาบ ปืน เพื่อใช้ในการยิงจับไล่สิ่งเลวร้าย ซึ่งแต่ละบุคคลมีความคิดอย่างไร ในการแกะรูปก็ทำได้ สิ่งที่ต้องคำนึงคือต้องไม่ได้มีรูปตัวแทนสัตว์อยู่ด้วย คือ **นกแซงแซว กา นกเหยี่ยว** เนื่องจากนกเหล่านี้จะเป็นสื่อในการส่งข่าวเหตุด่วน เหตุร้ายให้ชุมชนได้รับทราบ พร้อมกันนี้ มีการทำ ตาเหลว ประเภท 1 รู **“ตี้ มะยะ ด้า แล้”** (Tiq myav dal lehl) ตาเหลวประเภท 5 รู **“หง่า มะยะ ด้า แล้”** (nyaq myav dal lehl) ตาเหลวประเภท 7 รู (shivq myav dal lehl) ตาเหลวคุ้มครอง ประเภท 9 รู **“เก่ว มะยะ ด้า แล้”** (Ghoeq myav dal lehl) และตาเหลวชั้น **“ด้าแล้ แล้เลอะ”** (Dal lehl leh lawv) มัดติดประตู่หมู่บ้าน ดันไม้บริเวณรอบๆ ยกเว้น ตาเหลว 5 และ 7 รู นี้ห้ามติดที่ประตู่หมู่บ้านเนื่องจากเป็น ตาเหลวที่ใช้ตอนไปนอนในป่า โดยให้มัดติดได้เฉพาะต้นไม้เท่านั้น

-ผู้นำวัฒนธรรมเริ่มทำพิธีชุดหลุม เป็นคนแรก จำนวน 2 หลุม เพื่อฝังเสาประตู่ ซึ่งก่อนที่จะฝังเสาประตู่หมู่บ้าน จะมีการทำพิธีคือ นำถ้วยใบที่ใส่ข้าวสารและไข่ ที่เตรียมมาจากบ้านหรืออาจมีเงินแผ่นบริสุทธิ์ ซึ่งปัจจุบัน ใช้เหรียญบาทแทนได้ ทำพิธีเช่นไหว้ **“ซี มอ มอ”** (Ci maw maw) โดยเอาข้าวสาร ไข่ เงิน อย่างละนิดหน่อยใส่ในหลุม จำนวน 3 ครั้ง ส่วนเงินนั้นก็ใช้มัดชุด

ใส่ แล้วยกเสาประตูใส่หลุม ในขณะที่มีการทำประตูหมู่บ้านด้านทิศเหนือก็มีการแบ่งกำลังให้ไปทำประตูทางทิศใต้พร้อมกันด้วย

-การประดับอุปกรณ์ตกแต่งเสาประตูทุกอย่างเมื่อเสร็จแล้ว ให้ทำตาแหลว 5 รู ไปปักนอกเขตประตูหมู่บ้านตรงถนน แล้วเอาตาแหลวคุ้มครอง ที่มี 9 รู มาห้อยที่เสาปากประตูหมู่บ้าน เอาต้นไม้เล็ก ขนาด เส้นผ่า 1 นิ้ว วางตามเสาประตูหมู่บ้านอาข่าเรียกว่า “**ลื้อ ค่อง ดา บ้อง เซอ-เออ**”(Lawl kqh q dal bahl seu-eu) โดยให้ผู้นำทางวัฒนธรรมเอาไปเผาให้แตกที่เสาประตู และเทข้าวสารที่โคนประตู ส่วนเงินเก็บคืนได้ จากนั้นให้ผู้นำวัฒนธรรมถือมีดด้วยมือขวา ฟันไม้ที่นำไปวางพาดไว้ โดยฟันเบาๆ ฟันข้างหนึ่ง 4 ครั้ง และฟันอีกข้างหนึ่ง 5 ครั้ง รวม 9 ครั้ง ก็เดินทางกลับมา

-เมื่อกลับมาถึงบ้านผู้นำวัฒนธรรม ก็จับไก่ 1 ตัว นำมาฆ่าเพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงผู้สูงอายุอาข่าเรียกว่า “**ลื้อ ค่อง แดบ จ่อง-เออ**”(Lawl kahq deh bu dzah-eu) โดยเชิญผู้อาวุโสจำนวน 2-3 คน ก็พอ ซึ่งต้องทำเสร็จโดยเร็วและกินทันที เมื่อกินเสร็จแล้วก็ถือว่าประกอบพิธีประตูหมู่บ้านเสร็จสมบูรณ์ และหากชุมชนมีหมูก็อาจนำมาฆ่าแบ่งกันกินภายในชุมชนได้

3)ประเพณีพิธีกรรม บูชาศาลพระภูมิ “**มี ช้อง ลื้อ เออ**”(Mil shahl lawl-eu) ศาลพระภูมิเจ้าที่เป็นศาสนสถานชุมชนอาข่าเป็นที่กราบไหว้เคารพ อาข่าเชื่อว่า เพื่อให้เจ้าที่ ดูแลปกป้องรักษาชุมชนอย่างทั่วถึง เป็นแหล่งสิงสถิตย์ ของดวงวิญญาณและเจ้าที่ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ เป็นผู้ช่วยคุ้มครองดูแลชีวิตและชุมชน ให้มีความอยู่เย็น เป็นสุขอาข่าเรียกศาลนี้ว่า “**มี ช้อง**”(Mil shahl) แปลว่า เจ้าที่ มีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพ สร้างขวัญกำลังใจให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

ช่วงระยะเวลา

ศาลพระภูมิ จะมีการประกอบขึ้นหลังจากพิธีปลูกประตูหมู่บ้าน ช่วงกลางเดือนเมษายน ซึ่งตรงกับเดือนอาข่า “**จิมลี บาลา**”

มีขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

-เตรียมอุปกรณ์เช่น ไม้ไผ่คือ เย็บผ้าชิ้น “**หละ ก่า**”(Lavq ghaq) และเสื่อผ้า “**แพ้ว ช้อง**”(Pehl qahq) โดยเย็บจำลองขนาดเล็กๆ อย่างละ 2 ผืน สีอะไรก็ได้

-เทียนไขจี๋ผึ้ง เรียกว่า “**ล่องแหล**”(Sahq lehq) จำนวน 2 เล่ม นอกจากนี้มีข้าวโพดคั่ว ข้าวคั่ว ไก่ 2 ตัว (เพศผู้ เพศเมีย) หมู 1 ตัว ขนาดขึ้นอยู่กับชุมชนจะจัดหาเอง เป็น(เพศเมีย) กระบอกละทำพิธี “**จิบ่า จิลี**”(Jil baq jil siq) 1 กระบอกรวม พรัก เกลือเครื่องเทศ ข้าวหอม เมื่อเตรียมอุปกรณ์เหล่านี้เสร็จแล้ว หัวหน้าครอบครัวทุกครัวเรือน จะเดินออกจากบ้านผู้นำวัฒนธรรม ไปที่บริเวณศาลพระภูมิ

-เมื่อถึงสถานที่แล้วก็จะช่วยกันทำความสะอาดบริเวณที่จะทำพิธีโดย เลือกต้นไม้ที่ไม่โตเกินไปเพื่อทำเป็นที่บูชา กรณีที่เคยบูชามาก่อนก็ใช้จุดเดิมได้ จากนั้นก็ให้ผู้ที่เข้าร่วม ไปตัดไม้ไผ่เพื่อทำเครื่องประดับเช่นสร้อยเงินเรียกว่า **“หน้าชี้ หน้าจะ”** (Naq cil naq cavq) ตาแหลว **“ด้าแล้”** (Dal lehl) อีกทั้งเพื่อทำรั้วรอบๆ ในการทำศาลพระภูมินี้ไม่นิยมให้ผู้หญิงเข้าร่วมหากมีข้อยกเว้นจะอนุญาตให้เฉพาะเด็กผู้หญิงตัวเล็ก ๆ เท่านั้นส่วนเด็กผู้หญิงที่โตแล้วจะไม่ให้เข้าไปร่วม

-สร้างขานระเบียงศาล เพื่อเป็นที่บูชาอา่าเรียกว่า **“ลือก้อ”** (Law guil) โดยใช้ต้นไม้ทำเป็นเสา ที่แข็งแรง จำนวน 6 ต้น แล้วทำระเบียงออกมาเรียกว่า **“ก้อกา”** (Guil ga) รวมแล้วมี 2 ชั้น คือชั้นบน และชั้นล่าง พร้อมทั้งมีการสานไผ่ล้อมบริเวณระเบียงทั้ง 2 ชั้น เพื่อเป็นฝา อีกทีหนึ่ง

-ทำตะกร้าไผ่เล็กเรียกว่า **“ลู เจอะ”** (Lu jeuvq) จำนวน 2 ตะกร้า แล้วเสียบไว้ ขันละ 1 อัน เพื่อเป็นที่จุดเทียน และใส่ของเช่น ไหว

-ทำที่ต่างพื้น เรียกว่า **“หมี่จ่า ขะปะ”** (Miq jaq qav bavq) จำนวน 1 คู่ แล้ววางไว้ที่ระเบียงศาลข้างละ 1 อัน เครื่องต่างหญ้าของม้า 1 คู่ อา่าเรียกว่า **“หม่อง จ่า ขะปะ”** (Mahq jal qavq bavq) โดยวางไว้ข้างละอัน จากนั้นทำอุปกรณ์ที่มัดเชือกสำหรับม้า อา่าเรียกว่า **“หม่อง เชื้อ”** (Mahq qeul) จำนวน 1 คู่ แล้ววางข้างละ 1 อัน

-เอาเครื่องเช่น ไหว ที่เตรียมมาวางบนระเบียงศาลชั้นล่าง แล้วจุดเทียนไขปักไว้ข้างละเล่ม แล้วเอาระบอกเหล้าพิธีฯ มาปักที่เสาระเบียงศาล พร้อมหลอดจุด จากนั้นเอาถ้วยและขันตักน้ำ เรียกว่า **“อีจ้อง”** (il jahl) เอน้ำบริสุทธิ์รดไก่ หมู โดยรดจาก ขา-ลำตัว-หัว เมื่อเสร็จแล้ว ทำการฆ่าไก่ตัวแม่ ตามด้วยตัวผู้ และหมูโดยผู้นำวัฒนธรรม **“เจ่วมา”** (ใช้ถ้วยรองเลือดไว้ด้วย) จากนั้นยกไก่ หมู วางหันหน้า ไปทางทิศตะวันออก แล้วถอนขนไก่ หมู โดยดึงจาก ก้น-ลำตัว-หัว เช่น ไหว วางที่ระเบียงชั้นล่างของศาลพระภูมิ และเอาเลือดติดลงที่ระเบียง 3 ครั้ง จากนั้นทุกคนที่มาทำพิธี ให้ถอดหมวกเพื่อขอพรต่อศาล (อา่าจะมีการถอดหมวกเฉพาะพิธีนี้เท่านั้น) โดยขอให้เจ้าที่ช่วยดูแลพืชผลมีผลผลิตดี อย่าให้มีโรคแมลงรบกวนโดยการกล่าวบอกระบู้ชื่อ เจ้าที่ ของพื้นที่แต่ละเขตซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชื่อของภูเขา ลำห้วย หรือดวงวิญญาณผู้มีชื่อเสียง ตลอดจนเจ้าเมือง พระเจ้าแผ่นดิน มาช่วยปกป้องรักษา มีคำที่ขึ้นต้นขอพรคือ **“มีมาหย่อก้อง หย่อซ้อง ญุ่มมา หย่อลื้อ หย่อ แหนะ”** (mil ma yawq gahq yawq sahl cumq ma yawq lawl yawq nehvq) จากนั้นระบุชื่อพื้นที่ที่มีชื่อเสียงหรือชื่อบุคคล เพื่อให้มาเป็นผู้ดูแล จากนั้นยังป็นขึ้นฟ้า 1 นัด

-นำไก่/หมูไปเผาทำความสะอาด ทำการชำแหละ เพื่อเป็นเครื่องเช่น และนำมาเป็นอาหาร โดยมีเนื้อที่เป็นชิ้นส่วนเครื่องเช่น ไหว คือ หมูประกอบด้วยชิ้นส่วนภายนอกคือ **ริมฝีปากหมู/ ใบหู/เท้า/ขา/หาง** ชิ้นส่วนภายในหมู **กระเพาะ/ตับ/ไส้อ่อน/ม้าม** (อนึ่งเนื้อหมูที่

เป็นส่วนหลังหนึ่งข้างเรียกว่า “หละบยะ” Lavq byav จะเอาออกไปเพื่อนำกลับไปเลี้ยงที่บ้านผู้นำอีกครั้งอำเภอเรียกว่า “ลือบ่อโตะลืออีเออ” (Lawql bawq tov lul il eu)

-เครื่องเช่นไถ่นั้นมี **ขาน้อง หัวปีก/ตุ๊กไก่** ขึ้นส่วนภายในไถ่ มี **ตับ/ไส้ไก่** นำไปปรวมกับชิ้นส่วนของหมูทั้งภายใน ภายในอกทั้งหมด 9 ชิ้น นำไปต้มให้สุก เมื่ออาหารและเครื่องเช่นไหว้ต้มสุกแล้วให้เอาชิ้นส่วนที่กล่าวมา ใส่ถ้วย แล้ววางบนขันโตก จากนั้นก็ทำการดูเหล้ากระบอกลือไส้ถ้วย และน้ำชา และข้าวที่ห่อมา โดยทั้งหมดวางไว้บนขันโตก จากนั้นทำการบูชาที่ศาลพระภูมิ โดยเททั้งบริเวณเสาได้ โดยให้ เทเหล้า เนื้อ ข้าว น้ำชา โดยผู้อาวุโสเป็นผู้ทำ พร้อมกับขอพรอีกครั้งในขณะที่ทำการเช่นไหว้ โดยเฉพาะผู้ทำพิธีเท่านั้น

-จากนั้นผู้เข้าร่วมทำพิธีทั้งหมดก็นำเนื้อ ที่ทำพิธีแล้วประกอบไว้แล้ว ไปรับประทานอาหารบริเวณรอบๆ ศาลพระภูมิ เมื่อกินเสร็จแล้ว จะมีการทำนายกระดูกไก่เพศเมียและเพศผู้กระดูกไก่เพศเมีย ทำนายเกี่ยวกับทำมาหากิน กระดูกไก่เพศผู้ทำนายเกี่ยวกับการบ้านการเมืองชุมชน เมื่อทำนายเสร็จก็นำกระดูกไก่ห่อด้วยใบตองเหน็บไว้ริ้วของศาลพระภูมิ จากนั้น

-ทำความสะอาดสถานที่รอบศาล แล้วเดินทางกลับไปหมู่บ้าน เมื่อกลับถึงบ้านผู้นำแล้วให้นำเนื้อหมูที่นำมาจากประกอบพิธีที่เป็นส่วนไหล่ของหมู เรียกว่า “หละบยะ” Lavq byav ทำการแบ่งปรุงส่วนหนึ่งแล้วเชิญผู้อาวุโสที่ไม่ได้มาร่วมพิธีกรรมมากิน อำเภอเรียกว่า “ลือบ่อโตะลืออีเออ” Lawl bawq tov lul eu เมื่อกินเสร็จแล้วถือเป็นการประกอบพิธีสมบุญของกาตั้งศาลพระภูมิ

4) ประเพณีโล้ชิงช้า

ประเพณีโล้ชิงช้า นอกจากเป็นประเพณีที่สื่อถึงความหมายด้านการประกอบอาชีพ บทบาทของสตรี และการสร้างกิจกรรมนันทนาการในช่วงฤดูฝนแล้ว ในพิธีกรรมดังกล่าวสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพคือ การโล้ชิงช้า ที่ทดสอบความสามารถของชาย หญิง ในการใช้พลกำลัง โดยการโล้ชิงช้า และการสร้างปอดเสียงให้มีสุขภาพที่ดี โดยการร้องเพลง โล้ชิงช้า

ช่วงระยะเวลา

ประเพณีโล้ชิงช้า จะประกอบขึ้นช่วงปลายเดือนสิงหา ถึงต้นเดือนกันยายน ตรงกับเดือนอำเภอคือ “น้อลา บาบลา”

ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

ก) วันแรก พิธี “จ่า แบ อำผั่ว” (Dzaq beh aq poeq) เป็นวันประกอบพิธีบูชาเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ของวงศ์ตระกูล มีขั้นตอนทำพิธีกรรมคือ

-ช่วงเช้าผู้หญิงจะนำน้ำเต้าไปตักน้ำบริสุทธิ์ เพื่อนำมาใช้เตรียมประกอบพิธีกรอำเภอเรียกน้ำที่ตักนี้ว่า “อีจู้ อีส้อ” (il cuvq il sawl) หมายถึงน้ำ น้ำบริสุทธิ์

-เมื่อตักน้ำมาถึงบ้านแล้ว ก็แช่ข้าวสารเหนียว “**ห่อ หย่อ ดี –เออ**”(Hawq nyawq duiv-eu) เพื่อคั่วเป็นอาหารเทพเจ้าเรียกว่า “**ห่อ อ่อง**”(Hawq tahq) หรือเรียกว่า “ข้าวปุก”

-เมื่อถึงเที่ยงวันก็หุงข้าวสารเหนียวที่แช่ไว้

-คั่วงาคั่ว เพื่อคั่วผสมกับข้าวปุก

-เอาอุปกรณ์ภาชนะเครื่องเช่น ไห้วจากตู้เก็บ “**ปะเหลาะ ปะทุ**” (Pawvq lawvq pawvq tul) ถ้างด้วยน้ำบริสุทธิ์

-เมื่อข้าวสุกให้เอาออกหนึ่งถ้วย เพื่อทำเป็นข้าวบริสุทธิ์ชนิดไม่ดำใช้ในพิธี อ่าชา เรียกข้าวบริสุทธิ์ว่า “**ห่อ ล้อ**” (Hawq sawl) จากนั้นนำข้าวสุกไปคั่วเป็น “ข้าวปุก” ในครกขนาดใหญ่

-เมื่อคั่วเสร็จจนกลับมามีบ้าน แล้วทำเป็นแผ่นบางแบ่งข้าวปุกออกเป็นชั้นๆ จำนวน 3 ชั้น เรียกว่า “**อ่าผัว ล้อ ฮี**”(Aq poeq lawl hil) ใส่ไว้ในตะกร้าเครื่องเช่น ไห้ว

-ให้เอาระบอบเกล้าพิธี “**จีบ่า จีจู้ / จีบ่า จีลี**” (Jil baq jil cuv/jil baq jil siq) จำนวน 1 กระบอบ เทเศษจีเกล้าที่อัดปิดกระบอบออกทิ้งบริเวณที่เตาไฟ และเสียบไม้ขนาดเท่าไม้จิ้มฟัน เรียกว่า “**จีลล่อ**”(Jil tsawl) หลอดคุด 1 หลอด ถ้วย 1 ใบ พร้อมที่ตักน้ำใบเล็กๆ เพื่อใส่น้ำบริสุทธิ์ อ่าชาเรียกว่า “**อี จ้อง**” (il jah) พร้อมใส่น้ำบริสุทธิ์ ไปตั้งไว้ตรงหน้าตู้เก็บเครื่องเช่น ไห้ว

-ให้จับไก่บริสุทธิ์ที่เป็นเพศเมีย ซึ่งจะไม่ใช่ไก่ชนสีขาจำนวน 1 ตัว ไก่ต้องมีอวัยวะครบทุกส่วน ไม่พิการใดๆ จากนั้นนำน้ำบริสุทธิ์ ที่ใส่ถ้วยและตั้งไว้หน้าตู้เก็บเครื่องเช่น ไห้วรดที่ ขา-ลำตัว-หัว จูดละ 3 ครั้ง การรดน้ำนี้ถือเป็นการชำระล้างไก่ให้บริสุทธิ์

-ตีหัวไก่ให้ตาย ตรงนั้น เมื่อไก่ตายก็เผาทั้งตัวล้างและทำการชำแหละเพื่อต้ม และก่อนใส่น้ำหม้อมต้ม ต้องใช้ถ้วยรองอ่าชาเรียกว่า “**จิม หม่าหละด่า**”(Qumq maq lavq daq) ในถ้วยนี้ จะมีจิงข้าวสารเหนียว/เกลือ เพื่อต้มกับเนื้อไก่ เมื่อไก่สุกแล้ว

-ให้เอาขันโตกพิธีมาตั้งใส่อาหารเช่น ไห้ว ต่างๆ คือ ใส่ชิ้นส่วนของเนื้อไก่ชิ้นคือน่องไก่ / เนื้อไก่ / ตับ (ครอบครัวที่ทำพิธีเช่น ไห้วโดยใช้เนื้อไก่ 3 ชิ้น ส่วนตระกูลที่ใช้ 5 ชิ้น ให้เพิ่มเนื้ออีก 2 ชิ้น ลงในถ้วยไม้ไผ่ 1 ใบ พร้อมน้ำแกงไก่)

-ใส่น้ำเกล้าพิธีที่ได้จากการคูดขึ้นจาก กระบอบเกล้าพิธี ที่ตั้งไว้หน้าตู้เก็บเครื่องเช่น ไห้ว ใส่ถ้วยไม้ไผ่ ใบที่ 2

-ใส่น้ำชาต้ม หรือ จะใช้ เฉพาะใบชา+จิง แล้วใส่น้ำบริสุทธิ์ก็ได้ใส่ถ้วยไม้ไผ่ใบที่ 3

-นำข้าวปุกที่เอาออกไว้ 3 ชั้นใส่ตะกร้าไผ่ใบที่ 1 และเอาข้าวบริสุทธิ์ใส่ตะกร้าใบที่ 2

-เอาข้าวปุกที่บิคอกใส่ตะกร้าไว้ 3 ชั้น และ ข้าวบริสุทธิ์ ที่ออกใส่ไว้ตะกร้า มาวางบนขันโตกพิธี

-เมื่อเครื่องไหวพร้อมแล้ว ให้ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้ชาย ยกขันโตก ไปตั้งไว้ที่หน้าตู้เก็บเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาประมาณ 1 นาที ซึ่งช่วงนี้ต้องหันหลังให้ขันโตกเพราะเชื่อว่า เทพเจ้าและบรรพบุรุษจะลงมารับประทานอาหารเครื่องเซ่นไหว้นั้น

-จากนั้นยกลงมาข้างล่างแล้ว ผู้ประกอบพิธีกินอาหารเทพเจ้าเป็นคนแรกก่อน อาข้าเรียกอาหารนี้ว่า “**อ่าเผ่วลอจ่า อ่า เออ**” (Aq poeq lawl dzaq eu) เมื่อผู้ประกอบพิธีกินเสร็จแล้วก็ให้สมาชิกคนอื่นๆ กิน เมื่อกินเสร็จกันแล้วก็เก็บขันโตก และอาหาร เครื่องเซ่นไหว้ ใส่ตู้ข้าวสาร ถือว่าพิธีกรรมวันแรกเสร็จแล้ว

ข) วันที่ สอง วันสร้างเสาชิงช้า “หละ เล่อโจ๊ะ อ่านอง” (Lavq ceuq tsoyq al nah)

เป็นวันปลูกสร้างชิงช้าเล็กและชิงช้าใหญ่ของชุมชน ไม่มีการฆ่าสัตว์ใดๆ เป็นวันอดอาหารประเภทเนื้อหมูไข่ (กินเจ) อาข้าเรียกวันนี้ว่า “**จ่า ก้อง**” (Dzaq gahl) มีกิจกรรมดังนี้

-ช่วงเช้า ผู้นำทุกครัวเรือน ไปรวมกันที่บ้านผู้นำทางวัฒนธรรม และผู้นำฯ จะเตรียมเอาถ้วยใส่ข้าวสารและไข่ ใส่ด้วยกัน เอาไปที่สถานที่ที่จะทำชิงช้าของหมู่บ้าน เมื่อไปถึงบริเวณปลูกสร้างเสาชิงช้า ชาวบ้านจะแบ่งหน้าที่และแยกย้ายกันไปหาวัสดุการสร้าง เช่น เสา / เชือกเถาวัลย์ ส่วนเหลือก็จะขุดหลุมชิงช้า เพื่อเตรียมการปลูก ชิงช้าใหญ่ ที่เรียกว่า “**หละ เล่อมา**” (Lavq ceuq ma) และเมื่อต้นไม้ที่จะทำเสาชิงช้าพร้อมแล้วให้ทำการลอกเปลือกบริเวณที่จะสัมผัสกับดินออกให้หมดเพื่อไม่ให้ต้นไม้แตกกิ่งก้าน โดยก่อนที่จะมีการใส่หลุม ผู้นำวัฒนธรรม จะเอาข้าวสาร และไข่ใส่ เป็นพิธี ที่ปากหลุมก่อน จากนั้นก็ช่วยกันยก ใส่หลุม และตะโกนว่า “**เซ่อ**” (Seul) เป็นการเพิ่มพลังนั่นเอง จากนั้นก็จะหาคน จำนวน 2 คน ขึ้นไปเป็นผู้มักจุกบนเสาชิงช้า โดยคนที่อยู่ข้างล่างก็จะใช้เชือกช่วยกันดึงเพื่อให้เป็นรูปแบบชิงช้า โดยให้ปลายยอดเสาชนกัน ซึ่งการทำชิงช้านี้คนที่ขึ้นไปจะได้รับค่าตอบแทน จำนวน 2 สตางค์ ในสมัยก่อน ปัจจุบันได้เพิ่มขึ้นโดยใช้เหล้าขาว 1 ขวด ค่าตอบแทนเมื่อผูกเชือกเสร็จแล้ว

-พิธีเปิดการโล้ จะเป็น ผู้นำวัฒนธรรมหมู่บ้าน “**เจ่วมา**” (Dzoeq ma) โดยการเปิดนั้นจะเอาวัตถุ 3 สิ่ง โล้ก่อน คือ หิน, **หญ้าเจ้าชู้** และ **เครือหนาม** มีความหมายดังนี้

“**หิน**” หมายถึง ความแข็งแกร่ง มั่นคง แน่นของจิตใจ และความถาวรชุมชน

“**หญ้าเจ้าชู้**” หมายถึง ความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์อาหาร ให้มีผลผลิตให้เยอะ

“**เครือหนาม**” หมายถึง เป็นรั้วหนามป้องกันเพศภัยทุกด้าน เช่น โรคภัยและอื่นๆ

เมื่อนำ 3 สิ่งนี้กล่าวมามั้ดรวมกัน และใส่ในห่วงชิงช้าแกว่งไปมา 3 รอบ ผู้นำหมู่บ้านถึงจะทำการโล้ แล้วร้องเพลงว่า “**เออ เลอ น้อ**” (Eu leu cawq) จำนวน 3 ครั้ง(บางคนก็จะร้องเป็นเพลงยาวก็ได้) โดยโล้ไปมา หลังจากนั้นบุคคลอื่นขึ้นโล้ได้ตามความพอใจ

-เมื่อทำชิงช้าใหญ่เสร็จแล้วชาวบ้านแต่ละครัวเรือนก็จะทำชิงช้าเล็ก ๆ ไว้หน้าบ้านของตนเพื่อที่จะให้เด็กในบ้านเล่น พอตกตอนเย็นผู้หญิงก็จะไปดักน้ำบริสุทธิ์เพื่อเตรียมทำพิธีในเช้าตรู่ของวันใหม่ และเมื่อถึงหัวค่ำ ก็จะมีนักโกล่เกลี่ยชุมชน(ประชาสัมพันธ์) อาข่าเรียกว่า “**หน้าบิ๋ หน้าเหง่อ**” (Naq bil naq ngeuq) จะเดินสอบถามครอบครัวแต่ละหลังว่าต้องการเอาเนื้อสัตว์ที่จะฆ่าในวันรุ่งจำนวนเท่าใด ซึ่งสิ่งนี้เป็นการสำรวจความต้องการและนำไปสู่การตัดสินใจว่าจะฆ่า หมู วัว หรือ ควาย นั้นเองอาข่าเรียกว่า “**สา โข้กา**”(Sa qol ka-eu) พอถึงกลางคืนหนุ่มสาวพากันมากระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ “**บ่อ๋ม่งตุ-เออ**” (Bawq tsahq tuv-eu) ที่บ้านใครก็ได้ที่มาเชิญให้ไปกระทุ้งในบ้านของตน

ค) วันที่สามวันฉลอง “วันลื้ออะ อา่ผั่ว”(Lawl dav aq poeq)

-เช้าตรู่ จะประกอบพิธีเรียกว่า “**ลื้ออะอา่ผั่ว**”(Lawl dav aq poeq) พิธีต้อนรับวันใหม่ มีเช่นไหว้ ตั้งแต่เช้ามืด โดยไม่มีการฆ่าไก่ (บางครั้งครอบครัวก็ใช้ไก่ประกอบพิธีกรรม กรณีที่ใช้ไก่นั้นขั้นตอนจะเหมือนกับวันที่เพียงแค่ประกอบพิธีต่างกันทำช่วงเช้า)มีเครื่องเช่น ไหว้ 3 อย่างคือ

ข้าวเหนียวดำ(ข้าวบุ๋) -ข้าวเหนียวบริสุทธิ์ไม่ได้ดำ(ห่อลื้อ) -ชา+ชิง+น้ำบริสุทธิ์
ทั้งหมดใส่ภาชนะและตั้งบนขันโตกพิธี แล้วยกขันโตกเช่นไหว้ ประมาณ 2 นาที แล้วให้ผู้ประกอบพิธีกิน แล้วสมาชิกกิน เสร็จแล้วเก็บใส่ตู้ข้าวสาร พอฟ้าสว่างแล้วชาวบ้าน ก็จะมีการฆ่าหมูหรือวัว ควายก็ได้ แล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกัน เพื่อแบ่งเนื้อสัตว์ที่ฆ่าให้สมาชิกชุมชน เพื่อใช้ในการบริโภคฉลองในวันดังกล่าว ฉะนั้นบ้านแต่ละหลัง ก็จะมีการเชิญแขกเข้าบ้านตัวเอง เพื่อร่วมรับประทานอาหาร ส่วนบ้านที่มีการกระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ มีการฆ่าหมูและเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านและเชิญแขก ให้มากินข้าวในบ้านของตน และวันนี้ถือเป็นวันแห่งความสุข และสนุกสนานของเทศกาลโล่ชิงช้าประจำปี

ง) วันที่สี่วันสุดท้าย “จา่ สา”(Dzaq saq)

วันนี้จะเป็นวันสุดท้ายของประเพณีโล่ชิงช้า ไม่มีการประกอบพิธีกรรมอะไร นอกจากจะพากันโล่ชิงช้าเพราะเป็นวันสุดท้ายเมื่อถึงตอนหัวค่ำประมาณ 18.00 น. ผู้นำวัฒนธรรมก็จะมาเก็บสายชิงช้า หรืออาจมีผู้อาวุโสในชุมชนคนอื่นก็ได้ และห้ามเล่นจนกว่าจะเวียนมาบรรจบอีกรอบหนึ่ง และประมาณ 19.00 น.ก็ทำพิธีเก็บอุปกรณ์เครื่องเช่น ไหว้ “**อา่ผั่วลื้อก่องอู้**” (Aq poeq lawl gahq uv) คือการทำความสะอาดเครื่องเช่น ไหว้แล้วไปเก็บใส่ตู้เก็บเครื่องเช่น ไหว้ตามเดินเป็นอันเสร็จพิธีกรรมบริบูรณ์

5) ประเพณี “ค้ายะๆ” การไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากชุมชน

เป็นประเพณีที่ประกอบขึ้นปีละ 1 ครั้ง เพื่อเปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน ทุกคนในชุมชนได้มีการวิ่งเล่น โล่ผี (สิ่งชั่วร้าย) โดยการใช้ดาบ หอก ที่แกะสลักจากไม้เนื้ออ่อน ร่องตะโกน

ท้าวหมู่บ้าน ซึ่งเกี่ยวกับสุขภาพคือ การได้วิ่งเล่น ออกกำลังกาย พร้อมทั้งมีโอกาสได้รับประทานผลไม้ที่ได้จากครอบครัวแต่ละหลัง อันเป็นสร้างกำลังใจ และเพิ่มคุณค่าโภชนาการ

ช่วงระยะเวลาประกอบพิธีกรรม

ประเพณีนี้จะเริ่มภายหลังจากที่มีการอยู่กรรมในวันหยุดผ่านพ้นไปแล้วหรือห่างประมาณ 1 รอบสัปดาห์อย่าช้า 12 วัน ทำช่วงเดือน ตุลาคม ตรงกับเดือนอาข่า “**ลี แยะ บาลา**” (Siq yehv)

-วันแรก พิธี “**จ่า แบ อา่ผั่ว**” (Dzaq beh aq poeq) เป็นวันประกอบพิธีบูชาเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ของวงศ์ตระกูล มีขั้นตอนทำพิธีกรรมคือ

-ช่วงเช้าผู้หญิงไปตักน้ำบริสุทธิ์ เพื่อมาใช้ประกอบพิธีกรอาข่าเรียกน้ำที่ตักนี้ว่า “**อีจู่ อี้ส้อ**” (il cuvq il sawl) หมายถึง น้ำบริสุทธิ์

-เมื่อตักน้ำมาถึงบ้านแล้ว ก็แซ่ข้าวสารเหนียว “**ห่อ หย่อ ดี -เออ**” (Hawq nyawq duiv-eu) เพื่อดำเนินอาหารเทพเจ้าเรียกว่า “**ห่อ ถ่อง**” (Hawq tahq) หรือเรียกว่า “ข้าวปุก”

-เมื่อถึงเที่ยงวันก็จะนั่งข้าวสารเหนียวที่แซ่ไว้

-คว้งคำ เพื่อดำผสมกับข้าวปุก

-เอาอุปกรณ์ภาชนะเครื่องเช่นไห้จากตู้เก็บ “**ปะเหลาะ ปะทุ**” (Pawvq lawvq pawvq tul) ถ้างด้วยน้ำบริสุทธิ์

-เมื่อข้าวสุกให้เอาออกหนึ่งถ้วย เพื่อทำเป็นข้าวบริสุทธิ์ชนิดไม่ดำใช้ในพิธี อาข่าเรียกข้าวบริสุทธิ์ว่า “**ห่อส้อ**” (Hawq sawl) จากนั้นนำข้าวสุกไปดำเป็น “ข้าวปุก” ในครกขนาดใหญ่ -เมื่อดำเสร็จนำกลับมาบ้าน แล้วทำเป็นแผ่นบางแบ่งข้าวปุกออกเป็นชิ้นๆ จำนวน 3 ชิ้น เรียกว่า “**อา่ผั่ว ส้อ ฮี้**” (Aq poeq lawl hil) ใส่ไว้ในตะกร้าเครื่องเช่นไห้

-ให้เอาระบอบเกล้าพิธี “**จีบ่าจี้ / จีบ่า จี้**” (Jil baq jil cuv/jil baq jil siq) จำนวน 1 กระบอบ เทเศษจี๋เถ้าที่อัดปิดกระบอบออกทั้งบริเวณที่เตาไฟ และเสียบไม้ขนาดเท่าไม้จิ้มฟัน เรียกว่า “**จี๋ส้อ**” (Jil tsawl) หลอดคุด 1 หลอด ถ้วย 1 ใบ พร้อมทั้งตักน้ำใบเล็กๆ เพื่อใส่น้ำบริสุทธิ์ อาข่าเรียกว่า “**อี อ้อง**” (il jahl) พร้อมใส่น้ำบริสุทธิ์ ไปตั้งไว้ตรงหน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไห้

-ให้จับไก่บริสุทธิ์ที่เป็นเพศเมีย ซึ่งไม่ใช่ไก่ชนสีขาว 1 ตัว ไก่ต้องมีอายุครบทุกส่วน ไม่พิการใดๆ จากนั้นนำน้ำบริสุทธิ์ ที่ใส่ถ้วยและตั้งไห้หน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ รดที่ ขา-ลำตัว-หัว จุดละ 3 ครั้ง การรดน้ำนี้ถือเป็นการชำระล้างไก่ให้บริสุทธิ์

-ตีหัวไก่ให้ตาย ตรงนั้น เมื่อไก่ตายก็เผาทั้งตัวล้างและทำการชำแหละเพื่อต้ม และก่อนใส่หม้อต้ม ต้องใช้ถ้วยรองอาข่าเรียกว่า “**จัม หม่าหละด่า**” (Qumq maq lavq daq) ในถ้วยนี้ จะมีจิง/ข้าวสารเหนียว/เกลือ เพื่อต้มกับเนื้อไก่ เมื่อไก่สุกแล้ว

-ให้เอาขันโตกพิธีมาตั้งใส่อาหารเช่นไหวี่ ต่างๆ คือ ใส่ชั้นส่วนเนื้อไก่ คือ น่องไก่ / เนื้อไก่ / ตับ (กรอบครัวที่ทำพิธีเช่นไหวี่โดยใช้เนื้อไก่ 3 ชิ้น ส่วนตระกูลที่ใช้ 5 ชิ้น ให้เพิ่มเนื้ออีก 2 ชิ้น ลงในถ้วยไม้ไผ่ 1 ใบ พร้อมน้ำแกงไก่)

-ใส่น้ำเหล้าพิธีที่ได้จากการดูขึ้นจาก กระบอกเหล้าพิธี ที่ตั้งไว้หน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไหวี่ ใส่ด้วยไม้ไผ่ ใบที่ 2

-ใส่น้ำชาดื่ม หรือ จะใช้ เฉพาะ ใบชา+จิงแล้วใส่น้ำบริสุทธิ์ก็ได้ใส่ด้วยไม้ไผ่ใบที่ 3

-นำข้าวปุกที่เอาออกไว้ 3 ชิ้นใส่ตะกร้าไผ่ใบที่ 1 และเอาข้าวบริสุทธิ์ใส่ตะกร้า

ใบที่ 2

-เอาข้าวปุกที่บิคอกใส่ตะกร้าไว้ 3 ชิ้น และ ข้าวบริสุทธิ์ที่ออกใส่ไว้ตะกร้ามาวางบนขันโตกพิธี

-เมื่อเครื่องไหวี่พร้อมแล้ว ให้ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้ชาย ยกขันโตก ไปตั้งไว้ที่หน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไหวี่เพื่อบูชาประมาณ 1 นาที ซึ่งช่วงนี้ต้องหันหลังให้ขันโตกเพราะเชื่อว่า เทพเจ้าและบรรพบุรุษจะลงมารับประทานอาหารเช่นไหวี่

-จากนั้นยกลงมาข้างล่างแล้ว ผู้ประกอบพิธีกินอาหารเทพเจ้าเป็นคนแรกก่อน อา่่าเรียกออาหารนี้ว่า “*อา่่าพลอจ่า จ่า เออ*” (Aq poeq lawl dzal dzaq eu) เมื่อผู้ประกอบพิธีกินเสร็จแล้วก็ให้สมาชิกคนอื่นๆ กิน เมื่อกินเสร็จกันแล้วก็เก็บขันโตก และอาหาร เครื่องเช่นไหวี่ ใส่ตู้ข้าวสาร ถือว่าพิธีกรรมวันแรกเสร็จแล้ว

- วันที่สองวันทำเครื่องมือ

ตั้งแต่ตอนเช้า ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว จะเข้าป่าเพื่อตัดไม้เนื้ออ่อน มาทำเป็น รูปแกะสลักเป็น ดาบ ปืน หอก อา่่าเรียกว่า “*เตะมา*” (Tawv ma) มีความหมายเป็นดาบวิเศษ ซึ่งมีอานุภาพร้ายแรงกว่าดาบธรรมดา ซึ่งดาบนี้อา่่านิยมกล่าวถึงในตำนานมากที่สุด พร้อมทั้งมีการทำจำลองดาบขนาดใหญ่ความยาวประมาณ 3 เมตร จำนวน 1 โดยอุปกรณ์เหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ที่จะใช้ไล่ผี” หรือสิ่งชั่วร้ายออกจากชุมชน โดยจะมีเด็ก รวมกันเป็นกลุ่ม เข้าแถวแล้วเดินเข้า เดินออกบ้านแต่ละหลัง และมีการตะโกนว่า “*โซ..*” (Tsol-iq) ซึ่งก็หมายถึงไล่ โดยครอบครัวแต่ละหลังมีการนำของกิน โดยเฉพาะ แดงกวา แดงโม เอาไว้ในบ้านแล้วให้เด็ก คั่น ถ้าคั่นเจอก็เอาไปกินได้ นอกจากนี้แล้วจะมีการยิงปืน และปะทัดเล่นกันตลอดวัน และในวันนี้จะมีผู้นำทางวัฒนธรรมชุมชน ทำพิธี “*เจ๊วยองลื้อ*” (Dzoeq yah lawl) คือการไหว้ครูในตำแหน่ง และการเลี้ยงอาหารแขก มีขั้นตอนประกอบพิธีกรรมไหว้ครู จลองตำแหน่ง “*เจ๊วยมา*” คือ

-นำหมูบริสุทธิ์(สีดำ) 1 ตัว ขนาดแล้วแต่ที่หาได้ จับเข้าไปในบ้าน แล้วทำการ ตั้งกระบอกเหล้าพิธี พร้อมทั้ง น้ำบริสุทธิ์เพื่อรดน้ำหมู โดยตั้งไว้ที่เตาไฟ ฝั่งผู้ชาย จากนั้นให้เจ้าของ

บ้าน “เจ้วมา” ก็ทำการรดน้ำหมู จาก ขา-ลำตัว-หัว จุดละ 3 ครั้ง แล้วใช้มีดตำหน่ง(กรณีที่มีมีดอยู่แล้ว) ฆ่าหมู และควักเครื่องในออกมาให้หมดแล้วทำการเผา

-เมื่อเผาและทำความสะอาดตัวหมูเสร็จแล้ว ก็ฆ่าแหละเพื่อประกอบพิธีกรรม ซึ่งการทำอาหารนั้น จะต้องมีการลาบ ที่ใส่เลือด (แบบะ เน้) และลาบที่ไม่ใส่เลือด (แบบะพยู) จากนั้นก็ทำอาหารแล้วแต่ชอบ เมื่อทำเสร็จก็เชิญแขกผู้อาวุโสร่วมรับประทานอาหาร แลเมื่อกินเสร็จก็ให้ทำขั้นตอนต่อไปคือ

-การดูแลหัวตอนเล็กลงอาหาร “จีบ่าจีล๊ะเตอะ” มี ขั้นตอนคือ ให้เอากะบอกเหล่าพิธีที่ได้ตั้งไว้ตอนฆ่าหมูกระบอกนี้เรียกว่า “หยะ สะ ผู่” (Zavq sehvq puq) กระบอกที่สองเรียกว่า “เจ้ว จี หม่อ จี” (Dzoeq jil mawq jil) โดยทำการดูแลหัวกระบอกที่ 1 จำนวน 3 ครั้ง แล้วมาดูแลที่กระบอกที่สองอีก 3 ครั้ง ถือว่าจบพิธีในวันนี้ จากนั้น ผู้อาวุโสก็จะอวยพร

-เมื่อถึงตอนเย็นเด็ก และผู้ใหญ่ มีการรวมตัว ที่บ้าน “เจ้วมา” และนำรูปแกะสลักทั้งหลาย แล้วเดินทางไปปักไว้ทางเข้าประตูหมู่บ้าน โดยก่อนที่จะมีการปัก ก็จะทำการยิงปืนครั้งใหญ่ ซึ่งเรียกว่า “ค้องแยะ จู-เออ”(Kahl yehv juq -eu) คือการรวมตัวยิงปืน อันเป็นการส่งท้าย เมื่อทำการยิงเสร็จ ก็นำดาบใหญ่ เรียกว่า “เต๊ะมา” (Tawv ma) ที่เป็นธูปใหญ่ทำเสาพาด โดยทำไว้ข้างทางบริเวณใกล้ประตูหมู่บ้าน อา่ซ่าเรียกว่า “ลื้อ คอง เต๊ะมา” (Lawl kahq tawv ma) ทำหน้าที่เป็นประตูกั้นสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้าชุมชนอีกประตูหนึ่ง ส่วนรูปแกะสลักชิ้นเล็กๆ ที่เด็กเอามาเล่นก็ปักไว้ข้างๆประตูหมู่บ้านก็ได้

-พอตกหัวค่ำ 19.00 น. ก็ทำพิธี “อ่าเผ่ว ลื้อก้องอู” คือการทำความสะอาดเครื่องเช่นไห้ว และเก็บเข้าสู่บรรจ เป็นอันว่าเสร็จพิธี บริบูรณ์

6) ประเพณีปีไหม่ลูกข้าง “คำท้องฟ้า”

เป็นประเพณีหนึ่งเกี่ยวกับปกป้องสุขภาพร่างกาย เพราะเทศกาลนี้ มีการเล่นขว้างปา ลูกข้าง ซึ่งเสมือนทุ่มน้ำหนัก แข่งขันทดสอบกำลัง ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ทุกว่ายได้เล่น ส่วนสตรีมีการเล่น สะบ้านช่วงเทศกาลนี้ ถือเป็นการสร้างสุขภาพด้านร่างกายให้แข็งแรง

ช่วงระยะเวลา

ประเพณีปีไหม่ลูกข้างเริ่มเดือน ธันวาคมตรงกับเดือนอา่ซ่าคือ“ท้อลลาบาลา“

(Tahl la ba la)

ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

-วันแรก พิธี “จ่า แบ อ่าเผ่ว” (Dzaq beh aq poeq) วันประกอบพิธีเช่นไห้วบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ของวงศ์ตระกูล มีขั้นตอนทำพิธีกรรมคือ

-ช่วงเช้าผู้หญิงไปตักน้ำบริสุทธ์ เพื่อมาใช้ประกอบพิธีกรอ่าชาเรียกน้ำที่ตักนี้ว่า “อีจู้ อีลื้อ” (il cuvq il sawl) หมายถึงน้ำ น้ำบริสุทธ์

-เมื่อตักน้ำมาถึงบ้านแล้ว ก็แซ่ข้าวสารเหนียว “ห่อ หย่อ ดี -เอย” (Hawq nyawq duiv-eu) เพื่อตำเป็นอาหารเทพเจ้าเรียกว่า “ห่อ ถ่อง” (Hawq tahq) หรือเรียกว่า “ข้าวปุก”

-เมื่อถึงเที่ยงวันก็หุงน้ำข้าวสารเหนียวที่แซ่ไว้

-คั่วงาคำ เพื่อตำผสมกับข้าวปุก

-เอาอุปกรณ์ภาชนะเครื่องเช่นไห้วจากตู้เก็บ “ปะเหลาะ ปะหลู่” (Pawvq lawvq pawvq tul) ถ้างด้วยน้ำบริสุทธ์

-เมื่อข้าวสุกให้เอาออกหนึ่งถ้วย เพื่อทำเป็นข้าวบริสุทธ์ชนิดไม่ดำใช้ในพิธี อ่าชา เรียกข้าวบริสุทธ์ว่า “ห่อลื้อ” (Hawq sawl) จากนั้นนำข้าวสุกไปตำเป็น “ข้าวปุก” ในครกขนาดใหญ่

-เมื่อตำเสร็จนำกลับมาบ้าน แล้วทำเป็นแผ่นบางแบ่งข้าวปุกออกเป็นชิ้นๆ จำนวน 3 ชิ้น เรียกว่า “อ่าเผ่ว ลื้อ อี” (Aq poeq lawl hil) ใส่ไว้ในตะกร้าเครื่องเช่นไห้ว

-ให้เอาระบอบเกล้าพิธี “จีบ่าจี้จู้ / จีบ่า จีลื้อ” (Jil baq jil cuv/jil baq jil siq) จำนวน 1 กระบอบ เทเศษขี้เถ้าที่อัดปิดกระบอบออกทิ้งบริเวณที่เตาไฟ และเสียบไม้ขนาดเท่าไม้จิ้มฟัน เรียกว่า “จีลื้อ” (Jil tsawl) หลอดดูด 1 หลอด ถ้วย 1 ใบ พร้อมที่ตักน้ำใบเล็กๆ เพื่อใส่น้ำบริสุทธ์ อ่าชาเรียกว่า “อี จ้อง” (il jah) พร้อมใส่น้ำบริสุทธ์ ไปตั้งไว้ตรงหน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ว

-ให้จับไก่บริสุทธ์ที่เป็นเพศเมีย ซึ่งไม่ใช่ไก่ชนสีขาว 1 ตัว ไก่ต้องมีอวัยวะครบทุกส่วน ไม่พิการใดๆ จากนั้นนำน้ำบริสุทธ์ ที่ใส่ถ้วยและตั้งไห้วหน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ว รดที่ ขา-ลำตัว-หัว จุดละ 3 ครั้ง การรดน้ำนี้ถือเป็นการชำระล้างไก่ให้บริสุทธ์

-ตีหัวไก่ให้ตาย ตรงนั้น เมื่อไก่ตายก็เผาทั้งตัวล้างและทำการชำแหละเพื่อต้ม และก่อนใส่หม้อต้ม ต้องใช้ถ้วยรองอ่าชาเรียกว่า “จีม หม่าหละด่า” (Qumq maq lavq daq) ในถ้วยนี้ จะมี จิง/ข้าวสารเหนียว/เกลือ เพื่อต้มกับเนื้อไก่ เมื่อไกลูกแล้ว

-ให้เอาขันโตกพิธีมาตั้งใส่อาหารเช่นไห้ว ต่างๆ ใส่ชิ้นส่วนเนื้อไก่ คือ น่องไก่ / เนื้อไก่ / คับ (ครอบครวที่ทำพิธีเช่นไห้วโดยใช้เนื้อไก่ 3 ชิ้น ส่วนกระดูกที่ใช้ 5 ชิ้น ให้เพิ่มเนื้ออีก 2 ชิ้น ลงในถ้วยไม้ไผ่ 1 ใบ พร้อมน้ำแกงไก่)

-ใส่น้ำเกล้าพิธีที่ได้จากการดูดขึ้นจาก กระบอบเกล้าพิธี ที่ตั้งไว้หน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ว ใส่ถ้วยไม้ไผ่ ใบที่ 2

-ใส่น้ำชาต้ม หรือ จะใช้เฉพาะใบชา+จิง แล้วใส่น้ำบริสุทธ์ก็ได้ใส่ถ้วยไม้ไผ่ใบที่ 3

-นำข้าวปุก ที่เอาออกไว้ 3 ชิ้นใส่ตะกร้าไผ่ใบที่ 1 และเอาข้าวบริสุทธ์ใส่ตะกร้า

ใบที่ 2

-เอาข้าวปุก ที่บีบออกใส่ตะกร้าไว้ 3 ชั้น และ ข้าวบริสุทธิ์ที่ออกใส่ไว้ตะกร้ามาวางบนขัน โดกพิธิ

-เมื่อเครื่องไหว้พร้อมแล้ว ให้ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้ชาย ยกขัน โดก ไปตั้งไว้ที่หน้าตู้เก็บเครื่องเช่นไหว้เพื่อบูชาประมาณ 1 นาที ซึ่งช่วงนี้ต้องหันหลังให้ขัน โดกเพราะเชื่อว่า เทพเจ้าและบรรพบุรุษจะลงมารับประทานอาหารเช่นไหว้

-จากนั้นยกลงมาข้างล่างแล้ว ผู้ประกอบพิธีกินอาหารเทพเจ้าเป็นคนแรกก่อน อ่าข้าเรียกอาหารนี้ว่า “**อ่าผั่วลออ้า อ่า เออ**” (Aq poeq lawl dzal dzaq eu) เมื่อผู้ประกอบพิธีกินเสร็จแล้วก็ให้สมาชิกคนอื่นๆ กิน เมื่อกินเสร็จกันแล้วก็เก็บขัน โดก และอาหาร เครื่องเช่นไหว้ ใส่ตู้ข้าวสาร ถือว่าพิธีกรรมวันแรกเสร็จแล้ว

- **วันที่ สอง วันทำลูกข้าง** สมาชิกครัวเรือนที่เป็นผู้ชาย มีการทำลูกข้าง เล่นกัน ไม่มีการฆ่าสัตว์ใดๆ เป็นวันอดอาหารประเภทเนื้อนมไข่ (กินเจ) อ่าข้าเรียกวันนี้ว่า “**จ่า ก้อง**”(Dzaq ghahl) มีกิจกรรมดังนี้

เมื่อถึงหัวค่ำ ก็จะมีนักโกล่เกลี่ยชุมชน(ประชาสัมพันธ์) อ่าข้าเรียกว่า “**หน่าบี่ หน่าเหง่อ**” (Naq bil naq ngeuq) จะเดินสอบถามครอบครัวแต่ละหลังว่าต้องการเอาเนื้อสัตว์ที่จะฆ่าในวันรุ่งจำนวนเท่าใด ซึ่งสิ่งนี้เป็นการสำรวจความต้องการและนำไปสู่การตัดสินใจว่าจะฆ่า หมู วัว หรือ ควาย นั้นเองอ่าข้าเรียกว่า “**ส่า โข้คา**”(Saq qol ka-eu) พอถึงกลางคืนหนุ่มสาวพากันมากระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ “**บ่อล่องตุ-เออ**”(Bawq tsahq tuv-eu)ที่บ้านใครก็ได้ที่มาเชิญให้ไปกระทุ้งในบ้านของตน

- **วันที่สามวันฉลอง “วันลื้อดะ อ่าผั่ว”**(Lawl dav aq poeq)

-เช้าตรู่ จะประกอบพิธีเรียกว่า “**ลื้อดะอ่าผั่ว**”(Lawl dav aq poeq) พิธีต้อนรับวันใหม่ มีเช่นไหว้ ตั้งแต่เช้ามืด โดยไม่มีการฆ่าไก่ (บางครั้งครอบครัวก็ใช้ไก่ประกอบพิธีกรรม กรณีที่ใช้ไก่นั้นขึ้นตอนจะเหมือนกับวันที่ 1 เพียงแต่ประกอบพิธีต่างกันทำช่วงเช้า) มีเครื่องเช่นไหว้ 3 อย่างคือ

ข้าวเหนียวดำ(ข้าวปุก) -ข้าวเหนียวบริสุทธิ์ไม่ได้ดำ(ห่อลื้อ) -ขา+ขิง+น้ำบริสุทธิ์
ทั้งหมดใส่ภาชนะและตั้งบนขัน โดกพิธิ แล้วยกขัน โดกเช่นไหว้ ประมาณ 2 นาที แล้วให้ผู้ประกอบพิธีกิน แล้วสมาชิกกิน เสร็จแล้วเก็บใส่ตู้ข้าวสาร พอฟ้าสว่างแล้วชาวบ้าน ก็จะมีการฆ่าหมูหรือวัว ควายก็ได้แล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกัน เพื่อแบ่งเนื้อสัตว์ที่ฆ่าให้สมาชิกชุมชน เพื่อใช้ในการบริโภคฉลองในวันดังกล่าว ฉะนั้นบ้านแต่ละหลัง ก็จะมีการเชิญแขกเข้าบ้านตัวเอง เพื่อร่วมรับประทานอาหาร ส่วนบ้านที่มีการกระทุ้งกระบอกไม้ไผ่ มีการฆ่าหมูและเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านและเชิญแขก ให้มากินข้าวในบ้านของตน และวันนี้ถือเป็นวันแห่งความสุข และที่บ้านผู้นำ

จะมีการตั้งกระดิ่งเพื่อเรียกเก็บและจ่ายเงินหนี้ชุมชนอำเภอเรียกว่า “เส่เตอะๆ” sehq teuvq teuvq” พร้อมทั้งหากครอบครัวที่ต้องการย้ายเข้ามาหรือย้ายออกไปก็ต้องนำหล้ามาแจ้งในที่แห่งนี้

- วันที่สิ้นสุดท้าย “จำ ลำ” (Dzaq saq)

วันนี้จะเป็นวันสุดท้ายของประเพณีไม่มีการประกอบพิธีกรรมอะไร นอกจากเล่นลูกข่างส่วนผู้หญิงก็เล่นสะบ้า เพราะเป็นวันสุดท้ายเมื่อถึงตอนหัวค่ำประมาณ 19.00 น. ก็ทำพิธีเก็บอุปกรณ์เครื่องเช่นไห้ว “อ่ำเผ่วลื้อก่องอุ” (Aq poeq lawl gahq uv) คือการทำความสะดวกเครื่องเช่นไห้วแล้วไปเก็บใส่ตู้เก็บเครื่องเช่นไห้ว เป็นอันเสร็จพิธีกรรมบริบูรณ์

2.2.2 ความเชื่อในเรื่องความเป็นมาของการกำเนิดคนของอำเภอ

2.2.2.1 ตำนานการเกิดคนอำเภอ

อำเภอ เป็นกลุ่มชนมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นกว่าชนเผ่าอื่นๆ ประวัติศาสตร์ของชนอำเภอ มิได้ถูกระบุไว้โดยการเขียนลายลักษณ์อักษรไว้ แต่ชนอำเภอก็ยังเป็นกลุ่มที่มีความจดจำและถ่ายทอดองค์ความรู้สืบต่อกันมาจากปากต่อปาก ยุคต่อยุค มาเป็นหลายชั่วอายุคน มาจนปัจจุบัน ซึ่งนับว่าชนอำเภอเป็นกลุ่มชนที่มีความจดจำดีและน่าเชื่อถือ ดังนี้

ดังนั้นประวัติศาสตร์อำเภอ นอกจากจะถูกแสดงออกมาโดยภาพของการประกอบพิธีกรรมประเพณี แล้ว ประวัติยังถูกถ่ายทอดโดยกระบวนการเล่านิทาน ตำนาน การเล่น การสวด ฯลฯ มีมานานกว่า 2,700 ปี ประวัติการเกิดของชนอำเภอ แบ่งออกได้ 3 ตอนใหญ่ กล่าวคือ

ตอนที่ 1 “บรีมกา” (Byumq ga) เกิดสรรพสิ่งบนโลก

สิ่งที่ริเริ่มเกิดภาษาอำเภอเรียกว่า “บรีม-เออ” Byumq eu สิ่งแรกที่เกิดขึ้น คือ “มนุษย์” Tsawl haq แต่เป็นมนุษย์ พิเศษ เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นผู้สร้าง หรือเรียกว่า องค์เทพเจ้า “อ่ำเผ่วหมี่แย้” Aq poeq miq yehl ซึ่งเป็นเทพแห่งการสร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้น อำเภอจึงเชื่อว่าสรรพสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้เห็นได้ และที่ไม่ ปรากฏให้อยู่ทุกวันนี้ล้วนเป็นสิ่งที้องค์เทพเจ้าเป็นผู้บรรดาลให้มีขึ้น ดังนั้นทุกอย่างจะมีเจ้าของ อำเภอเรียกว่า “ยอซ้อง” (Yaw sahl) แผ่นฟ้าก็มีเจ้าของ สี่ที่ปรากฏขึ้นบนฟ้าก็มีเจ้าของ เช่น สีแดง สีเหลือง สีดำ ฯลฯ โดยมีองค์เทพ ซึ่งมีชื่อต่างๆ เป็นผู้ควบคุม ดูแล หรือหากเกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบเกิดขึ้นกับมนุษย์ ก็เป็นขึ้นมาได้เพราะเทพเหล่านี้เป็นผู้บัญญัติให้เกิด สามารถระบุเทพผู้สร้างสรรพสิ่งต่างๆ แยกได้กล่าวคือ

- เทพผู้สร้างแผ่นฟ้า ประกอบด้วย 8 เทพ คือ กือแย้ (Gui yehl) นยาแย้ (Nya yehl) อัมแย้ (Umq yehl) อัมซ้า (Umq sal) อัมแจ่ว (Umq dzoeq) อัมแซ (Umq seh) อัมเจ้ (Umq jel) อัมภู่อง (Umq ghahl) เป็นผู้สร้างแผ่นฟ้าให้มีขึ้นในโลกโดยให้มีสีสันต่างๆ สีแดง สีฟ้า สีขาว สี

เหลือ สีส้ม ตามที่ปรากฏอยู่บนแผ่นฟ้า แผ่นฟ้าเทียบเป็น ผู้ชาย “ข้าเจ้าหย่า” Qaq jel zaq โดยสร้าง ขึ้น ในวัน “หล่อง” (Lahq) ตามราศีศัตร์ ที่ใช้นับวันของชนเผ่าอาข่า

-**เทพผู้สร้างปฐพี “แผ่นดิน”** ปฐพีถูกกำเนิดขึ้นในวัน “แซ่ย์” ตามราศีศัตร์ของการ นับวัน แผ่นดินเทียบเป็น ผู้หญิง “หย่าหมี่หย่า” Zaq miq yaq) ตามตำนานเล่าว่า เทพผู้สร้างแผ่นดิน นี้ประกอบด้วย 2 องค์ คือ เทพผู้แทนของแผ่นฟ้าซึ่งเป็นผู้ชายชื่อว่า “จาบี” (Ja bi) ส่วนเทพ แผ่นดินซึ่งเป็นผู้ หญิงมีชื่อว่า “อาหล่อง” (Aq lahq) เมื่อรวมชื่อแล้วเรียกว่า “จาบี อาหล่อง”(Ja bi aq lahq) เทพทั้งสองได้ช่วยกันสร้างแผ่นดิน โดยเหยียบขาลงแผ่นฟ้าอีกขาเหยียบลงแผ่นดินที่สร้าง แต่เมื่อสร้างแล้วเสร็จ ทำให้แผ่นดินมีความกว้างใหญ่มาก จึงได้ดึงให้เหลือเป็นแผ่นเล็กลง เป็นผล ทำให้เกิดภูเขา ขึ้นมา และเมื่อเทพแต่ละองค์ได้สร้างแผ่นฟ้า แผ่นดิน เสร็จแล้ว ก็ได้มอบหมายให้ มีผู้แทน ซึ่งต้องดูแล แผ่นฟ้า และแผ่นดิน เทพผู้ดูแลแผ่นฟ้า (เจ้าของฟ้า) มีชื่อว่า “หล่องดี อาซ้า อี้ มจ้องจ้องโฮละบือ” (Lahq diql aq sal. umq jahl jahl ho lavq buiq.) ส่วนผู้ดูแลแผ่นดินมีชื่อว่า “จาบีจาหล่อง” (Ja bi ja lahq) ครั้งเมื่อมีแผ่นฟ้า แผ่นดินแล้ว ก็เริ่มเกิด พระจันทร์ เจ้าของผู้ดูแล พระจันทร์เรียกว่า “ละล้อง” Lavq lahl มีฐานะเป็นชาย และเกิด พระอาทิตย์ เจ้าของผู้ดูแลพระ อาทิตย์เรียกว่า “บือล้อง” Bui lahl มีฐานะเป็นหญิง และเกิดดวงดาว เจ้าของดวงดาวเรียกว่า “หล่องดี หล่องเท” Lahq dil lahq teh. จากนั้นก็เกิด น้ำ ลม ไฟ พืช ที่เรียกว่า “แม่” Mehl (พืชที่ อาข่าเชื่อว่าเป็นระหว่างสิ่งชั่วร้าย<ผี> กับคน) เกิดสัตว์ เกิดลม ฝน เกิดหิน เกิดต้นไม้ เกิดเรือเกว๋ลย เกิดหนู เกิดเครื่องมือการ ล่า สัตว์ (รายละเอียดการเกิดสรรพสิ่งต่างๆ เหล่านี้ จะมีอยู่ในบทสวด ของ “พี้มา” Pil ma ที่เรียกว่า “สิเดะ” Sivq dehqv)

ครั้นเมื่อเกิดสรรพสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ทำให้ปฐพีมีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเต็ม ไปหมด จึงทำให้เกิด *กฎ กติกา หรือ กฎจารีต* อาข่าเรียกว่า “ย้อง” Zahl หรือคำสมบุรณ์ที่เรียกว่า “อาข่า ย้อง” Aq kaq zahl เป็นการให้ความหมายถึง *กฎระเบียบจารีตประเพณี กติกา วิธีชีวิตทุก ด้านทุกอย่าง* เพื่อ ใช้เป็นเครื่องมือบังคับใช้ กับสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาบนโลก

ตอนที่ 2 “ย้องกา” Zahl ga ตอนเกิดกฎระเบียบจารีตประเพณี และวิธีชีวิต

จาแด Ja deh เป็นเมืองตำนานที่ชนเผ่าอาข่า เคยได้อาศัย เป็นแหล่งที่ทำมาหากิน โดยมีผู้นำ แผ่นดินของชนอาข่าเป็นผู้ปกครองเมืองดังกล่าว ตามตำนานเล่าว่าเมือง “จาแด” ปัจจุบันเป็นพื้นที่ ประเทศจีน ซึ่งไม่อาจจะระบุชัดเจนได้ว่ามีจุดพิกัดอยู่ ณ ที่แห่งใด ของประเทศจีน แต่จากการศึกษา ของนักวิชาการอาข่าและนักวิจัย คาดว่า เมืองจาแด น่าเป็นเขตมณฑลยูนนาน หรือเมืองหลวงตอนใต้ ของประเทศจีนในปัจจุบัน

สำหรับประวัติตอนนี้ มีตำนานเล่าว่า มีผู้นำแผ่นดินยุคต่างๆ เป็นผู้กำหนดกฎระเบียบ เพื่อใช้ในการปฏิบัติ ควบคุมขณะอยู่เมือง “จาเด” Ja deh โดยมีผู้นำแผ่นดินที่ชนอาข่าเล่าขาน และครองเมือง “จาเด” Ja deh ทั้งหมด 12 คน (12 ยุค) ประกอบด้วย

1) ยุค “อาเผ่ว จาเด” Jadeh หรือ อาบ้อจาเด เป็นยุคแห่งการริเริ่มเกิดกฎระเบียบใหม่ มีมติความเชื่อวิญญาณที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้

2) ยุค “จ้อบองบองม้อง” (Jawl bah bah mahl) หรือ “อ้ายจ้อบอง” กับ

3) ยุค จ้อบอง บองนยี” Jahl bah bah nyil ลำดับคนที่ 2 กับ 3 ผู้นำ ทั้ง 2 คนนี้เป็นพี่น้องกัน โดย “จ้อบองบองม้อง” (Jawl bah bah mahl) เป็นพี่ชายและ “จ้อบอง บองนยี” Jahl bah bah nyil เป็นน้องชาย บุคคลทั้งสองได้กำหนดให้เกิด กฎ ระเบียบด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการปกครอง โดยมีเนื้อหาแตกต่างกัน คือ กฎการบังคับ โดยให้เก็บสมอแมลงวันและน้ำตามด วันละ 9 ถ้วยส่งผู้ควบคุม (อิทธิพล) กฎการเก็บส่วย โดยหากผู้ใดยิงนก ปลา สัตว์อะไรก็ต้องส่งเนื้อให้ผู้นำ กฎพิษวัฒนธรรม “ย่องโคะ” Zahl dov ห้ามอยู่ร่วมกัน กฎห้ามคนเกิดห้ามคนตาย กฎห้ามสัตว์เกิดเพิ่มหรือตาย ฯลฯ

4) ยุค “จ้อบยง (Jawl byah) กับ

5) ยุค “บยงเหล่” (Byah lehq) ลำดับคนที่ 4 และคนที่ 5 ทั้งสองคนนี้เป็นพี่น้องกัน (ไม่ปรากฏรายละเอียดว่าเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้น)

6) ยุคของ “ชะผู้ชะลู่” Qav puq qav lu ผู้นำคนนี้มีความสามารถพิเศษ เป็นมนุษย์ที่ทรงพลังมาก ซึ่งตอนเกิดมาได้ผูก ครกกระเดื่องดำข้าว จำนวน 9 ลูกติดออกมาด้วย สามารถวิ่งขึ้นภูเขาได้สบายและขว้างปาลูกครกกระเดื่องดำข้าว ไปบนภูเขา ซึ่งไม่มีมนุษย์คนไหนสู้เขาได้ แต่สุดท้ายก็ตายเพราะครกกระเดื่องได้กลิ้งลงมาทับตัวเองตาย ซึ่งในแง่กฎกติกาไม่ได้กล่าวไว้ชัด

7) ยุคของ “เวยค้องค้อง” Ooe kah kawl qah คนนี้ผู้มีความสามารถพิเศษ มีความเร็วว่าลมกว่า 3 ก้าว สามารถจับกังป้า มาเป็นอาหารได้ จนเป็นเหตุให้สัตว์ป่าต่างๆ ที่อยู่ จะถูกจับกินหมด ดังนั้นจึงได้มีการกำหนดกฎหมายห้ามล่าสัตว์เกิน 10 ตัวต่อปี กำหนดทำเครื่อง มือดักจับสัตว์ป่า กฎแลกเปลี่ยน กฎใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณีพิธีกรรม

8) ยุค “ลื้อปีย่าเล่ว แซลื้อบย้อดอง” (Lawl biq Zaq coeq.Cehl lawl byawl dahq) ไม่มีรายละเอียดปรากฏ

9) ยุคของ “อาโซ่ หมี่หมี่ เจ๋อตู้อ้อย” ผู้กำหนดกฎการใช้ไฟ (ยุคของผู้หญิง) เกิดบทเพลงการร้องและเต้นรำร้อง

10) ยุคของ “ค้อตืออาบ้อ” Kawl tiv a beul (ยุคผู้หญิง) ผู้หญิงแต่งงานกับพญานาค เป็นผู้ริเริ่มกฎการแต่งงาน

11) ยุคของ “แดเลื่อง หมี่เพยอ หย่าหมี่” Deh lahl miq pyeu zaq miq (ยุคผู้หญิง) ผู้กำหนดใช้แสงสว่าง การให้มี กลางคืน กลางวัน

12) ยุคของ “แดยู” Deh yul (ยุคผู้หญิง) ยุคเสียเมืองอำขา “จาแด” เนื่องจาก “แดยู” ซึ่งเป็นบุตรสาวของ อำบ้อ “จาแด” ผู้นำเมือง จาแด ในสมัยนั้นได้เกิดไปหลงรัก คน พ้นราบ อำขา เรียกว่า “หมี่จุ่ม” Miq cumq จึงทำให้ “แดยู” ได้แต่งงานอยู่กินกับคนพ้นราบ จึง เกิดการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ แต่ท้ายที่สุดลูกเขย ซึ่งเป็นคนพ้นราบก็ได้วางอุบายต่างๆ และต่อรองแข่งขันเพื่อจะยึดครองแผ่นดิน “จาแด” เช่น แข่งขันจุดไฟให้ ลอยน้ำ ยิ่งหน้าไม้ไล่ก่อนหิน ซึ่งการแข่งขันทุกอย่าง ผู้นำ “จาแด” ผู้ลูกเขยไม่ได้ จนในที่สุดเมืองจาแด ถูกควบคุมเป็นเมืองของชนเผ่าอื่นตั้งแต่นั้นมา (ยุคอำขาเสียเมือง)

เหตุการณ์หลังเสียเมือง “จาแด”

1) เกิดต้นไม้พิศดารจากไม้เท้า ที่เรียกว่า “สี่จำหม่อโตะอำบ้อ ” (Siq Dzaq mawq tov a bawl)

หลังจากชนเผ่าได้เสียเมืองจาแด ไปแล้ว ก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด คือเกิดต้นไม้จากไม้เท้าผู้เผ่า อำขาเรียกว่า “สี่จำหม่อโตะอำบ้อ ” (Siq Dzaq mawq tov a bawl) เป็นต้นไม้ผลที่อำขาเล่าว่าเป็น มะขามป้อม “ฉีฉ่า” Ciq caq ซึ่งเกิดจากขึ้นจากไม้เท้า โดยแต่ละเช้าของวันใหม่ จะมีการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว หลายเท่า ทั้งรากและกิ่ง กอ ของต้นไม้ จนทำให้ เมื่อผ่านพ้น 3 เช้าไปแล้ว ทำให้ต้นไม้ปกคลุมทั่วท้องฟ้า ไม่รู้เป็นกลางคืน กลางวัน ไม่รู้ว่าสัตว์ต่างๆ ที่เลี้ยงไว้เป็นสัตว์ประเภทใด ไก่ก็ไม่ขัน ทำมาหากินไม่ได้ จนทำให้มนุษย์ต้องปรึกษากองทหาร โคนต้นไม้ดังกล่าว โดยรวบรวมกำลังคน ซึ่งประกอบด้วย คนอำขา จำนวน 600 คน (โกะย้าอำขา) Kovq yal aq kaq คนพ้นราบ 6 หมื่น (อาเบ้วโกะทองอาเบ้ว) a boel kovq tahl a boel และทำการฟันต้นไม้ ดังกล่าว และเมื่อฟันได้ ครั้งหนึ่ง ครั้งสอง ครั้งสาม ต้นไม้ก็เริ่มทำท่าจะล้ม จึงทำให้นักที่เกาะอยู่บนต้นไม้ อำขาเรียกกันว่า “ถ่องโจะโละ” Tahq jov lov ได้ ร้องบอกผู้ที่กำลังตัดโคนไม่ว่า ว่า หากต้นไม้ล้มไปทาง ทิศเหนือ ขอให้ชนอำขายึดถือต้นไม้ที่มีชื่อ “เบ้วเซวะ” Boeq soev เป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายศาสนา และหากล้มลงทางทิศใต้ ขอให้คนพ้นราบยึดถือดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นชนอำขามีการใช้ใบไม้เพื่อใช้ในการบูชาหรือประกอบพิธีกรรม ส่วนคนพ้นราบ ก็มีการใช้ดอกไม้เพื่อใช้ บูชามาจนทุกวันนี้ และนกตัวดังกล่าวเมื่อร้องอยู่อย่างนั้นก็ถูก “ค้อต้ออำบ้อ” Kawl tiv a beul ใช้สะเก็ดไม้ที่ตัดอยู่ขว้างปาถูกหัวนกแตกมีเลือด เป็นผลทำให้นักดังกล่าวบนหัวมีขนสีแดงในปัจจุบัน และเมื่อต้นไม้ล้มลงแต่กลับล้มในแนวนอนในทางราบ ตอนล้มทำให้รากของต้นไม้แตกกระเด็นและเป็นผลให้ชนกลุ่มคนพ้นราบ “อาเบ้ว” A boel ตายเกือบหมด จากนั้นก็เกิดอาเพศมีพระ อาทิตย์ 12 ดวง ฉายสว่างจ้าไม่

สามารถประกอบอาชีพ แม้แต่ก้อนหินก็แตกเพราะความร้อน จำเป็นต้องตากข้าวตอนกลางคืน และ ตอนกลางคืนก็มีพระจันทร์ 12 ดวง ฉายสว่างเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ตกลงกันว่าจะทำอย่างไร ในที่สุดก็ตกลงว่าจะใช้หน้าไม้ ที่ใส่หัวธนูที่ทำจากทองเหลือง อาข่าเรียกว่า “กือชยื่อ ล้าเหย์” Guiq suil lal yehq อาบยาพิษงูดำ แล้วยิง เมื่อยิงครั้งแรก ทำให้ดาวตก ยิ่งครั้งที่สองยิ่งถูกพระอาทิตย์ทำให้พระอาทิตย์ตก ยิ่งครั้งที่สาม ทำให้พระจันทร์ตก และเมื่อสามสิ่งนี้ ตกไปก็ทำให้แผ่นดินมืด ไม่สามารถมองเห็นอะไรได้อีก จึงมีการกระบวนกรเรียกพระจันทร์ พระอาทิตย์ และดวงดาว อาข่า เรียกว่า “บือจา ลาจา”

2) เรียกพระจันทร์ พระอาทิตย์ ดาวกลับคืนสู่ท้องฟ้า “บือจา ลาจา” Bui jaq la jaq

การเรียก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว กลับคืนสู่ท้องฟ้า อาข่าเรียกว่า “บือจา ลาจา” Bui jaq la jaq โดยใช้ ขลุ่ยยาว “ซิลัว” Coil loil และจันทน์ห่อ “จาเอว” Jal oeq เมื่อทำการเป่าเรียกได้ 12 วันก็ไม่เห็นขึ้นมา แม้จะเรียกขลุ่ยให้ขึ้นมาก็ยังไม่ขึ้น จึงได้ทำการสืบค้นหา พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว โดยดำเนินการในขั้นต่อไปคือ

3) สืบค้นหาพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว เรียกว่า “บือพัล ลาพัล ซอ เออ” Bui pawl la pawl caw eu

เมื่อทำการเรียก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว ไม่ขึ้นมาบนท้องฟ้าแล้ว ทำให้มีนกตัวหนึ่งบินออกมาอาข่าเรียกนกนี้ว่า “อีจ้อ ล้อซี” il jawl lawl si ซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์มีปีก มนุษย์ก็ถามว่า “ตัวออกมาทำไม บิน ออกมาขอความตายรึ เคียวจะใช้ไม้ตีหัวนะ” (ดังนั้นการฆ่าสัตว์ปีกทุกประเภทต้องตีหัวที่เดียวก็ตาย จึงรู้จักการฆ่าสัตว์ปีกตั้งแต่นั้นมา) แต่นกก็ตอบว่า “เห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงบินออกมาตามหา” จากนั้นก็มีหมาหิ้ง “ซื่อลี” Kuiq siv ซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์เล็กสี่ขาที่มีเล็บออกมาก็ถูกมนุษย์ถามว่า “เจ้าออกมาเพื่อมาขอความตายเคียวจะใช้ไม้ทุบหัวเลยนะ” (ดังนั้นการฆ่าสุนัข หรือสัตว์เล็กก็ใช้ไม้ทุบหัว จนถึงปัจจุบัน) แต่หมาหิ้งก็ตอบว่า “ที่ข้ามามิใช่มาขอความตาย แต่เห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” จากนั้นก็มีหมูหิ้ง หยะลี “Zavq siv” ซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์ที่เป็นกบเล็บ เดินออกมาและถูกมนุษย์ถามว่า “เจ้าเดินออกมาเพื่อจะให้ข้า ฆ่าเจ้าโดยใช้มีดสั้นแทงคอใช่ไหม?” (ดังนั้นการ ฆ่าหมูต้องใช้มีดสั้นแทงคอถึงปัจจุบัน) ส่วนหมูหิ้งก็ตอบว่า “ที่ข้าออกมามิใช่มาขอความตาย แต่เห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” จากนั้นก็มีแพะ “จิเหมยะจีลี” Civq myehvq civq siv ซึ่งเป็นตัวแทนของประเภทมีเขาสัตว์เดินออกมาก็ถูกมนุษย์ก็ถามว่าเจ้าเดินออกมาทำไมเจ้า อยากให้ข้าจับมัดเจ้าโดยมัดที่ขาใช่ไหม” ส่วนแพะก็ตอบว่า “ที่ข้าออกมามิใช่มาขอให้จับ แต่เห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” จากนั้นก็มี ควายหิ้ง “โนยลี่” Nyoq siv ซึ่งเป็นตัวแทนของ

สัตว์ที่มีเขาและกีบเท้าประเภทสัตว์ใหญ่เดินออกมา ก็ถูกมนุษย์ก็ถามว่าเจ้าเดินออกมาทำไมเจ้าอยากให้เราโดยให้หอกแทงข้างลำตัวใช่ไหม ” ส่วนควายหรั่งก็ตอบว่า “ที่ข้าออกมามิใช่มาขอหอกเพื่อให้แทงฆ่า แต่เห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” จากนั้นก็มี ม้าหรั่ง “หม่องลี” Mahq siv ซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์ที่มีกีบเท้าใหญ่เดินออกมา ก็ถูกมนุษย์ก็ถามว่าเจ้าเดินออกมาทำไม เจ้ามาขอให้มัดตัวโดยสวมเชือกที่รัดมุกไขไหม ” ม้าหรั่งก็ตอบว่า “ที่ข้าออกมามิใช่มาขอให้จับ ข้าเห็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” ต่อจากนั้นมี ช้างหรั่ง “ยามายาลิ” Ya ma ya siv ซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์ใหญ่เดินออกมาถูกมนุษย์ถามว่าเจ้าเดินออกมาทำไมเมื่อเจ้ามาจะให้ข้าวางแหงที่นั่งไขไหม ” ช้างหรั่งตอบว่า “ที่ข้าออกมามิใช่มาขอแหงให้ข้า (ยามายาญา / ya ma ya gha) ข้าเห็นอาทิตย์ พระจันทร์ เกิดมา แต่ไม่รู้หายไปไหน จึงเดินออกมาตามหา” เป็นจีข้ารับใช้มนุษย์ ในแ่งแรงงาน เป็นอาหาร จนถึง ณ วันนี้ และแล้วเมื่อทั้งคนและสัตว์ประเภทต่างๆ ตามหา พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว ไม่ได้ มีการพูดเป็นสุภาษิตว่า “Zaq nyiq cu jeq poel sahq aq shuil doel lal myal. poel doel lal ngeh.Umq mavq bya lal myal.(หย่า นยี่ จูเจ้ เพ้ว ส่อง อา ซยื่อ เด้วล้า มย้า.เพ้ว เด้ว ล้าเง อี้มมะ บยาล้า มย้า) หมายถึง สัตว์ที่คนเลี้ยงไว้ซึ่งเป็นไกสีทองเริ่มขันแล้ว เมื่อไก่ขันท้องฟ้าก็จะสว่างไสว ดังนั้น ไก่จึงเป็นสัตว์ที่เชื่อว่าการเปิดปิดประตูของอาทิตย์ สามารถบอกเวลาได้ และทำให้เกิดกลางวัน กลางคืน โดยมีพระอาทิตย์ขึ้นกลางวัน พระจันทร์และดาวขึ้นกลางคืนปรากฏให้เห็นทุกวันนี้

ตอนที่ 3 “จ้องกา หรือ กาจ้องกา” Jahl ga / Ga jahl ga การเคลื่อนย้าย

สำหรับประวัติตอนนี้เป็นช่วงประวัติตอนสุดท้าย ซึ่งภายหลังจากที่มีการเกิดของสรรพสิ่งต่างๆ ในช่วงประวัติตอนที่ 1 “บรัมกา” (Byumq ga) และมีการเกิดกฎระเบียบพร้อมปฏิบัติการเริ่มใช้ที่เมือง “จาแด” Jadehตามประวัติตอนที่ 2 “ย้องกา” Zahl ga สำหรับตอนที่สองนี้ ได้มีผู้นำอำเภอผู้ครองเมือง จาแด ทั้งหมด 12 คน และเสียเมืองในยุคผู้หญิงสมัย “แดยู” (Deh yul) (ดูรายชื่อผู้นำประวัติของตอนที่ 2) ประวัติตอนที่ 3 เป็นเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับการเคลื่อนย้าย ซึ่งบรรพบุรุษอำเภอ เคยได้ครองเมืองมาแล้วในอดีต เมื่ออำเภอตามตำนานเล่าขานในประวัติเล่า นั้น มีชื่อว่า “จาแด” เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่เขตประเทศจีนในปัจจุบัน

จากการศึกษาทราบว่าอำเภอ เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเขตทวีปเอเชียเป็นส่วนใหญ่ ประกอบด้วยประเทศจีน พม่า ลาว ไทย และเวียดนาม แต่ระยะหลังชนเผ่าอำเภอเริ่มการเคลื่อนย้ายเพื่อไปใช้แรงงาน หรือไปแต่งงานกับชนต่างประเทศ อาทิเช่น ใต้หวัน อิตาลี เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ ออสเตรเลีย แคนาดา ซึ่งประเทศเหล่านี้ มีชนอำเภอเข้าไปอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก

การเคลื่อนย้ายของชนอำเภอเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในเขตเอเชีย ยังไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าชนอำเภอ ที่อาศัยอยู่ในประเทศ พม่า ลาว เวียดนาม เคลื่อนย้ายเข้าไปอยู่เมื่อใด ซึ่งอาจมีการเคลื่อนย้าย

ไปอยู่ตามประเทศต่าง ๆ เพื่อประกอบอาชีพ ก่อนเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองสมัย ประชาน เหมา เจอตุ่ง ของประเทศจีนก็ได้ และจากการแลกเปลี่ยนการศึกษาของนักมนุษยวิทยา ที่ทำงานกับ ชนเผ่าอาข่าพบว่า อาข่าที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินจีนทางตอนใต้เขตมณฑลยูนหนาน และ สิบสองปันนา ที่ไม่สามารถยอมรับต่อระบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศจีน ได้เคลื่อนย้ายอพยพลงมาทางใต้ โดยเคลื่อนย้ายเข้าไปในประเทศพม่า แคว้นเชียงตุง ประเทศลาวเขตหลวงน้ำทา และทิศเหนือของประเทศเวียดนาม เพื่อความสงบสุขในดำเนินชีวิตและหนีภัยปัญหาต่างๆ ทางการเมือง ต่อจากนั้นอาข่าส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพม่า เมื่อมีปัญหาทางการเมือง การสู้รบ และ โรคภัย ก็ได้เดินทางเข้าสู่ประเทศไทย ทางด้านอำเภอแม่จัน โชนบ้านพญาไพร และขยายออกมาทาง คอยดุง แม่สาย เชียงแสน ในเวลาต่อมา และมีการตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เล็ก ตามสภาพแวดล้อม มีการการปกครองโดยใช้แบบทางการและดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน

2.2.3 การเกิดของคน

เมื่อคู่บ่าวสาวได้ผ่านพิธีกรรมแต่งงานตามประเพณีอย่างถูกต้องแล้ว อาข่าเชื่อว่าชีวิตทุกเผ่าพันธุ์ที่เกิดขึ้นมาบนโลก อยู่เพื่อการสืบพันธุ์ ให้มีลูกหลานสืบสานชาติพันธุ์ของแต่ละบุคคลแต่ละตระกูล ดังนั้นอาข่าจึงพูดว่า “หย่ากามี ชูมีอี” Zaq gaq mil. sul mil il. หมายถึง แต่งงานเพราะอยากมีลูก ด้วยเหตุนี้คู่แต่งงานหลายคู่ที่ต้องมีการเลิกรากันไปเพราะแต่งงานแล้วมีลูกไม่ได้ หรือจำเป็นต้องหาคู่ครองใหม่ซึ่งอาจต้องมีภรรยาหลายคนในสังคมของชนอาข่า อย่างไรก็ตาม สามีภรรยาหลายชีวิตที่ได้ผ่านกระบวนการแต่งงานแล้ว ได้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิต โดยมีบุตรสมดังความตั้งใจ แต่ในแง่สังคมชนเผ่าอาข่า สามีภรรยา ที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์ หรือ การตั้งท้องนั้นมักถูกเกณฑ์ จาริด และความเชื่อหลายอย่างที่ต้องปฏิบัติช่วงระหว่างที่ภรรยาตั้งครรภ์อยู่ โดยสามารถแยกแยะข้อห้ามข้อปฏิบัติต่างๆ ที่ต้องทำกล่าวคือ

2.2.3.1 การเรียกนามให้ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ ของอาข่า

อาข่าเมื่อรู้ว่าผู้หญิงที่แต่งงาน และได้อยู่กินแบบสามี ภรรยาตามประเพณี พร้อมทั้งได้สืบสานเชื้อสายในวงศ์ตระกูล ซึ่งผู้หญิงจะเป็นผู้ตั้งครรภ์ อาข่ามีการเรียกชื่อให้ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์แต่ละช่วงต่างๆ คือ ผู้หญิงที่มีรอบประจำเดือนขาด (เริ่มท้อง) เรียกว่า “หย่า จะเล่เอ่อ” Zaq cehv lel euq. ผู้หญิงที่ท้องอยู่แล้ว (อายุ 3 เดือนขึ้นไป) เรียกว่า “หย่าเจ่อ เอ่อ” Zaq jeuq eu.

อย่างไรก็ตามยังมีชื่อรวมที่เรียกให้ผู้หญิงซึ่งได้ตั้งครรภ์อีกชื่อว่า “อ่าฉ่อหละโอะ จ้อเอ่อ” Aq cawq lavq ov jawl eu. ชื่อที่ใช้นิยมใช้เป็นคำพูดให้กับผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ที่สุขภาพ

2.2.3.2 ข้อปฏิบัติด้านการกิน

เมื่อผู้หญิงรู้ว่าตนเองได้ตั้งครรภ์ สิ่งที่เป็นกฎจาริตและเป็นความเชื่อในการปฏิบัติที่ได้สืบกันมาด้านการบริโภค โดยต้องเลือกกินของผู้หญิงอย่างกล่าวคือ

-การกินดิน “*อ่าหน่อง จ่าเออ*” Aq nahq dzaq eu. ผู้หญิงอ่าชาส่วนใหญ่ที่ตั้งครรภ์เมื่อมีอาการแพ้ท้อง การกินดินที่ขุดได้จากแหล่งที่เรียกว่า “*อ่าหน่อง จะช่อง*” Aq nahq cavq qahq (สถานที่ขุดดินกินของชุมชน) ซึ่งดินที่จะนำมากิน ต้องผ่านการตากกรรมควันให้แห้ง เหนือเตาไฟ ผู้หญิงนิยมบริโภค ช่วยลดอาการแพ้ท้องและมีธาตุอาหารที่จำเป็นส่วนหนึ่ง

-เนื้อสัตว์ที่ไม่บริโภคเมื่อตั้งครรภ์ ผู้หญิงอ่าชามีการเลือกอาหารประเภทเนื้อนี้ โดยเฉพาะสัตว์ปีกที่เป็นตระกูลนกจะไม่กิน ซึ่งมีนกที่เรียกชื่อตามภาษาอ่าชา คือ “*ช่องยา อ่ามา*” Qahq ya aq ma / “*จีชยื่อ จีเน่*” Jil shui jil nel / “*จ่า หล่า*” Jal laq / *ห่อบูอ่ามา*(นกฮูก) Hawq bu aq ma *ค้องหล่อง* Dahl lahq / *จีเยอะ* Jil yeuv / ส่วนสัตว์ใหญ่ที่ไม่กินระหว่างการตั้งครรภ์ แต่สามารถกินได้ในแต่ละ *ได้แก่*

- วัว (กินได้หลังเด็กพ้นอายุ 5 เดือน)
- หมูแม่ (จะกินได้ต้องเคยให้ลูก 2 คอก)
- หมูป่า (จะกินได้ต้องเคยให้ลูก 2 คอก)
- สัตว์ป่าที่ถูกล่าโดยใช้ปืนยิง (เด็กต้องมีอายุไม่น้อยกว่า 60 วัน Naq nah jawl ขึ้นไป)
- ไก่ขาว(เด็กต้องมีอายุไม่น้อยกว่า 60 วัน Naq nah jawl
- เม่น (ผู้หญิงไม่กินจนกว่าจะเข้าสู่วันทอง)
- เสือดู

2.2.3.3 การอาศัยอยู่ร่วมกับผู้อื่นและข้อปฏิบัติของสตรีมีครรภ์

สำหรับสตรีที่อยู่ในระหว่างตนเองตั้งครรภ์ สิ่งที่ต้องปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมในครอบครัว หรืออยู่ร่วมในสังคมชุมชนนั้น การสำรวมกริยา การเดิน การนั่ง การนอน ต้องระมัดระวังมาก เพราะเนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกาย ซึ่งไม่คล่องต่อการควบคุมตนเองแล้ว การป้องกันอุบัติเหตุที่ไม่ให้กระทบต่อบุตรในท้องจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ อย่างไรก็ตามสตรีอ่าชา มีข้อปฏิบัติที่สำคัญๆ กล่าวคือ

- ใส่เสื้อคลุมร่างกาย ให้สุภาพและมิดชิดเสมอ
- สำรวมการพูด (พูดจ่าน้อย)
- ไม่อยู่ใกล้กับคนกลุ่มใหญ่
- ระวังในการเดิน การนอน การนั่ง
- ไม่นอนดึก ให้ตื่นเช้า

- ไม่เข้าร่วมพิธีฉลองตำแหน่งผู้นำ “เจ๋อมา”
- ไม่เข้าร่วมในงานโดยตรง ที่เป็นกิจกรรมรื่นเริงโดยตรง
- ให้เฝ้าอยู่อาศัยในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่

2.2.3.4 การทำงาน

นอกจากข้อปฏิบัติที่กล่าวมาข้างต้นของสตรีอำมาผู้ตั้งครรภ์แล้ว การทำงานถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญของสตรีที่อยู่ในระหว่างตั้งครรภ์ เพราะอำมาเชื่อว่าผู้หญิงตั้งครรภ์ที่ทำงานอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง จะช่วยให้ลูกในท้องมีความแข็งแรง คลอดง่าย เลือดลมเดินดี แต่งานที่ผู้หญิงตั้งครรภ์ปฏิบัตินั้น จะเป็นงานที่ไม่หนัก เป็นงานเบา แม้มีการแบก ยก สิ่งของก็จะไม่ยกของหนัก ข้อปฏิบัตินี้ ผู้หญิงอำมาได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

2.2.3.5 ข้อปฏิบัติของสามี

นอกจากข้อปฏิบัติของภรรยาที่ต้องทำช่วงระหว่างตั้งครรภ์แล้ว สามีก็เป็นกำลังสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ต้องปฏิบัติตนช่วยเหลือภรรยา ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การให้กำลังใจ หรือการประกอบทำ ความดีในการประพฤติปฏิบัติตน ซึ่งสามารถสรุปข้อปฏิบัติของสามีได้กล่าวคือ

- ไม่พุดจาอับมงคลโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเด็กไม่สมประกอบ
- ไม่ฆ่าสัตว์ โดยเฉพาะ ภู เพราะจะทำให้เมื่อลูกเกิดออกมามีการแลบลิ้นเหมือนงู
- ช่วยเหลือภรรยาการประกอบงานอาหาร หรือกิจกรรมในครัวเรือน
- รักษา กิริยา มารยาท เมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น
- ไม่ปฏิบัติตนให้ภรรยาเสียใจ
- ไม่เดินทางไปในสถานที่ไกลบ้าน
- ทำงานทดแทนภรรยา

2.2.3.6 เกิดออกมาเป็นทารก

อำมาเชื่อว่า คนเกิดออกมาดูโลกอยู่ได้ทุกวันนี้ เพราะคู่สามีภรรยามีบุญ และเทพเจ้า “อาเผ่วหมี่แย้” Aq poeq miq yehl ได้ดลบันดาลให้เกิดขึ้น ดังนั้นการแต่งงานของอำมา สิ่งที่เป็น ความต้องการและสำคัญที่สุดคือ “แต่งงานเพื่อให้มีบุตรสืบสาน” ด้วยเหตุนี้ ชนอำมาจึงไม่ได้ให้ความสำคัญหรือวิตกกังวลในด้านเศรษฐกิจใดๆ มากกว่าคำว่า การมีบุตร ซึ่งที่เป็นเช่นนี้เพราะใน สมัยก่อนสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถหาอาหารง่ายกว่าปัจจุบันก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม สามี ภรรยา บางคู่เมื่อแต่งงานแล้วอาจเป็นคู่ที่มีปัญหาบุตรยาก หรือ ไม่มีเลย จึงเป็น เหตุให้มีพิธีกรรมขอบุตรจากสวรรค์ โดยผู้ทรงเจ้าที่อำมาเรียกว่า “นยี่ฝ่า” Nyil paq ซึ่งพิธีการขอ บุตรจากสวรรค์นี้เรียกว่า “หย่าซำๆ” Zaq sal sal โดยกลุ่มอำมา ที่นับถือพิธีกรรมดั้งเดิม(อำมาพุทธ)

มีการประกอบพิธีปฏิบัติอยู่ และหากไม่ประสบผลสำเร็จก็จะนำไปสู่การมีภรรยาคนอื่นๆ หรืออาจเกิดปัญหาการหย่าร้างขึ้นมาในที่สุดก็เป็นได้

1) การเกิดทารก “หย่าหน่องเตอะเล” Zaq nahq dehva le

เมื่อภรรยาว่า ได้มีการตั้งครรภ์มาได้ 7 - 9 เดือน ส่วนใหญ่จะทำกิจกรรมอยู่ใกล้กับครอบครัว ไม่เดินทางออกไปไกลๆ เพราะสามารถจะเกิดลูกได้ทุกเมื่อ แต่อำมาเถ่าว่าภรรยาที่ตั้งครรภ์ครบ 9 เดือน แล้วเกิดออกมาถือเป็นบุตรสมบูรณ์ แต่ยังมีสตรีบางคนที่ตั้งครรภ์เพียง 7 เดือนก็เกิดได้ กรณีนี้บางทีทารกอาจไม่สมบูรณ์หรือสมบูรณ์ก็ได้ ด้วยเหตุนี้ภรรยาต้องมีการเตรียมความพร้อม ในด้านต่างๆ เช่น จิตใจต้องไม่หวาดกลัว ตั้งสติ และให้แม่สามีอยู่เฝ้าบ้านเสมอเพื่อทำคลอด หรือให้การช่วยเหลือ พร้อมทั้งต้องหาซื้อสารองสั้นๆ ไว้ในใจ ทั้งนี้เมื่อทารกเกิดมาจะได้ทำการตั้งให้ทันทีแบบไม่ทางการ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอำมาเถ่าเชื่อว่า จะป้องกันไม่ให้ผีตั้งชื่อให้ ถ้าหากถูกตั้งชื่อโดยผีแล้ว จะทำให้บุตรที่เกิดออกมาเสียชีวิต

อย่างไรก็ตามเมื่อทารกเกิดออกมา อำมาเถ่าก็มีพิธีกรรมในการตั้งชื่อ และพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการต้อนรับเด็กเกิดใหม่ที่ใช้ปฏิบัติกันคือ

2) การทำคลอด และตัดรกสายสะดือทารก

เมื่อเด็กเกิดออกมาแล้ว หมอตำแยจะอาบน้ำ ทำความสะอาดให้แก่ทารก แล้วตัดรกสายสะดือ โดยใช้ **เปลือกไม้ไผ่เหียะ** อำมาเถ่าเรียกว่า “**หยะคา ด้าชี**” Yavq ka dal shil ที่เหลาคมสะอาดและร่นไฟฆ่าเชื้อแล้ว จากนั้นต้มไข่ 1 ฟอง เมื่อสุกก็แกะเปลือกไข่แล้วนำไปแตะปากทารกแสดงถึงการให้กิน จากนั้นแม่ก็กินไข่ส่วนหนึ่งพิธีนี้เรียกว่า “**ยาอุ จ่าเตอะเออ**” Ya uv dzaq dawvq eu. แล้วให้ลูกได้ดื่มนมแม่ต่อไป

3) การฝังรกเด็ก

เมื่อตัดสายสะดือตามขั้นตอนที่กล่าวมาแล้ว พ่อเด็กจะทำการนำรกเด็กคลุกกับขี้เถ้า พร้อมทั้งใช้ไม้ไผ่ ความยาวประมาณ 1 ฟุตขนาดกว้าง 2 เซนติเมตร ผ่าปลายแล้วคิบบรรกส่วนปลาย แล้วทำการฝังรกลงหลุมที่ขุดเตรียมไว้ สำหรับหลุมต้องขุดทรงกระบอกมีความลึกประมาณ 1 ศอก การขุดหลุมต้องขุดใกล้กับเสาเอกใต้ถุนบ้าน ซึ่งการขุดหลุมนี้หากเด็กที่เกิดมาเป็นผู้ชายต้องขุดหลุมฝังชาย ถ้าเด็กเป็นผู้หญิงก็ขุดหลุม ฝังผู้หญิง และมีวิธีการฝังรกดังนี้คือ “**ฝังรกลงหลุมที่ขุดไว้ พร้อมไม้ที่คิบบรรก โดยให้ไม้ไผ่ล่อออกมาส่วนหนึ่ง เนื่องจากเช้าวันรุ่งแม่เด็กจะต้องไปถอนไม้ที่คิบบรรกออก**” อำมาเถ่าเรียกไม้และการถอนไม้คิบบรรกออกนี้ว่า “**จะเฮ้อ ภู่อ เออ**” Jav heul ghawl eu. จากนั้นถมด้วยดินและใช้ไม้กั้นไว้เพื่อไม่ให้สัตว์รบกวน แล้วทำพิธีตั้งชื่อต่อไป

4) การตั้งชื่อเด็ก

เมื่อทารกกินไข่และฝังรูกเด็กเสร็จแล้ว พ่อทารก จะไปจับไก่เพศผู้บริสุทธิ์ชนสีดำ (สีขนไม่ขาว) เพื่อนำมาฆ่าใช้ในการตั้งชื่อให้เด็กเกิดใหม่ อา่ซ่าเรียกการตั้งชื่อว่า “หย่า มย่องๆ เออ” Zaq myahl myahl eu ส่วนไก่ที่ฆ่าจะเรียกว่า “ยาแสะๆ เออ” Ya sehvg sehvg eu ซึ่งมีขั้นตอนการฆ่าไก่นี้คือ

ก. ตั้งกระบอกเหล้าพิธี “จีบ่าจีลี้” Jil baq jil siq และเสียบด้วยไม้จิ้มฟันเรียกว่า “จี จ้อ” Jil cawl พร้อมเติมน้ำใส่ถ้วยและช้อนตักน้ำในกระบอกอา่ซ่าเรียกว่า “อ้อจ้องๆ” il jahl และมีหลอดไฟเพื่อดูน้ำเหล้า 1 ชุด

ข. ตักน้ำจากภาชนะแล้วรดน้ำใส่ไก่จาก ขา-ลำตัว-หัว จดละ 3 ครั้ง เรียกว่า “ยา จี คือหละ แล่” Ya civ kuil lavq sehq เพื่อเป็นการชำระล้างให้ไก่บริสุทธิ์สะอาด

ค. ทำการตีหัวไก่และบีบคอให้ตาย ซึ่งตอนตีไก่ห้ามให้ตีที่หูไก่เพราะเชื่อว่าอาจทำให้เด็กหูหนวก เมื่อไก่ตายแล้วพ่อเด็กจะถอนปีกขนไก่ 3 เส้น มาประดับที่ผ้าโพกหัวตนเอง การประดับขนปีกไก่นี้ ถ้าเด็กเป็นผู้ชายจะประดับขนไก่ให้จี๋จิ้น แต่ถ้าเป็นผู้หญิงเสียบขนไก่ให้ห้อยลงดิน และพ่อเด็กจะประดับจนกว่าจะเสร็จพิธีตั้งชื่อ

ง. นำไก่ไปเผาชำแหละเพื่อประกอบอาหารพิธี การถอนขนไก่ต้องใช้วิธีเผาห้ามใช้น้ำร้อนลวก จากนั้นชำแหละชิ้นส่วนไก่ออก โดยมีเนื้อไก่ที่ใช้ในพิธีคือ ต้นขา ลำคอติดหัวไก่ จิ้น ส่วนเนื้อไก่ รวม 3 จิ้น นำส่วนเนื้อที่กล่าวมานี้ ใส่ถ้วยรองที่เรียกว่า “จิมหม่า หละค่า” Qumq maq lavq daq ซึ่งถ้วยนี้มี จิง ข้าวสาร เกลือ ใส่อยู่แล้ว ห้ามใส่เครื่องปรุงอย่างอื่น จากนั้นสามารถสับเนื้อไก่ชิ้นส่วนอื่นๆ ต้มพร้อมกันได้ แต่ต้องให้เหลือไก่ 1 ซีก เพื่อเป็นอาหารในวันอื่นๆ ของแม่ทารก แล้วต้มเนื้อไก่จนสุก จากนั้นเชิญผู้อาวุโส 2-3 คน มาร่วมงานตั้งชื่อ ซึ่งขั้นตอนต่อไปจะเป็นการตั้งขันโตก

5) วิธีตั้งขันโตกเพื่อตั้งชื่อทารก

เมื่อเนื้อไก่ต้มสุกแล้ว ต้องตั้งขันโตกเพื่อตั้งชื่อ มีอุปกรณ์ที่ใส่บนขันโตกประกอบด้วย

- ขันโตกใหญ่มีใบกล้วยรองพื้นขันโตก
- ตะเกียบ
- ถ้วยพริก
- ถ้วยใส่เนื้อไก่ส่วนที่เป็น ต้นขาไก่ คอติดหัวไก่ เนื้อส่วนนอก 1 ใบ
- เส้นด้ายสีขาว หรือ สีดำ จำนวนพอประมาณ(เท่าผู้ร่วมงาน)
- น้ำชา 1 ถ้วย
- น้ำเหล้าที่ดูได้จากกระบอกเหล้าพิธี 1 ถ้วย

เมื่อตั้งขันโตกเสร็จแล้ว ให้แม่จับตะเกียบ แตะอาหารให้เด็กทารกกิน พร้อมทั้งแม่ก็จะชิมอาหาร ต่อจากนั้นพ่อเด็กจะเป็นผู้ผูกข้อมือให้เด็ก แต่ไม่ผูกให้แม่ จากนั้นผู้อาวุโสท่านอื่นๆ จะมีการผูกข้อมือให้เด็กและแม่พร้อมการอวยพร และช่วงเวลานี้เองจะมีการตั้งชื่อให้เด็กอย่างเป็นทางการ ซึ่งการตั้งชื่อนี้ให้น่าชื่อพ่อคำสุดท้าย มาเป็นชื่อนำหน้าของลูก เมื่อตั้งเสร็จก็ให้กินข้าวพร้อมกัน สำหรับ**ชนไก่**ที่พ่อระดับบนหัว ต้องมดติดกับกระบอกเหล้าพิธีตามรูปแบบที่ระดับแล้วมดติดกับ ผ่ากั้นระหว่างชายหญิงใกล้กับเตาไฟ ที่เรียกว่า “**ลอข้า**” Law kaq อย่างน้อย 12 วัน (1 สัปดาห์อำเภอ) และพิธีกรรมขั้นแรกนี้จะมีเพียงเท่านี้ จนกว่าเช้าของวันใหม่

หมายเหตุ การตั้งชื่อบุตรนี้สามารถตั้งชื่อจาก ทาง พ่อ / ทางหมู่บ้าน / ผู้นำวัฒนธรรม “เจ้วมา” / พี่มา ทางสังคม / และทางน้ำ ได้ หากการตั้งชื่อครั้งแรกนี้ไม่เป็นที่ถูกขวัญของบุตรแล้ว บุตรจะมีการร้องไห้ ซึ่งอาจต้องทำการตั้งชื่อใหม่ และการตั้งชื่อใหม่นี้ไม่จำเป็นต้องฆ่าไก่ เพียงแต่ผูกข้อมือก็พอ

วันที่ 2 พิธีกรรมต้อนรับเด็กทารกวันที่ 2

เช้าวันใหม่มีกิจกรรมด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเด็กเกิดใหม่ มีขั้นตอนกิจกรรมพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้ คือ

ขั้นที่ 1 -พิธี “จะเฮ้อ ฎื่อเฮอ” Cav heul ghawl eu. เป็นกิจกรรมที่คุณแม่ไปถอนไม้ที่เสียบรก และฝังไว้ในวันแรก โดยมีการเตรียมน้ำร้อน เมื่อถอนแล้วก็รดน้ำร้อนลงหลุม การรดน้ำร้อนนี้เป็น เป็นกระบวนการป้องกันไม่ให้มดเข้ากินรก หรือเพื่อให้รกเน่าเปื่อยเร็วขึ้น ซึ่งวันอื่นๆ ก็ต้องมีการรดน้ำร้อนนี้ใส่หลุมไประยะหนึ่ง

ขั้นที่ 2 -พิธี “ยอฮ้อ ล้อเฮอ” Yaw shawl lawl eu. ประกอบพิธีให้บริสุทธฺ์ในตอนเช้า สำหรับขั้นตอนนี้เป็นการจับไก่บริสุทธฺ์ เพศอะไรก็ได้ โดยนำมาตีหัวไก่ให้ตาย แล้วมาประกอบปรุงเป็น อาหาร เชิญผู้อาวุโสมากิน ก็เป็นอันเสร็จขั้นตอนที่ 2 นี้

ขั้นที่ 3 -พิธี “ฮือจ้อๆ เอ” Uil jawl jawl eu การตัดน้ำครั้งแรกของเด็กทารก สำหรับขั้นตอนนี้จะมีการต้มไข่ 2 ใบ ซึ่งไข่ใบที่ 2 จะใช้ในพิธี ตัดพินเด็ก “หมี่จ่า แซะจ้อๆ เอ” Miq dzaq qehvq jawl jawl eu โดยมีรายละเอียดการประกอบพิธีกรรมคือ

-เอาตะกร้า “ชะค้ำ” Qav kal ไปปักเสียบไว้ ข้างบ้านในตะกร้านี้ จะใส่ไข่ไก่ใส่ไม้ไผ่ไว้ อำเภอเรียกว่า “ชะแล่ ด้าปะ” Qaq lehl dal pav และไม้ที่ทำเป็นพิน ยาว 1 เมตรครึ่ง 1 เล่ม

-เมื่อไข่อสุกเอาไข่ 1 ใบ พร้อมขวดน้ำเต้า 1 ขวด ใส่ตะกร้าอีกใบหนึ่งแล้วให้หาเด็กอาสาคนหนึ่ง แล้วยกตะกร้าใส่หลัง โดยแม่เด็กจะอุ้มเด็กเดินไปพร้อมกันที่บริเวณที่เสียบตะกร้าใบแรกไว้ เมื่อไปถึงก็จะเอาน้ำเต้ามาล้างหน้า ขา มือ ของแม่ การทำกิจกรรมนี้ถือเป็นการล้างให้เด็ก จากนั้นก็แกะไข่ที่นำมาให้กินทั้งลูกและแม่ แล้วแบกตะกร้ากลับบ้าน เสร็จพิธีขั้นตอนนี้

ขั้นที่ 4 พิธี ตัดฟันครั้งแรกของเด็ก “หมี่จ๋า แซะจ้อๆ เออ” Midzaq qehvq jawl jawl eu.

ขั้นตอนนี้เป็นการทำต่อเนื่องจากขั้นที่ 3 เมื่อกลับเข้าบ้านแล้วให้ดำเนินการดังนี้คือ

- ให้เอาไข่ใบที่ 2 ที่ต้มเตรียมไว้ใส่ตะกร้าเดิม พร้อม มีด 1 เล่ม
- ยกใส่หลังเด็กที่เป็นผู้ช่วย ไปสถานที่เดิมพร้อมกัน
- เมื่อไปถึงให้ทำการ ตัดไม้ที่เตรียมไว้แล้ว ออกเป็น 3 ท่อนใส่ตะกร้า
- ทำการแกะไข่ที่เตรียมมาให้ลูกและแม่กิน จากนั้นก็ยกตะกร้าใส่หลังแล้วกลับเข้าบ้าน

สำหรับขั้นตอนนี้เป็นพิธีสุดท้ายของวันที่ 2

วันที่ 3 อุ้มเด็กทารกออกนอกหมู่บ้าน “นยืมโอะเอ้อโอะ อี เออ” Nyuml dov euq dov il eu.

เมื่อเด็กเกิดมาได้ 3 วันแล้ว เข้าของวันที่ 3 นี้ จะต้องนำเด็กทารกออกนอกประตูหมู่บ้าน อ่าข้าเรียกว่า “นยืมโอะ เอ้อโอะ อี เออ” Nyuml dov euq dov il eu. โดยแม่จะเป็นผู้กระทำ สำหรับกิจกรรมนี้ จะมีการปฏิบัติคือ แบกอุ้มเด็กออกจากบ้านไปนอกประตูหมู่บ้าน และจากกลับ ต้องมีการประดับใบไม้กลับมา ซึ่งการประดับใบไม้ของแม่นี้ จะมีหลักการประดับคือ ถ้าบุตรเป็นผู้หญิง จะเด็ดใบไม้ที่แมลงไม่เจาะทำลาย จำนวน 3 ใบแล้วหนีบไว้บนหัวแม่ แต่ถ้าบุตรเป็นเพศชาย จะต้องเก็บยอดใบไม้ 3 ยอด ที่แมลงไม่เจาะเช่นกัน มาประดับบนหัว เมื่อกลับมาถึงบ้าน ให้เอาใบไม้ หรือยอดไม้นี้ ใส่ใต้หมอน กรณีที่เป็นใบไม้ ต้องให้หางขึ้น ส่วนยอดเก็บตามปกติ เป็นอันเสร็จพิธีของวันที่ 3

6) พิธีนำเด็กทารกขึ้นบ้านผู้อื่น “หย่าเอ้ออะเออ” Zaq euq dav eu.

เมื่อทารกเกิดมาได้ ประมาณ 6-7 วัน สายสะดือจะหลุดออก แม่เด็ก ต้องนำทารกไปขึ้นบ้านใหม่ โดยบ้านที่เลือกนั้น จะใช้บ้านของ พ่อ แม่ผู้บังเกิดมารดาเด็ก หรือถ้าหากอยู่ต่างหมู่บ้าน ก็สามารถใช้นบ้านญาติพี่น้อง ซึ่งถ้ามีตำแหน่งเป็นน้ำ “อ่าเกว” Aq ghoe ของเด็กเกิดใหม่แล้วจะดีมาก โดยมีการนำเด็กไปที่ช่วงตอนเช้า มีขั้นตอนดังนี้คือ

-เมื่อนำเด็กเข้าไปในบ้านก็ให้ทำการฆ่าไก่บริสุทธ์ โดยไม่ต้องมีพิธีการอื่นๆ แล้วต้มให้เด็กและแม่เด็กกิน สำหรับเครื่องปรุงนั้นก็ใช้ ขิง เกลือ ข้าวสาร เท่านั้น ซึ่งก่อนใส่เนื้อในหม้อต้มต้องมีถ้วยรองอ่าข้าเรียกว่า “จีมหม่าหะด่า” Qumq ma lavq daq และไก่สุกแล้วตั้งขึ้น โดกให้กิน

-ตอนกลับ เข้าบ้านต้มไข่ 1 ฟอง และเตรียมเกลือให้เด็กทารกกิน เรียกว่า “ส่าเตอะ บีเตอะ” Shaq deuvq bi teuvq และใช้เสื้อของน้ำตัวใหญ่ห่มให้เด็กเป็นพิธี บางทีก็มอบ เงินให้ก็ได้ และอวยพรให้เด็ก “โตวันหนึ่งท่าไขใหญ่ท่าลือผ้า” ให้เป็นคนได้อย่างรื่องให้ แล้วให้เดินทางกลับบ้านถือเป็นการเยี่ยมบ้านผู้อื่น อย่างเป็นทางการเสร็จสิ้น

อนึ่งกรณีไปเยี่ยมบ้านผู้อื่นนั้นไม่ต้องฆ่าไก่ จะเป็นการขึ้นแบบธรรมดา คือมีการให้กินเกลือและมอบไข่ พร้อมทั้งอวยพรให้เท่านั้น

2.2.4 ความเชื่อเรื่องธรรมชาติอำขา

อำขามีความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเทพเจ้า อำเผ่วหมี่แย้ ได้บันดาลให้เกิดขึ้น ทุกสรรพสิ่งที่ปรากฏให้เห็น หรือไม่ปรากฏให้เห็น ก็มีวิญญูณ อำขาเรียกว่า “สะล่า” Savq lal เป็นเจ้าของสถิติอยู่ ดังนั้นการปฏิบัติอะไร คิดอะไรก็ตาม ที่ทำให้แล้วก่อให้เกิดผลกระทบในทางไม่ดี จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลลบอำขาเรียกว่า “เหยวบ้า / อีบ้า” Zoeq bal / iq bal หมายถึง “บาป” ดังนั้น ธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่สำหรับอำขา และเหนือคำบรรยาย

2.2.5 ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูตผี, เจ้าที่, เทพเจ้า ของอำขา

อำขาเชื่อว่า ภูตผี, เจ้าที่, เทพเจ้า มีจริงและอาศัยอยู่ร่วมโลกใบเดียวกัน แต่มีมิติที่เห็นกันไม่ได้ เท่านั้น อำขาเรียกมิติที่เห็นกันไม่ได้ว่า “มีโอะ” mil ov (สิ่งที่สัมผัสไม่ได้) กับ “มีตะ” mil tav (สิ่งที่เห็นได้) สำหรับ ภูตผี อำขาเรียกว่า “แหนะ” Nehvq เชื่อว่ามีจริงแต่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ภูตผีดี (จะเป็นผู้ปกป้องเราเช่นภูตผีบรรพบุรุษ) กับภูตผีไม่ดี (จะทำให้เราเจ็บป่วย เช่นผู้ตายโหง) เจ้าที่ อำขาเรียกว่า “มีซ้อง” Mil sahl หรืออาจพูดได้อีกว่า “ขอ ซ้อง” Yaw sahl ล้วนให้ความหมายว่าเป็น เจ้าที่ เช่น เจ้าที่ดิน ภูเขา ป่าไม้ ฯลฯ เทพเจ้า อำขาเรียกว่า “อำเผ่วหมี่แย้” Aq poeq miq yehl เป็นเทพ ที่อำขาให้ความเคารพในฐานะเป็นเจ้าของทุกสรรพสิ่ง

2.2.6 โรคที่หมออำขาประสพ

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอำขา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
1	Uq cawq nal / อุ้น่อน้ำ	เจ็บเอ็นท้องเพราะ อากาศหนาว	ใช้คาถาแล้วนวดจับ เส้นเอ็นหลัง คอ เอว
2	Aq juq tol-eu / อำจูน้ำ	เจ็บแมลงไต่ เพราะ กลิ่นแมลงไต่เข้าแผล	ใช้คาถา
3	Neh zaq lo jeh / แหนะหย่าโลแจ	ถูกหินตีปา / ฝีเป็นเหตุ	ใช้ห้วงดอก และหิน สวดคาแล้วทิ้ง
4	Uil beuv cumq-eu / อือเออ ฉิม เออ	ปากเปื่อย	คาถา+ปู+กบในการ รักษา
5	Zeul beuv cumq-eu / เยื่อ เปื่อะ ฉิม เออ	เจ็บช่องคลอดผู้หญิง	ใช้คาถา + น้ำในการ รักษา
6	Zavq ga / หยะ กา	เจ็บเหงือก เพราะร้อนใน	ใช้สมุนไพร

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอาพา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
7	shaq ciq nal-eu / ลำไส้ น้ำ	เจ็บฝี เพราะเชื้อใน ร่างกายไม่ดี	ใช้สมุนไพร ถั่วเน่า ในการรักษา
8	Mal lu / ม้าลู	แผลตุ่มนูนบวม เพราะ มีก้อนเนื้อไม่ดี	ใช้คาถา
9	Nui pyav puq lal-eu) / นื้อ ปยะ น้ำ	เจ็บต่อน้ำเหลือง ตามข้อพับ	มีเชื้อเข้าทำลาย
10	baq tawv puq-eu / บ่าทอ ผู้เออ	เจ็บคางทูม สามารถ ติดต่อกันได้ / น้ำเหลืองหรือ น้ำเหลืองไม่ดี	ใช้สมุนไพร + ปูนขาว คาถา
11	Nehvq cavq nal-eu / แหนะ จะ น้ำเออ	เจ็บแผลริมข้างตัว	ใช้สมุนไพร + การห้าม กินเนื้อสัตว์ปีก
12	Mal law nal-eu / ม้า ลอ	พุศไม่ออกชั่วคราว เพราะผีเข้า	ใช้สมุนไพร + คาถา
13	Zaq Tiq qehq tehvq ehl ngoel eu / หย่า เงี้ยวเออ	เด็กร้องไห้กระทันหัน แบบไร้สาเหตุ	ใช้ข้าว + น้ำ รักษา
14	Sil liq bal / ชิว หลัวบ้ำ	โรคบ้าชั่วคราว	ใช้สมุนไพร + คาถา
5	Shav dzeh dzeh-eu / ซะแจแจ	ช็อคเมื่อเห็นคนถูกฆ่า ตาย	ทำพิธีกรรม
16	Dumq ngwq-eu / ดืม หง่อ เออ	ป่วยหนักเดินลุกไม่ได้ เพราะผีทำ	ทำพิธีกรรม (ไก่ขาว)
17	Jahq teh-eu / จ่อง แทเออ	บวมทั้งตัว	ใช้ใบชียี่ชะ + แม้แซ้ + คาถา + ไม้ทองหลาง
18	Qaq teh-eu / ข่า แทง เออ	เลือดลมไม่ดี อ่อนเพลีย	ใช้ใบชียี่ชะ + แม้แซ้ + คาถา + ไม้ทองหลาง (จำ เขาะ) + ดันหญ้าคา
19	tel gawv leuvq-eu / เท่ เกยาะเหลอะ เออ	หกล้มหมดสติ	ใช้คาถา + จิง
20	Ga gawv leuvq-eu / กา เกยาะ เหลอะ เออ	ตกต้นไม้หมดสติ	ใช้คาถา + จิง

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอาพา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
21	Oel gawv leuvq-eu / เอื้อ เกยาะ เหลอะ เออ	เป็นลม เพราะผลจาก การแต่งงาน	ใช้ไก่ + เบี้ย + จิง
22	Dzoeq gawv leuvq-eu / เจ่ว เกยาะ เหลอะ เออ	เป็นลม เพราะผลจาก การดำรงตำแหน่งผู้นำ	ใช้คาถา + จิง
23	Civq gawv leuvq-eu / จิกเกยาะ เหลอะ เออ	เป็นลม เพราะผลชั่วสติ เหล็ก	ใช้คาถา + จิง
24	Shaq gawv leuvq-eu / ส่า เกยาะ เหลอะเออ	เป็นลม เพราะผลของ สัตว์ป่า	ใช้คาถา + จิง
25	Shil gawv leuvq-eu / ซยี่เกยาะ เหลอะเออ	เป็นลม เพราะเป็นผลมา จากคนตาย	ใช้คาถา + จิง
26	Shav gawv leuvq-eu / ซ็อกเมื่อเห็นคน ตายโหง	เป็นลม เพราะเป็นผล จากผีตายโหง	ใช้คาถา + จิง
27	Mal cehv tol-eu / ม้าแจะ น้ำ เออ	แผลเส้นรอบรอบตัว ร่างกายร้อนตัว	ใช้สมุนไพร + มะเขือ เทศ
28	Mal jawq tol-eu / ม้าจ่อ น้ำ เออ	แผลรอยวงกลม เพราะมี เชื้อ มีอาการคัน	ใช้สมุนไพร
29	Ceuv nyawq / เจอะ นย๋อ	แผลขี้กลากกวางมี อาการคัน	ใช้สมุนไพร + ขี้ไก่ดิบ
30	Tsovq miq / โจสะหมี่	แผลเน่ารอบตัว / จี้นก นางแอ่น	ใช้คาถา + สมุนไพร + ไม้เกียะ
31	Lu tahq tol / ลูก่องอู่เล่ เออ	มีตัวหนอนในตัวคน หรือสัตว์	ใช้เกลือ + คาถา
32	Yehvq nel tol dov-eu / แหะเน่ โท้	ปลิงน้ำเข้าตัว	ใช้สมุนไพร + คาถา
33	Miq siq sehvq-eu / หมี่สี่สะ	ถูกกระสุนปืน	ใช้คาถา + สมุนไพร
34	Myav pawvq tol / หมยะเปาะอู่เล่ เออ	ขับผงขี้ตาออก	ใช้น้ำ + คาถา
35	Cav ghawl tol / จะ ภู่อ	เจ็บเอ็นหน้าท้อง / ระบบ เอ็นไม่ดี	ใช้สมุนไพร + ใช้คาถา โดยใช้ตะเกียบ
36	Nui ma nal / นือมา น้ำ	เจ็บหัวใจ / เพราะเลือด เข้าหัวใจไม่พอ	ใช้สมุนไพร + หัวใจดิน + คาถา + เกลือ

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอาพา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
37	Uq duq uq gawvq / อุคูเกาะ	ปวดหัว	คาถา
38	Nehvq myaq gawl-eu / แหนะหมย้าอู้อ	เจ็บร่างกายเป็นจุด	ใช้คา + มือ ดึงจุดเจ็บ
39	Nyoq tahq tol-eu / ควายขวิก	เจ็บเอ็นใต้สะตือ	ใช้คา + นวด + เขา เลียงผา หรือเขาควาย ชน
40	Ya ma uil sehl gawvq / ยามา อือแซ่ เกาะ	ตะขาบกัด	ใช้คาถา + ผื่นทา + พริก แต่ทาบริเวณ + ยาง น้อง + โลซอ โลเนี้ยว
41	Boeq kaq lavq ma tehq gal tol / เบวคา เกาะ	แมงป่องกัด	ใช้คาถา + ผื่นทา + มะระเล็ก
42	Al lawl tov / อ่าลือโตะ	ถูกงูกัด	ใช้น้ำดีหมูป่า + พืช แห่ กู่เหล่นี ผสมทา
43	Miq jaq lahl-eu / หมี่จ่าเลื่องเออ	ถูกไฟลวก	ใช้สมุนไพร + คาถา
44	Aq guiq luiq ma / อ่ากือหรือมา	หิดตามง่ามนิ้วมืออาการ คัน	ใช้สมุนไพร
45	Kuil buiv / คือบี้	ขาชา เพราะเอ็นทำงาน ไม่สะดวก	ใช้น้ำ + ถ่าน และมี คาถา
46	Dzal tel tel-eu / จ้าเท้เท้	ลมพิษ เพราะอารมณ์ไม่ ดี	ใช้เกลือ หรือดินทา
47	Hawq nah / ห่อนอง	ข้าวติดคอ	น้ำ + คาถา
48	Yoeq ngavq / หยั่ว หงะ	กระดูกติดคอ	น้ำ + คาถา
49	Siq tsah tsah-eu / สี่นอง	การห้ามเลือด	ใช้คาถา
50	Zeul zaq zeul tsah / เขื่อหย่าเขื่อนอง	คลอดบุตรตกเลือดไม่ หยุด	ใช้คา
51	Yuml gawv leuvq-eu / นยืม เกยาะเลอะ เออ	วิญญานบ้านสิง เป็นลม	ใช้คาถา
52	Siq pyehl huiq lal-eu / สี่ แพย์ สือ	ม้ามโตเลือด	ใช้สมุนไพร + ใช้ขวด ร้อนถู

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอาพา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
53	Nal dahq shiq tsah / น้ำคอง น้ำสี น้ำ	เลือดกำเดาออก	ใช้คาถา
54	Buq del javq ghaq / บุกได้	พยาธิลำไส้ เพราะกินตัว พอมหนึ่ง	ใช้สมุนไพร
55	Uq mav kawvq / อุ้มะ เกาะ	ท้องร่วง เพราะกิน อาหาร	สมุนไพร
56	Nui ma byul-eu / นือมา บยู	เรออาเจียน (มีหลาย ลักษณะ)	สมุนไพร
57	Uq mav uq nel nal-eu / อุ้มะเน่น้ำ	บิดท้องเสีย	สมุนไพร
58	Shaq pawvq puq-eu /	ปวดบวม เพราะนอน หนาว	สมุนไพร
59	Shaq tsahq huiq lal-eu / ต่ ท้องหือล้า เออ	ตับโต	ใช้สมุนไพร
60	Lumq dav-eu / หริมคะ เออ	อัมตะหด เพราะร้อนใน	ใช้สมุนไพร “หริม บอง”
61	Mawl hul / มือฮู้	วัณโรคไอมีสีขาว หรือมี เลือดแดงปน	ใช้สมุนไพร
62	Ghawq siq nuima ahl ceh-eu / ภู่อ สีนือมาแซ	ไตติดกับตับ	ใช้สมุนไพร
63	Bahq lahl jav ghaq / บ่องเลื่อง	ลำไส้พัน มีลม และ อาหารไม่ละเอียด	สมุนไพร
64	Naq bawl naq kawvq / หน้าบ้อหน้า เกาะ	ปวดหู	ใช้สมุนไพร
65	Myav nuiv nal-eu / มยะนึ่น้ำ	ตาแดง เพราะติดเชื้อ	ใช้คาถา+ใบพลู
66	Naq bawl naq yoel / หน้าบ้อ หน้ายั่ว	หูน้ำหนวก	ใช้สมุนไพร
67	Uil juil nal gawl / แมงโบนไต้ดิน	ถูกแมงโบนไต้ดิน	ใช้สมุนไพร + คาถา
68	Aq kuil aq lavq shil-eu / เจ็บขา มือ	ขาเจ็บ แข็ง ขา	ใช้สมุนไพร
69	Seuq gawl-eu / เส่อ น้ำ	ปวดฟัน	ใช้สมุนไพร
70	Yal mil nal / ย้ามี่	ป่วยอัมพาตมี 12 อย่าง	สมุนไพร
71	Aq kuiq kawvq / อาซื่อเกาะ	ถูกหมากัด	ใช้สมุนไพร

ที่	ชื่อโรค / ชื่อเรียกอาพา	อาการเจ็บ / สาเหตุ	การรักษา
73	Aq kuil aq lavq puq / คี้อหลพ ฝู	แขนขา บวม	ใช้สมุนไพร
74	Mil cehl lav tahq gal / มีไข้หะถ่อง	ถูกมีดบาด	ใช้สมุนไพร
75	Mal nal mal ceh nal / ม่านน้ำแซ	แผลหัวแหลม	ใช้สมุนไพร
76	Gaq laq nal / ก่าหร่าน้ำ	โรคหนองใน	ใช้สมุนไพร
77	Jaq gawv aq ma dzuiv / จำ เกาะ จี	ฮ่องกงฟุตใน	ใช้สมุนไพร
78	Oil shoi shoi kumq / อัว ชิว ชอว จีม	เป็นนิ้วไม่ออก	ใช้สมุนไพร
79	Mawl bawq co gal / ม้าบ่อโน	ลมบ้าหมู	
80	Dzal dov dzaq dov / จ้าโดะ	กินอาหารเป็นพิษ	ใช้สมุนไพร หรือ ขน เม่น
81	Hahq cahl zaw gal / ข่อง ซ้อง	ตัวพอมแห้งลง เพราะ นกส่องซ้อง	ใช้สมุนไพร
82	Mil hiq nal / มีหิ	ป่วย ร้อนหนาว เพราะ มาลาเรีย	ใช้สมุนไพร + กินพะ ะมาลาเรีย
83	Il cuvq dawl dov-eu / อือจู้ด้อ โดะ	กินน้ำเป็นพิษ	ต้องพัก
84	Guq ti ti / กูทีที	เส้นเอ็นขด (ตะคริว)	ระบบเอ็ดไม่ดี
85	Shuml seh lav cawv-eu / ซึมเส่นอ เจาะ	ถูกตะปูตำ	ใช้ยาสมุนไพร
86	Bui sav sav / ปือชะชะ	อีสุกอีใส	ใช้ยาสมุนไพร
87	Uq pehvq pehvq myaq gal /	อาเจียน	กินดินตาก
88	Kahq byahq nal / ข่อง บย่อง น้ำ	เจ็บคอ	อบสมุนไพร
89	Myavq nuiv shuil gal / หมะ นี ซยื่อ	ตาเหลือง เพราะกลางวัน นอนมาก จีขึ้นตา	ลดการนอน รักษาโดย สมุนไพร
90	Muil zaq / มือหย่า	เจ็บท้องส่วนบน	ใช้ยาสมุนไพร
91	siq qahq pehvq le / สี่ข่องแปะ	ไอเลือดออกไม่หยุด	ใช้สมุนไพร+คาถา
92	Dawq ni (มะ โสก) / ค่อนี	ริดสีดวงทวารทำงาน หนักก็ออก	ใช้ยา + ทำพิธีกรรม
93	Jal gui / จ้ากือ	โรคผิพเศษเพราะร่วม หลับนอนในขณะที่ ร่างกายไม่แข็งแรง	ยาสมุนไพร

2.2.7 การวินิจฉัยโรคของหมออำขา

1) Cehl siq ci haw eu แซ่ สีชีเออ (ทำนายโดยดูไข่)

วิธีการ เป็นกระบวนการวินิจฉัยโรคโดยใช้เมล็ดข้าวสารและไข่ ในลักษณะของการทำนาย โดยมีการหยิบเมล็ดข้าวที่ใส่ในถ้วยพร้อมกับไข่ดิบ ออกมาแล้วนับว่าหากเมล็ดข้าวสารที่หยิบออกมาเมื่อแบ่งออกหากผลเป็นเลขคู่ ให้นำมาตีเป็นประเภทใดประเภทหนึ่งและเป็นเลขคี่ก็ให้หมายถึงว่าเป็นโรคใดโรคหนึ่ง ซึ่งมีการคาดเดาไว้ก่อนการเสี่ยงทาย และทุกครั้งที่ทำนายให้ต้องมีการอ้างชื่อผู้ป่วยก่อนเสมอ และสามารถทำได้ 3 ช่วง คือ เช้า บ่าย เย็น ก่อนกินข้าว สำหรับไข่ก็เช่นกันใช้กระทบให้แตกแล้วดูไข่แดง ไข่ขาว ซึ่งก็เป็นลักษณะทำนาย

2) Ghoeq dzoeq daq zah pyeuv-eu กู่ว เจว ค่ายอง เปยอ-เออ (ทำพิธีกรรมค้นหาสาเหตุป่วย)

3) Jaq nehvq pov-eu จ่า แหนะ โปะ-เออ (พิธีตามหาเมื่อถูกของ)

วิธีการ ต้องให้หมอพิธีกรรม“พี่ม้า” ทำพิธีกรรมนี้ มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการวินิจฉัยคือ ห่อข้าวสาร +เงิน / ห่อขี้เถ้า + ผืนดิน / ไก่ขาวเพศผู้ตัวใหญ่ 1 ตัว / ไข่+ฝงเข็ม 1 ฟอง / เศษเหล็กเก่า/ทองแดง / พืชคาหลาป่า “แม่ แจนยะ” “Mehl nyehvg” 9 ชิ้น เมื่ออุปกรณ์พร้อม ก็เริ่มพิธีคือตัดเอ็นไก่ ปาดคอไก่ แล้วปล่อย ให้ดิ้นตาย เมื่อไก่ตาย ถ้าหัวหันไปทางตรงกันข้ามที่เราอยู่ แสดงว่าเราชนะ แต่ถ้าหันหัวมาทางเรา ต้องทำพิธีอื่นต่อไปและไก่ที่ฆ่านั้นสามารถนำมาประกอบอาหารกินได้

4) Uil cuvq hawq ghav yoe ka อื้อจ ห่อญะ เยวคาเออ (พิธีใช้ข้าวและน้ำ)

วิธีการ ทำกรวยใบตอง 2 ใบ ใส่ข้าวสุกเก่าในกรวย+ไม้ซี่เล็ก+เส้นด้าย+ใบชา+ขิง+น้ำ แล้ว พุดคาถา ไปประดูวาทัง 1 กรวย ไปประดูซ่ายทัง 1 กรวย ก็เป็นอันเสร็จการวินิจฉัย

5) Sawv haw-eu การตรวจ คลำดู อาการเจ็บป่วย

6) การสอบถามอาการ

7) การเข้าทรง โดยใช้หมอทรงทำพิธีกรรม

8) การทำนาย ดูดวงที่มือ หรือที่ใบหน้า

9) การทดลองใส่ยาสมุนไพรเพื่อทดสอบ

2.2.8 พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอำขา

กระบวนการดูแลรักษาสุขภาพของชนเผ่าอำขา นอกจากมีกลวิธีปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการใช้ในชีวิตประจำวัน ผ่านประเพณีในรอบปี ผ่านการใส่สมุนไพรรักษาผู้บาดเจ็บแล้ว อำขายังมี

พิธีกรรมเฉพาะที่ปฏิบัติเพื่อดูแลรักษาสุขภาพโดยการประกอบพิธีกรรม ในระดับชุมชน ครอบครัว รวมทั้งการใช้คาถาต่างๆ เพื่อรักษาสุขภาพทางใจ และทางกาย มีรายละเอียดของพิธีกรรมดังนี้

2.2.8.1 พิธีกรรมต่างๆ ที่รักษาสุขภาพทั้งด้านจิตใจร่างกายของอำเภอ(ระดับครอบครัว)

1) Bul dov nehvq qav cavq-eu บู้โด๊ะ แหนะชะ จะ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี

ประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย ที่เกิดจากถูกผีร้ายเรียกว่า บู้โด๊ะ แหนะชะ ซึ่งทำให้ร่างกายเจ็บป่วย โดยไม่ปรากฏอาการบาดแผล

อุปกรณ์เช่นไห้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ (การใช้สัตว์เป็น ไก่ หมู ขึ้นอยู่กับคำทำนาย เรียกว่า “หม่อ แปยะๆ” Mawq pyehv pyehv โดยหมอสดพิธีกรรม พีมา pil ma หรือหมอตรง ยี่ผ่า Nyil paq อำเภอเรียก ณ ที่นี้เขียนบรรยายกรณีใช้ไก่)

-ข้าวหนึ่งสุก(ห่อซ้อ) / จีบ่าจีลี้(กระบอกเหล้าพิธีกรรม) / ใบชา / ภาชนะตวงน้ำและถ้วยตักน้ำ (อีจ้อง) / จิง+เกลือ+ข้าวสาร (จิมหม่าหละด่า)-มิด

วิธีการ

ก) เมื่อเตรียมอุปกรณ์เสร็จแล้ว ผู้อาวุโส 2-3 คน จะเดินทางไปทำพิธีนอกหมู่บ้านตอนหัวค่ำ
ข) เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธี ทำการก่อไฟ และตั้งกระบอกเหล้าพิธี(จิบ่าจีลี้) และภาชนะ “อีจ้อง” จับไก่อรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว แล้วตีหัว ให้ตาย เผาชำแหละปรุงเป็นอาหารเช่นไห้ เมื่อสุกแล้วมีการเตรียมเครื่องเช่นคือ

-นำชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อนำไปต้วย

-ข้าวสุก (ห่อซ้อ)

-เหล้าที่ได้จากการคูดกระบอกเหล้าพิธี “จิบ่าจีลี้”

-น้ำชา

เมื่อเตรียมเครื่องเช่นที่กล่าวมาและตั้งในสถานที่ประกอบพิธีกรรมพร้อมแล้ว ผู้อาวุโส มีการสวดให้พรเป่าประกาศให้ผู้ที่เป็นเหตุทำให้คนป่วยมารับรู้ และให้หายเร็ววัน จากนั้นทำการเช่นไห้ โดยเอาเครื่องเช่นไห้เททิ้งลงพื้นคือ ข้าว –เนื้อ –เหล้า –น้ำชา อำเภอเรียกว่า “หละคา” (Lav ka) จากนั้นจึงร่วมกันกินข้าว แล้วเดินทางกลับเป็นอันเสร็จพิธี

2) Dumq dawl tol-eu ดัม ด้อ โต้เออ

สาเหตุการประกอบพิธีกรรม

พิธีรักษาคนป่วยที่เกิดจากการไปประสบพบเห็นเหตุการณ์ธรรมชาติเช่นการผสมพันธุ์สัตว์ของ งูใหญ่ เต่า หรือแม่แต่คน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยทางร่างกาย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา

- ไถ่ 1 ตัว

- ใบไหม้แดง + ใบไหม้ดาหลาป่า (ซี้ชะอำปะ + แม่ชะอำปะ) / ห่อข้าวสาร+เงินบาท

วิธีการรักษา

- ประกอบพิธีกรรมนอกหมู่บ้าน สามารถทำช่วงไหนก็ได้ มีขั้นตอนคือ

- เปิดห่อข้าวสาร+เงินที่เตรียม

- ตีหัวไถ่ให้ตาย แล้วถอนขนไถ่ลงจาก 3 จุด ขา - ลำตัว - หัว จำนวน 3 ครั้ง ต่อจุดละ แล้วทำการสวดโดยพี่มา (หมอสวดพิธีกรรม / พระอำข้า) โดยกล่าวบอกไม่ให้เจ็บป่วยต่อไปจากนั้นนำไถ่กลับไปบ้านพี่มาแล้วทำการเผาห่อและปรุงกินจนพิธี

3) Dawl cavq-eu ค้อ จะ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี

พิธีรักษาคนป่วยที่เกิดจากการไปประสบพบเห็นเหตุการณ์ธรรมชาติเช่นการผสมพันธุ์สัตว์ของ งูใหญ่ เต่า หรือแม่แต่คน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยทางร่างกาย

อุปกรณ์เช่นไถ่ที่ใช้ในการรักษา

- ไถ่

- ข้าวหนึ่งสุก(ห่อซ้อ) / จี๋บ่าจีลี้(กระบอกเหล้าพิธีกรรม) / ใบชา / ภาชนะตวงน้ำและถ้วยตักน้ำ (อ้อจ้อง) / จิง+เกลือ+ข้าวสาร (จิมหมาหละด่า) –มีด

วิธีการ

ก) เมื่อเตรียมอุปกรณ์เสร็จแล้ว ผู้อาวุโส 2-3 คน จะเดินทางไปทำพิธีนอกหมู่บ้านตอนหัวค่ำ

ข) เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธี ทำการก่อไฟ และตั้งกระบอกเหล้าพิธี(จี๋บ่าจีลี้) และภาชนะ “อ้อจ้อง” จับไถ่รดน้ำไถ่ ขา-ตัว-หัว แล้วตีหัว ให้ตาย เผาห่อและปรุงเป็นอาหารเช่นไถ่ เมื่อสุกแล้วมีการเตรียมเครื่องเช่น คือ

- นำชิ้นส่วนไถ่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อนำไปใส่ถ้วย

- ข้าวสุก (ห่อซ้อ)

- เหล้าที่ได้จากการคูดกระบอกเหล้าพิธี “จี๋บ่าจีลี้”

- น้ำชา

เมื่อเตรียมเครื่องเช่นที่กล่าวมาและตั้งในสถานที่ประกอบพิธีกรรมพร้อมแล้ว ผู้อาวุโส มีการสวดให้พรเป่าประกาศให้ผู้ที่เป็นเหตุทำให้คนป่วยมารับรู้ และให้หายเร็ววัน จากนั้นทำการเช่นไถ่ โดยเอาเครื่องเช่นไถ่เททิ้งลงพื้นคือ ข้าว –เนื้อ –เหล้า –น้ำชา อำข้าเรียกว่า “หละคา” (Lav ka) จากนั้นกินข้าว แล้วเดินทางกลับเป็นอันเสร็จพิธี

4) Dehvq mehl aq goe tu-eu และ แม่ อำเญว ทุ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี

ประกอบพิธีเพื่อเชิดชูเช่นไหว้ ให้ผู้ที่กำหนดวิญญาณชีวิตมาให้คนป่วย

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ยามา ซ้า เออ” (Yal ma sal eu) อำข้าเรียกว่า “หง่า จั่ม ยามา” Ngaq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุ๊ย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย /

เหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี(จีบ่าจีล) ใส่ถ้วย / เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย (จัมหม่าหละด่า)

-ไก่บริสุทธิ์ 1 ตัว (อาจจะเป็น ไก่ หมู ขึ้นอยู่กับการถูกทำนายโดยพืมา หรือ ยีผ่า อำข้า เรียกว่า “หม่อ แปยะๆ” Mawq pyehv pyehv ณ ที่นี้เขียนบรรยายกรณีใช้ไก่)

วิธีการรักษา

ก)-ทำพิธีบริเวณมุมภายในบ้านผู้เป็นเจ้าของ โดยมีรายละเอียดคือ

ข)-จับไก่และรดน้ำชำระล้างให้สะอาด ขา-ลำตัว-หัว จุดละ 3 ครั้ง แล้ว จากนั้นตีหัวให้ตาย

ค)-เผา ขำแหละ ไก่ และปรุง โดยก่อนต้ม ต้องใช้ถ้วยรองที่เรียกว่า “จัมหม่าหละด่า” ซึ่งมี เกลือ+ข้าวสาร+จิง แล้วต้ม เมื่อสุกแล้วให้ดำเนินการดังนี้คือ

-นำเนื้อไก่ประกอบด้วย ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชันเนื้อ ใส่ถ้วยวางในขันโตก

-นำเหล้าที่ได้จากกระบอกเหล้าพิธี 1 ถ้วย

-น้ำชา 1 ถ้วย

-ข้าวสุก 1 ถ้วย

เมื่อพร้อมแล้ว ทำการสวดให้พรและเช่นไหว้โดยทิ้งอาหารอำข้าเรียกว่า“หละคา” Lav ka ตามที่กล่าวมาเป็นขั้นตอนคือ เอาข้าว / เนื้อ / เหล้า / น้ำชา จากนั้นก็นำส่วนหนึ่งมาให้คนป่วยกิน และอวยพรให้หายป่วย เป็นอันเสร็จพิธี

5) Dawl jaw-eu ด้อ จอ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี

พิธีกรรมเชิญสิ่งอัปมงคล ให้หลีกจากคน เพื่อไม่ให้เจ็บป่วย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว (อาจจะเป็น ไก่ หมู ขึ้นอยู่กับการถูกทำนายโดยพืมา หรือ ยีผ่า อำข้าเรียกว่า “หม่อ แปยะๆ” Mawq pyehv pyehv ณ ที่นี้เขียนบรรยายกรณีใช้ไก่)

-ใบไหม้แดงดง + ใบไหม้ด้าหลาป่า (ชียะอะอะปะ +แม่แซ้ออะปะ) / ห่อข้าวสาร+เงินบาท

วิธีการรักษา

-ประกอบพิธีกรรมลานบ้านผู้ป่วย สามารถทำช่วงไหนก็ได้ มีขั้นตอนคือ

-เปิดห่อข้าวสาร+เงินที่เตรียม

-ตีหัวไก่ให้ตาย แล้วถอนขนไก่ลงจาก 3 จุด ขา - ลำตัว - หัว จำนวน 3 ครั้ง ต่อจุดละ แล้วทำการสวดโดยพืมา (หมอสวดพิธีกรรม / พระอาข่า) โดยกล่าวบอกไม่ให้เจ็บป่วยต่อไปจากนั้นนำไก่กลับไปบ้านพืมาแล้วทำการเผาชำแหละและปรุงกินจนจบพิธี

6) Dzah mil cavq-eu จ้องมี จะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี

เนื่องจากเจ้าที่บ้าน เป็นเหตุที่ทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย โดยไม่ปรากฏอาการ

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ (อาจจะเป็น ไก่ หมู ขึ้นอยู่กับการถูกทำนายโดยพืมา หรือ ยี่ผ่า อาข่าเรียกว่า

“หม่อ แปยะฯ” Mawq pyehv pyehv ณ ที่นี้เขียนบรรยายกรณีใช้ไก่)

-ข้าวหนึ่งสุก(ห่อซ้อ) / จี๋บ่าจีลี้(กระบอกเหล้าพิธีกรรม) / ใบชา / ภาชนะตวงน้ำและถ้วยตักน้ำ (อีจ้อง) / จิง+เกลือ+ข้าวสาร (จิมหม่าหละค่า) –มีด

วิธีการ

ก) ผู้อาวุโส 2-3 คน จะประกอบพิธีกรรมได้ดั่งบ้าน (เสาเอก) Dzum yeul

ข) เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธี ทำการก่อไฟ และตั้งกระบอกเหล้าพิธี(จี๋บ่าจีลี้) และภาชนะ “อีจ้อง” จับไก่อัดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว แล้วตีหัว ให้ตาย เผาชำแหละปรุงเป็นอาหารเช่นไหว้ เมื่อสุกแล้วมีการเตรียมเครื่องเช่นคือ

-นำชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ขึ้นเพื่อนำใส่ถ้วย

-ข้าวสุก (ห่อซ้อ)

-เหล้าที่ได้จากการคูดกระบอกเหล้าพิธี “จี๋บ่าจีลี้”

-น้ำชา

เมื่อเตรียมเครื่องเช่นที่กล่าวมาและตั้งในสถานที่ประกอบพิธีกรรมพร้อมแล้ว ผู้อาวุโส มีการสวดให้พรเป่าประกาศให้ผู้ที่เป็นเหตุทำให้คนป่วยมารับรู้ และให้หายเร็ววัน จากนั้นทำการเช่นไหว้ โดยเอาเครื่องเช่นไหว้เททิ้งลงพื้นคือ ข้าว –เนื้อ –เหล้า –น้ำชา อาข่าเรียกว่า “หละค่า” (Lav ka) จากนั้นกินข้าว แล้วเดินทางกลับเข้าบ้าน เป็นอันเสร็จพิธี

7) Ja leh cehl loel tu-eu จาเล แห่ เล้ว ทุเออ

สาเหตุการประกอบพิธี

เป็นการสร้างขวัญให้กำลังใจผู้สูงอายุในครอบครัว เมื่อเห็นว่า ไม่ค่อยกระปรี้กระเป่า

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไข่หมู (จะเป็นไก่ หรือหมู ก็ได้)

- เหล้าจากจื๋อ/น้ำชา / ไช้+ข้าวสารสุกบด / ข้าวคั่วปั่นเป็นลูกกลม (จาเลนะ) 3 ลูก
- ภาชนะตวงน้ำ “อี่จ้อง” / จิง,เกลื่อ,ข้าว (จิมหม่าหละด่า)

วิธีการ

- ทำในบ้านตอนหัวค่ำ มีขั้นตอนคือ ตั้งภาชนะ อี่จ้อง แล้วรดน้ำ หมู ขา-ตัว-หัว แล้วให้ผู้นำประกอบพิธีในครอบครัว เป็นคนฆ่า จากนั้นเผาชาแหละ และมีชิ้นส่วนหมูคือ เนยยะ จิ้ม (ซี่โครงข้าง 1 คู่) + ตับ + เนื้อ 3 ชิ้น แล้วใส่ถ้วยรองเนื้อ “จิมหม่าหละด่า” แล้วต้ม เมื่อต้นสุกก็ทำพิธีเซตชูคือ

- ให้คนนำพิธีกรรม ถือด้วยที่มีเนื้อหมูกใส่มือผู้สูงอายุ แล้วให้พี่มา หรือผู้อาวุโสวยพร จากนั้นให้เอาเนื้อหมูจากส่วนต่างๆ ให้กิน ตามด้วย เหล้า น้ำชา ผูกข้อมือ และชิมอาหารที่ ชัน โดก เป็นคนแรกเป็นอันเสร็จพิธีกรรม

8) Lal duq beuq ถ้าคู่เบ่อ

สาเหตุการประกอบพิธี เนื่องจากขวัญหายไป ก่อให้เกิดเจ็บป่วย

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

- ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ่า เออ”(Yal ma sal eu) อ่าซ่าเรียกว่า “หง่า จิ้ม ย้ามา” Ngaq qumq yal ma
- ไช้+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุย) +เกลื่อ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย /
- เหล้า จากกระบอกเหล้าพิธี(จื๋อ/จื๋อ) ใส่ถ้วย / เกลื่อ+จิง+ข้าวสารใส่ถ้วย(จิมหม่าหละด่า)
- ไก่บริสุทธิ์ 1 ตัว + หมู 1 ตัว
- เบี้ย 9 เม็ด + หนามที่เรียกว่า “อ่ากอง หล่องแซ่”
- ไม้ขีด “ด้า เปยอะ” Dal pyeuv
- ยาจิ้ม “Ya juml”

วิธีการ

- ทำพิธีที่เสาเอกใต้ถุนบ้าน มีขั้นตอน
- รดน้ำไก่+หมู แล้วตีหัวไก่ ส่วนหมูกี่ฆ่าและตวงเลือด จากนั้นพี่มาก็สวด เพื่อเรียกขวัญ
- สวดเสร็จกลับเข้าในบ้านเผา ไก่ หมู แล้วแบ่งเนื้อไก่ หมู ให้พี่มา อ่าซ่าเรียกว่า “พีซ่า” Pil saq ส่วนที่เหลือทำเป็นอาหารกินเลี้ยง และมีการแบ่งเนื้อหมูให้ผู้มาร่วมช่วยทำพิธีอ่าซ่าเรียกว่า “จิมหม่าก้า” Qumq maq gal จากนั้นส่งพี่มากลับบ้านพร้อมส่วนแบ่งเนื้อหมู

9) Lal kul kul ถ้าคู่คู้

สาเหตุการประกอบพิธี

เรียกขวัญให้เด็ก เนื่องจากการตกใจ หรือไปประสบเหตุการณ์ถูกแกล้ง และเป็นเหตุให้มีอาการร้อนเนื้อร้อนตัว หรือไม่สบาย

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไข่ 1 ใบ / กระดิ่งข้าว / เส้นด้าย / ของใช้เด็ก / ไม่นกข้าว

วิธีการ

ช่วงตอนเย็นเชิญผู้อาวุโส หรือ ผู้เป็นพ่อก็ได้ นำอุปกรณ์ทั้งหมดที่กล่าวมา เดินไปที่ประตูหมู่บ้านแล้วเรียกขวัญของเด็กคนนั้นกลับคืนมา เมื่อมาถึงบ้านก็ให้เด็กรีบกินข้าวชนิดหนึ่ง พร้อมทั้งแกะไข่ และผูกข้อมืออวยพร เป็นอันเสร็จพิธี

10) Lavq tuiv pavq หละตีปะ

สาเหตุการประกอบพิธีสร้างขวัญกำลังใจญาติ หรือแขกผู้มาเยี่ยมบ้าน

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา เส้นด้ายสีดำ (สำหรับเด็ก เยาวชน) / เส้นด้ายสี ยกเว้นสีขาว (สำหรับผู้สูงอายุ)

วิธีการ

เมื่อมีญาติมาเยี่ยม หรือแขกมาเยี่ยมก็ให้มีการผูกข้อมือและอวยพร ซึ่งสามารถทำได้ตอนมาหรือตอนกลับก็ได้ พร้อมทั้งมอบสิ่งของ อาจเป็น ห่อไข่กับใบชา หรือ เงิน หรือ ไข่อย่างเดียวก็ได้

11) Lavq goel lavq nyil uml หละแก้ว หละนยี่อึม

สาเหตุการประกอบพิธี ประกอบพิธีกรรมเพื่อปัดเป่าทุกข์และสร้างขวัญกำลังใจให้ครอบครัว มีความอยู่เย็นเป็นสุข

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ” (Yal ma sal eu) อาข้าเรียกว่า “สยิ ชึม ย้ามา” Shivq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมเป็น(กูจี้) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธ์ ใส่ถ้วย / เหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี(จี้บ่าจี้ล) ใส่ถ้วย / แซ่แล้ว +ไข่ / ข้าวเหนียวปั้นลูกกลม (จาเลนนะเป็นเลขที่ 3,5,7 ลูก) / เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย (จิมหม่าหละค่า)

-ใช้หมู 2 ตัวทุกเพศ -ไก่ 2 ตัวทุกเพศ

-ใบเบ้วเซวะ

วิธีการ

ประกอบพิธีในบ้านและนอกบ้านโดยการสวด มีการเตรียมอุปกรณ์ตามที่กล่าวมา มี 7 ถ้วย เมื่อสวดภายในเสร็จก็ทำการกินข้าว แล้วไปทำการสวดข้างนอก มีการเตรียมอุปกรณ์ดังนี้

-ห่อข้าวสาร+เงิน / ใบชยี่ชะ +ใบแม่แซ่ / จี้ถั่ว 1 ห่อ +เกลือ / สุนัข +ไก่ 3 ตัว จากนั้นสวด เมื่อสวดเสร็จดื่มกินลานบ้าน “Qehq cavq” แต่ถ้าเป็นการสวดแล้วเอาสัตว์ไปก็ทำการขนไปแสดงว่าครอบครัวมีปัญหา “Qeh seu”

12) Lavq goel schvq lawl หละเคี้ยว และลื้อ

สาเหตุการประกอบพิธี การทำบุญบ้านปิดเป่าทุกข์ในบ้าน

อุปกรณ์เช่นไห้วที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ” (Yal ma sal eu) อาข้าเรียกว่า “หง่า ซึม ย้ามา” Ngaq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุ๊ย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธ์ ใส่ถ้วย /

เหล้า จากกระบอกเหล้าพิธี(จีบ่าจีลี้) ใส่ถ้วย / ข้าวเหนียวปั้น(จะแลนะ) / เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย (จิมหม่าหละค่า)

-ใบไม้ที่เรียกว่า “เบ่วเซวะอ้าปะ”

-หมู

วิธีการ ทำพิธีในบ้านฝั่งผู้หญิง โดยเริ่มตั้งภาชนะใส่น้ำ “อ้อจ้อง” และให้ทำการรดน้ำไก่+หมู แล้วตีหัวไก่ ส่วนหมูก็ฆ่าและตวงเลือด จากนั้นเอาเครื่องเช่นไห้ว วางทางฝั่งที่นอนผู้หญิง พื้มาก็สวดเมื่อสวดเสร็จก็ฆ่าห่านและเนื้อต้ม เมื่อสุกแล้วก็ให้มีการเช่นไห้ว “หละคา” เป็นรอบสุดท้าย จากนั้นผู้เข้าร่วมงานก็กินอาหารร่วมกัน เป็นอันเสร็จพิธี

13) Pehl nel lavq cehv bivq-eu แพ้เน่ หละแจะ บีเออ

สาเหตุการประกอบพิธี ทำเพื่อให้หน้าของผู้ป่วย ซึ่งอาข้าเรียกว่า “อาเกว” Aq ghoe ได้มอมเสื่อสั้นสีแดงให้กับหลาน

อุปกรณ์เช่นไห้วที่ใช้ในการรักษา

ถ้าไรเงินของน้ำ-เสื่อแพ้นี้-ไก่-จีบ่าจีลี้-ข้าวบริสุทธ์+ไข่-น้ำชาโดยไปทำที่บ้านของ (อาเกว)

วิธีการ

-เตรียมอุปกรณ์ไปที่บ้านน้ำ “อาเกว” ทำพิธีในบ้านฝั่งชาย

-โดยเริ่มตั้งภาชนะใส่น้ำ “อ้อจ้อง” และให้ทำการ

-รดน้ำไก่+หมู แล้วตีหัวไก่เผาฆ่าห่าน ต้มให้สุก เมื่อต้มสุกแล้ว ก็มีการเตรียมเช่นไห้ว โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ น่อง ตับ ชิ้นเนื้อ ไส้อ่อน

-จากนั้นเอาเครื่องเช่นไห้ว วางบนขันโตกแล้วให้น้ำกิน “อาเกว” มีอุปกรณ์บนขันโตกคือ เนื้อไก่ / ข้าว / เหล้ากระบอกพิธี / น้ำชาแล้วให้น้ำกิน จากนั้น น้ำก็ให้ใส่เสื่อและถ้าไรเงิน 1วงให้เด็กผู้ป่วยเป็นอันเสร็จพิธี

14) Mawq lawl หม่อลื้อ

สาเหตุการประกอบพิธี เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติเมื่อประกอบพิธีกรรมของครอบครัวผิดพลาดช่วงที่ผ่านมาทั้งหมด อาจส่งผลให้สมาชิกครอบครัวไม่สบาย

อุปกรณ์เช่นไห้วที่ใช้ในการรักษา

- ตั้งกระดิ่ง “ยามา ซ่า เออ”(Yal ma sal eu)อำข้าเรียกว่า “หง่า จั่ม ยามา” Ngaq qumq yal ma
- ไข่+ข้าวสุก ใส่น้ำ / ใบชา+จิง ใส่น้ำ / หอมแป้น(กุยฮั่ว) +เกลือ ใส่น้ำ / น้ำบริสุทธิ์ ใส่น้ำ / เหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี(จีบ่าจีตี้) ใส่น้ำ / ข้าวเหนียวปั้น(จะและนะ3,5,7 ลูกเล็กเลขคี่) เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่น้ำ (จัมหม่าหละคำ)
- หมู 1 ตัว-ไก่ 1 ตัว (สลับเพศให้เป็นตรงข้ามกัน)

วิธีการ

- ทำพิธีในบ้านฝั่งผู้หญิง โดยเริ่มตั้งภาชนะใส่น้ำ “อ้อจ้อง” และให้ทำการ
- รดน้ำไก่+หมู แล้วตีหัวไก่ ส่วนหมูก็ฆ่าและตวงเลือด จากนั้นเอาเครื่องเช่น ไหว้ วางทางฝั่งที่นอนผู้หญิง พื้มาก็สวดเมื่อสวดเสร็จก็ฆ่าและเนื้อต้ม เมื่อสุกแล้วก็ให้มีการเช่น ไหว้ “หละคา” เป็นรอบสุดท้าย จากนั้นผู้เข้าร่วมงานก็กินอาหารร่วมกัน เป็นอันเสร็จพิธี (ไม่มีการเชิญแขกใหญ่โตทำแบบเจียบๆ)

15) Aq qoq coeq cavq-eu อ่าไข่แล้ว จะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี เด็กร้องไห้เพราะถูกวิญญาณน้ำผู้หญิงรบกวนและเด็กร้องไห้

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

- ไข่ไก่ / ข้าวบริสุทธิ์ / จีบ่าจีตี้ / ใบชา / ภาชนะตวงและตักน้ำ “อ้อจ้อง” / จิง,เกลือ,ข้าว (จัมหม่าหละคำ) / มีด ใบกังสาน “al gahq coel piq” / ขนไก่สาน “ya sehv”

วิธีการ

- ทำพิธีที่ชายคาบ้าน คือ ตั้งภาชนะ”อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผาชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสาร (จัมหม่าหละคำ) เมื่อสุกแล้วเอาเนื้อใส่ใบกังที่สานไว้ ก็เช่น ไหว้ “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจีบ่าจีตี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้วิญญาณ น้ำ ที่เรียกว่า “อ่าไข่แล้ว” มารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

16) Tsawq tehvq cav-eu จส่อเตะ จะ เออ (พิธีขอขมาน้ำตก)

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากการละเมิดน้ำตก

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

- ไก่ 1 ตัว
- ข้าวบริสุทธิ์/จีบ่าจีตี้/ใบชา/ภาชนะตวงตักน้ำ”อ้อจ้อง” / จิง,เกลือ,ข้าว (จัมหม่าหละคำ) / มีด
- วิธีการ ทำพิธีที่บริเวณน้ำตก คือ ตั้งภาชนะ”อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผาชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสาร (จัมหม่าหละคำ) ก็เช่น ไหว้ “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จาก

การดูจื๋อ-น้ำชา)พร้อมสวดอย่าเจ้าที่บ้านมารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าวเป็นอันเสร็จพิธี

17) Nyil jum cavq-eu นยี้จิม จะเออ (พิธีขอขมาบ้าน)

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากการละเมิดสถานที่บ้าน

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์ / จื๋อ-น้ำชา/ใบชา/ภาชนะตวงตักน้ำ“อ้อจ้อง”/ขิง,เกลือ,ข้าว (ขี้มหมาหละค่า) / มีด

วิธีการ ทำพิธีที่ชายคาบ้านคือ ตั้งภาชนะ“อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผาข้าวหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี ขิง เกลือ ข้าวสา (ขี้มหมาหละค่า) ก็เช่นไหว้ “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการดูจื๋อ-น้ำชา) พร้อมสวดอย่าเจ้าที่บ้านมารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

18)sav yehl cavq-eu ซะแย้ จะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากวิญญาณผีตายโหงรังควาน 1

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์/จื๋อ-น้ำชา/ใบชา/ภาชนะตวงตักน้ำ“อ้อจ้อง” / ขิง,เกลือ,ข้าว (ขี้มหมาหละค่า) / มีด

วิธีการ ทำพิธีที่นอกหมู่บ้านตั้งภาชนะ“อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย จากนั้นนำไปเผา และต้มให้สุก โดยนำชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี ขิง เกลือ ข้าวสา (ขี้มหมาหละค่า) ก็เช่นไหว้ “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการดูจื๋อ-น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้วิญญาณผีตายโหง รังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

19) sav cavq-eu สะ จะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากวิญญาณผีตายโหงรังควาน 2

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์/จื๋อ-น้ำชา/ใบชา/ภาชนะตวงตักน้ำ“อ้อจ้อง”/ขิง,เกลือ,ข้าว (ขี้มหมาหละค่า) / มีด

วิธีการ ทำพิธีที่นอกหมู่บ้านตั้งภาชนะ“อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย จากนั้นนำไปเผา ข้าวหละ แล้วต้มให้สุก โดยนำชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้ม

ให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (จิ้มหม่าหละด่า) ก็เช่นไหว “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจี้บ่าจี้ลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้วิญญาณผีตายโหง มารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

20) sav jeh-eu สะ แจ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากวิญญาณผีตายโหงรังควาน 2

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์ / จี้บ่าจี้ลี้ / ใบชา / ภาชนะตวงตักน้ำ “อ้อจ้อง” / จิง, เกลือ, ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) / มีด

วิธีการ ทำพิธีที่นอกหมู่บ้านตั้งภาชนะ “อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผาชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุกโดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (จิ้มหม่าหละด่า) ก็เช่นไหว “หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจี้บ่าจี้ลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้วิญญาณผีตายโหง มารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

21) Si pil pyeuv-eu ซี่พีเปยอะ – เออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดจากการเข้าไปร่วมงานศพแบบกะทันหัน

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์/จี้บ่าจี้ลี้/ใบชา/ภาชนะตวงตักน้ำ “อ้อจ้อง” / จิง, เกลือ, ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) / มีด

วิธีการ ทำพิธีที่ประตุมุ่บ้านตั้งภาชนะ “อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผาชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (จิ้มหม่าหละด่า) ก็เช่นไหว โดยการติดลง “pyeuv-ka” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจี้บ่าจี้ลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้วิญญาณผีตายโหง มารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

22) Tsovq hal dav-eu โจสะฮ้า ดะ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี การป่วยที่เกิดจากผลของฟ้าผ่า

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว -ตะปู 9 เล่ม

-ข้าวบริสุทธิ์ / จี้บ่าจี้ลี้ / ใบชา / ภาชนะตวงตักน้ำ “อ้อจ้อง” / จิง, เกลือ, ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) / มีด

วิธีการ

-ทำพิธีที่ต้นไม้ใหญ่ โดยการทำศาลเล็กและทำบันได 9 ขั้น ตอกตะปูต้นไม้ 9 เล่ม ตั้งภาชนะ”อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย ถอนหางไก่ 9 หาง แล้วปักที่ต้นไม้ตรงข้ามที่ตอกตะปู 9 ขั้น แล้วเผา ข่าแหละ จากนั้นก็ดื่ม โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว คับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (จิ้มหม่าหละค่า) เมื่อสุกแล้ว

-ทำการเซ่นไหว้ “หละค่า”มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าจาก (จีบ่าจีล) - น้ำชา พร้อมสวดอวยพรอย่าให้วิญญาณฟ้าผ่ามารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

23) Yaw jaq zavq-eu ยอ จ่า หยะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี การปิดบังสิ่งไม่ดี ลงในได้นำ

อุปกรณ์เซ่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-หมา 1 ตัว / หมู 1 ตัว / ไก่ 1 คู่ / เหล็ก 9 ชิ้น / ทองแดง 9 ชิ้น / เบี้ย 9 เม็ด / เงินแถบ 4 แถบ / มีด 1 เล่ม / จอบเล็ก “หละเหง่อ” 1 เล่ม / เส้น ห้อยค้อย Yawq kahl 9 เส้น / ดินแม่ 9 ชิ้น / สายด้าย 3 สี (สีเหลือง/แดง/ขาว)

วิธีการ

-ทำพิธีที่ลำธาร นำเครื่องทั้งหมดใส่ ถ้วยคลุมด้วยผ้าขาว 9 ชั้น

-ห่อข้าวสาร+เงินที่ใช้กับไก่ แล้วเดินไปที่ลำธาร ทำการก่นน้ำหมา หมู ทับด้วยหิน แล้วสวดเมื่อสวดเสร็จก็กลับมาบ้านโดยเอาไก่ไปข่าแหละที่บ้านพี่มากิน เป็นอันเสร็จพิธี

24) Zil sal sal ยี่ซ้า ซ้าเออ

สาเหตุการประกอบพิธี

ต่ออายุชีวิต เนื่องจากอายุมากขึ้นเกิน 50 ปี บางครั้งทำให้มีอาการแบบอ่อนเพลียหรือเจ็บป่วย เดี่ยวดีเดี๋ยวไข้ ก็สามารถทำพิธีกรรมนี้ได้ (หมายเหตุ หากการทำพิธีนี้ถ้ามีการสร้างกระท่อมริมทาง ทำสะพาน ทำที่ตั้งน้ำ และทำไม้ต่อชีวิต “ซ้อดู้” Qawq dul หรือทำเมื่อมีกรณีเด็กเกิดมาก็ตาย (ทุกคนอายุสั้น) ก็สามารถสร้างกระท่อมได้ แต่ต้องที่ที่ริมทางหมู่บ้านทุกอย่าง)

อุปกรณ์เซ่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

- กระดัง “ย้ามาซ้า เออ”

-ไข่+ข้าวสุก / ใบชา+จิง / กล้วย+เกลือ / น้ำบริสุทธิ์ / เหล้าจากจีบ่าจีล / เกลือ+จิง+ข้าวสาร (จิ้มหม่าหละค่า) / จาแลนะ / ข้าวบด(แซ่แล้ว)+ไข่

-ใบไม้ “เป่วเซวะ”

-หมู 3 ตัว (เพศ ผู้ 2 เมีย 1) / ไก่ 3 ตัว

วิธีการ ทำพิธีสวดที่ฝั่งผู้หญิง มีการเซ่นๆ ไหว้โดยใช้ขนสัตว์+เลือด จากนั้นชำแหละเนื้อแล้วทำการ ต้มเนื้อไก่ หมู และทำพิธีเซ่นไหว้อีกครั้ง แล้วทำเลี้ยงอาหารแขกก็เสร็จพิธี (และเช้าวันใหม่มีพิธี “ยาส้อล่อ” คือเลี้ยงอาหารเช้าแก่ผู้อาวุโส)

25) Zeul zaq tol-eu เยื่อ หย้าไท่เออ

สาเหตุการประกอบพิธี บุชาเจ้าของผู้ดูแลเด็กเกิดใหม่ เพื่อให้ดูแลเด็กและมีความแข็งแรง

อุปกรณ์เซ่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ” (Yal ma sal eu) อาข้าเรียกว่า “หง่า จั้ม ย้ามา” Ngaq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย /

เหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี(จีบ่าจีล) ใส่ถ้วย / เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย(จิมหม่าหละด่า)

-หมู 1 ตัว

วิธีการ

-ประกอบพิธีในบ้าน คือ ตั้งภาชนะ อัจฉิ่ง แล้วรดน้ำหมู ขา-ตัว-หัว ฆ่าแล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนหมูคือ แนนะ จั้ม (ซี่โครงข้าง) +ตับ +เนื้อ 3 ชิ้น แล้ว ทำการต้มให้สุก ทำการเซ่นไหว้ จากนั้นนำมาให้คนป่วยกินและอวยพรให้หายป่วย

26) Aq ghoe shil mehl tu-eu อาเญว ซยี่แม่ทุเออ

สาเหตุการประกอบพิธี เด็กที่ไม่ยอมเติบโต ก้นเล็ก ไม่สมบูรณ์ ก็จะมีการทำพิธีเซ่นไหว้ที่เรียกว่า “อาเญว ซยี่แม่ทุเออ”

อุปกรณ์เซ่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ”(Yal ma sal eu) อาข้าเรียกว่า “หง่า จั้ม ย้ามา” Ngaq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย /

เหล้า จากกระบอกเหล้าพิธี(จีบ่าจีล) ใส่ถ้วย/เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย (จิมหม่าหละด่า)

-หมู 1 ตัว

วิธีการ

-ประกอบพิธีในบ้าน คือ ตั้งภาชนะ อัจฉิ่ง แล้วรดน้ำหมู ขา-ตัว-หัว ฆ่าแล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนหมูคือ แนนะ จั้ม (ซี่โครงข้าง) +ตับ +เนื้อ 3 ชิ้น แล้ว ทำการต้มให้สุก ทำการเซ่นไหว้ จากนั้นให้คนป่วยกินและอวยพร

27) Dehvq mahl shil myaq ghawl-eu เดอะ ม้อง ซยี่แม่ฏ่อเออ

สาเหตุการประกอบพิธี

-เป็นการประกอบพิธีกรรม โดยการใช้หน้าไม้เล็กๆ เพื่อถอนลูกดอกธนูผี ที่ถูกยิงเป็นเหตุให้ เกิดอาการเจ็บปวดบริเวณจุดใด จุดหนึ่งของร่างกาย

อุปกรณ์เช่นหัวที่ใช้ในการรักษา

-หน้าไม้เล็ก เสียบใบตอง จิง ใบชา เป็นชั้นๆ

วิธีการ

-ใช้หน้าไม้จิ้มบริเวณเจ็บปวด และมีการสวดใช้คาถา เพื่อถอนลูกคอกธนูผี

28) Dumq biq bi jeh-eu ดิมบี บี แจ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนไข้ป่วยแบบกระตั้นหัน เช่นเมื่อเข้าป่า

อุปกรณ์เช่นหัวที่ใช้ในการรักษา

ไก่อ้วดัวเล็ก / ใบแดงดง(Shil sav) / แม้แซ้ (mehl cehl) / ห่อข้าวสาร+เงินบาท / ห่อขี้เถ้า

วิธีการ ให้คนไข้อยู่ด้านในบ้านแล้วถูกไก่ อุปกรณ์ด้วยมือซ้าย 3 ครั้ง และให้คนที่ประกอบพิธีนำ

อุปกรณ์และมาไก่อ้วดัวโดยใช้มีดฟันตัดขาดครึ่งตัว ทิ้งข้างทางเดิน

29) Luq lil cumq-eu หลู้ลิ คัม เออ (การทำพิธีแก้โรคเรื้อรัง)

สาเหตุการประกอบพิธี เป็นแผลเรื้อรังไม่หาย

อุปกรณ์เช่นหัวที่ใช้ในการรักษา ไก่อ้ว + เงินสตางค์แดง 1 แถบ (หง่าลี / Ngaq siq)

วิธีการ ให้คนไข้อยู่ด้านใน หมอสวด (พืมา) อยู่ด้านนอก แล้วใช้เงินแถบจี๊แปล แล้วสวด

30) Uq caw cawq nehq tol-eu อุ๋อ น้อ แหนะไท้ออ

รักษาคนป่วยที่เจ็บเอ็นท้อง โดยการสวดและบีบนวดหลังตามเส้นเอ็น

31) Nehvq zaq lo jeh tol-eu แหนะ หย่าโล แจ ไท้ออ

สวดและใช้ ก้อนหิน 3 ก้อนและทับที่บริเวณเจ็บปวดที่เท้าหรือมือ โดยแบบกระตั้นหัน

32) Nehvq cavq tol-eu แหนะ จะ ไท้ออ

การสวดรักษาอาการเจ็บแผลที่ข้างลำตัวและท่ายา

33) Shuml nel nawq-eu ชัมเน่ นน้อเออ

การเหยียบหม่องขาง โดยมีการเผาเหล็ก(แผ่นจอบ) มีน้ำ + เบี้ย + จิง และสวดคาถา เหยียบที่บริเวณที่เจ็บ

34) Uq cavq shawq eu อุ๋จะส้อเออ

สาเหตุการประกอบพิธี การเจ็บที่เกิดจากถูกคนอื่นใส่ร้าย

อุปกรณ์เช่นหัวที่ใช้ในการรักษา

-แพะ 1 ตัว / ไก่อ้ว 1 คู่ / ใบชียี่ชะ – ใบแม้แซ้ / ห่อข้าวสาร+เงิน

วิธีการ ทำพิธีที่นอกหมู่บ้านใกล้ต้นไม้ใหญ่ (ไทร) มีขั้นตอนคือฆ่าแพะ ไก่อ้ว แล้วเปิดห่อแล้ว ทำการ

สวด และ “หละคา” จากนั้นก็ขนกลับไปบ้านพืมา แล้วเผาฆ่าหละกินที่บ้าน เป็นจบพิธี

35) Uil cuvq nehvq cavq jeh-eu อื้อจู่แหนะ จะแจ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี บาบของแม่น้ำทำให้คนป่วย

อุปกรณ์เช่นไห้ที่ใช้ในการรักษา

-ใช้ไก่-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลี้-ใบชา-ภาชนะ “อื้อจู่”-จิง,เกลือ,ข้าว(ขี้มหมาหละคำ)-มีด

วิธีการ

ทำพิธีที่บริเวณใกล้แหล่งน้ำ โดยการตั้งภาชนะ“อื้อจู่” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผา ชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่ หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (ขี้มหมาหละคำ) เมื่อสุกแล้วก็เช่นไห้ “หละคา” มี ข้าว-เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการคูดจีบ่าจีลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้เจ้าของน้ำมารังควาน แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

36) Cawq dahq ya qav boeq eu cavq ฉ่อ ด่อง ยา ช๊ะ เบว เออ จะ

สาเหตุการประกอบพิธี แก้ความเจ็บป่วย ความหนักของบ้าน

อุปกรณ์เช่นไห้ที่ใช้ในการรักษา

-ใช้ไก่-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลี้-ใบชา-ภาชนะ“อื้อจู่”-จิง,เกลือ,ข้าว(ขี้มหมาหละคำ)-มีด

วิธีการ

-ทำพิธีที่บริเวณชายคาบ้านโดยการตั้งภาชนะ“อื้อจู่” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผา ชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่ หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (ขี้มหมาหละคำ) เมื่อสุกแล้วก็เช่นไห้ “หละคา” มี ข้าว-เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการคูดจีบ่าจีลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้เจ้าที่บ้านแก้ป่วยแล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

37) Zeul mehl tu เยื่อแม้ว

สาเหตุการประกอบพิธี เจ็บป่วย เพราะเส้นแบ่งเขตชายหญิง ไม่สมดุล

อุปกรณ์เช่นไห้ที่ใช้ในการรักษา

-ใช้ไก่-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลี้-ใบชา-ภาชนะ “อื้อจู่”-จิง,เกลือ,ข้าว(ขี้มหมาหละคำ)

-มีด

วิธีการ

-ทำพิธีที่บริเวณ“ล่อข้า”(ฝาแบ่งเขตชาย หญิง) โดยตั้งภาชนะ“อื้อจู่” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผา ชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสา (ขี้มหมาหละคำ) เมื่อสุกแล้วก็เช่นไห้

“หละคา” มี ข้าว –เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจื๋บ่าจื๋ลี้ - น้ำชา) พร้อมสวดอย่าให้เจ้าที่บ้านทำให้ป่วย แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

38) Jeuq cavq เจื่อ จะ

สาเหตุการประกอบพิธี เพิ่มบุญให้ครอบครัว

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ”(Yal ma sal eu)อ่าน่าเรียกว่า “สยิ จั่ม ย้ามา” Shivq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุ๊ย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย / เหล้าจากกระบอกเหล้าพิธี(จื๋บ่าจื๋ลี้) ใส่ถ้วย / แซ่แล้ว +ไข่ / ข้าวเหนียวปั้นลูกกลม (จาแลนะเป็นเลข คี่ 3, 5, 7 ลูก) / เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย (จัมหม่าหละค่า)

-ไข่หมู 2 ตัวทุกเพศ -ไก่ 2 ตัวทุกเพศ

-ใบเบ้วเซวะ

วิธีการ

-ประกอบพิธีในบ้านฝั่งผู้หญิง มีการสวด โดยใช้อุปกรณ์ตามที่กล่าวมา มี 7 ถ้วย มีการเช่นไหว้ก่อนชำแหละโดยชนสัตว์ และ มีการเช่นไหว้หลังปรุงเนื้อเสร็จแล้ว จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีกินข้าวก็เสร็จพิธี

39) Zawvq lal kul เหยาะ ล้าคู้

สาเหตุการประกอบพิธี เรียกขวัญครอบครัว

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ตั้งกระดิ่ง “ย้ามา ซ้า เออ”(Yal ma sal eu)อ่าน่าเรียกว่า “หง่า จั่ม ย้ามา” Ngaq qumq yal ma

-ไข่+ข้าวสุก ใส่ถ้วย / ใบชา+จิง ใส่ถ้วย / หอมแป้น(กุ๊ย) +เกลือ ใส่ถ้วย / น้ำบริสุทธิ์ ใส่ถ้วย / เหล้า จากกระบอกเหล้าพิธี(จื๋บ่าจื๋ลี้) ใส่ถ้วย/เกลือ+จิง+ข้าวสาร ใส่ถ้วย(จัมหม่าหละค่า)

-หมู 1 ตัว –ไก่ 1 ตัว

วิธีการ

-ประกอบพิธีในบ้าน คือ ตั้งภาชนะ อีจ้อง แล้วรดน้ำหมู ขา-ตัว-หัว ฆ่าแล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนหมูคือ แนนะ จั่ม (ซี่โครงข้าง) +ตับ +เนื้อ 3 ชิ้น แล้ว ทำการต้มให้สุก ทำการเช่นไหว้ จากนั้นให้คนป่วยกิน และอวยพร

40) mawl dzaq mawl yul cavq –eu ม้อจ่า ม้อยู่ จะ เออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนป่วยที่เกิดขึ้นจากวิญญาณถูกขโมยกิน โดยผีป่า

อุปกรณ์เช่นไหว้ที่ใช้ในการรักษา

-ไก่ 1 ตัว

-ข้าวบริสุทธิ์/จีบ่าจีลี/ใบชา/ภาษาชะตวงตักน้ำ“อ้อจ้อง”/จิง,เกลือ,ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) / มีด

วิธีการ

-ทำพิธีที่นอกบ้านคือ ตั้งภาชนะ“อ้อจ้อง” แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ตีหัวให้ตาย แล้วเผา ชำแหละ จากนั้นก็ต้มให้สุก โดยมีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ โดยก่อนใส่หม้อต้มให้ใช้ถ้วยรองที่มี จิง เกลือ ข้าวสาร (จิ้มหม่าหละด่า) ก็เช่น ไหว้ “หละคา” มี ข้าว-เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการดูจิตจีบ่าจีลี - น้ำชา)พร้อมสวดให้เจ้าของวิญญาณกลับมา แล้วผู้ประกอบพิธีก็กินข้าว เป็นอันเสร็จพิธี

41) Sav jeh jeh ciq ciq-eu

สาเหตุการประกอบพิธี คนที่ป่วยเกิดจาก ได้รับบาปที่เกิดจากคนตายโง่

อุปกรณ์เช่น ไหว้ที่ใช้ในการรักษา ใช้ตาเหลว 7 รู คล้องด้วยเส้นด้ายสีแดง-ลูกไก่

วิธีการ

-วิธีการ ฆ่าลูกไก่สับ ทำลาบ 2 สี (ลาบแดงใส่พริก ใส่ฝ้าหม้อแตก / ลาบขาวใส่เกลือ ใส่ ภาชนะน้ำเต้า)เดินไปนอกหมู่บ้าน)ไก่ลาบแดงทิ้งทางเหนือทางเดิน ลาบสีขาวทิ้งทางข้างซ้ายตาเหลวปักกลางทางพร้อม ห่อข้าวสาร

42) Al doel loel qah cavq-eu อ้า เค่ว เล้ว กองจะเออ

สาเหตุการประกอบพิธี คนที่ป่วยเพราะรู้ถึงกินน้ำทำลาย

อุปกรณ์ที่ใช้ทำพิธี

-ใช้ไก่-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลี-ใบชา-ภาษาชะ “อ้อจ้อง”-จิง,เกลือ,ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) -มีด

วิธีการ

ไปทำนอกหมู่บ้านบริเวณใกล้แม่น้ำ มีขั้นตอนคือ ตั้งภาชนะ อ้อจ้อง แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัว ฆ่า แล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชิ้นเนื้อ เมื่อสุกแล้ว ก็ทำ ทำการเช่น ไหว้ “หละคา” (ให้เอาข้าว-เนื้อ-เหล่าที่ได้จากการดูจิตจีบ่าจีลี-น้ำชา) พร้อมทั้งสวดให้พรคนป่วย หาย ผู้ประกอบพิธีกินข้าวเสร็จแล้วกลับบ้าน

43) al jal nel nehvq อ้าจ้านั้นแนะ

สาเหตุการประกอบพิธี คนที่ป่วยเพราะถูกผีรังควาญ

อุปกรณ์ที่ใช้ทำพิธี

-ใช้ไก่-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลี-ใบชา-ภาษาชะ “อ้อจ้อง” -จิง,เกลือ,ข้าว (จิ้มหม่าหละด่า) -มีด / เส้นด้าย

วิธีการ

ไปทำนอกหมู่บ้านบริเวณต้นไม้ มีขั้นตอนคือ ตั้งภาชนะ อีจ้อง แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัวฆ่า แล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชี้นเนื้อ เมื่อสุกแล้ว ก็ทำ ทำการเช่น ไห้ว “หละลา” (ให้เอาข้าว-เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการคูดจีบ่าจีลีส-น้ำชา) พร้อมทั้งเอาเส้นด้ายมัดที่ ต้นไม้เมื่อเสร็จพิธีก็แกะเส้นด้ายกลับไปมัดคนป่วยแล้วอวยพรให้หายเร็วๆ

2.2.8.2 พิธีกรรมการรักษาสุขภาพจิตใจ (ระดับชุมชน)

1) Deh qahq cavq-eu แด่ ข้อง จะ เออ (ขอขมาลานที่ยวชุมชน)

2) Lawl qawvq cavq-eu ล้อเขาจะ เออ (ขอขมาบ่อน้ำบริสุทธิ์)

3) Lawl kahq cavq-eu ล้อ ค่อง จะเออ (ขอขมาประตูหมู่บ้าน)

4) Lavq ceuq cavq-eu หละเออ จะเออ (ขอขมาเสาชิงช้า)

5) Jawl pu jawl yal cavq-eu /Nyil pu jawl yal cavq-eu จ้อพูจ้อย่าจะเออ(ขอขมาป่าช้า)

สาเหตุการประกอบพิธี

เนื่องสถานที่กล่าวมานี้เป็นของส่วนรวมที่ชุมชนอาศัยร่วมกันเป็นศาสนสถาน หากเกิดการถูกละเมิด หรือถูกทำลายทั้งจากคนภายนอก หรือสมาชิกในชุมชน โดยไม่สามารถหาคนทำผิดได้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยของคนในชุมชนก็ต้องทำพิธีกรรมขอขมา โดยทั้งหมดมีรูปแบบวิธีการทำแบบเดียวกันเพียงแต่เวลาประกอบพิธีกรรมทำสถานที่แต่ละจุดเท่านั้น

อุปกรณ์เช่นไห้วที่ใช้ในการรักษา

-ใช้ไก่หรือหมูขึ้นอยู่กับการตกลง-ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลีส-ใบชา-ภาชนะ “อีจ้อง”-จิง,เกลือ,ข้าว (ขี้มหมาหละค่า)-มิด

วิธีการ

-ทำพิธีสถานที่ของแต่ละจุดเมื่อเกิดปัญหา มีขั้นตอนคือ ตั้งภาชนะ อีจ้อง แล้วรดน้ำไก่ ขา-ตัว-หัวฆ่าแล้วเผา ทำการชำแหละ มีชิ้นส่วนไก่คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชี้นเนื้อ เมื่อสุกแล้ว ก็ทำ ทำการเช่น ไห้ว “หละลา”(ให้เอาข้าว-เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการคูดจีบ่าจีลีส-น้ำชา)และสวดให้พรคนป่วยของชุมชนหาย

6) Pu qehq gheh - eu พูแช่ แอ เออ (ทำบุญปัดเป่าโรคทุกข์หมู่บ้าน)

สาเหตุการประกอบพิธี เมื่อสมาชิกคนในชุมชนมีการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ

อุปกรณ์เช่นไห้วที่ใช้

-ไก่-หมู-สุนัข -ข้าวบริสุทธิ์-จีบ่าจีลีส-ใบชา-ภาชนะ “อีจ้อง”-จิง,เกลือ,ข้าว (ขี้มหมาหละค่า)-มิดใบแดงดง +เจอกะ +แม่แซ่ (หมายเหตุกรณีถ้ามีปัญหาคนตายโหงจะใช้แพะประกอบพิธี)

วิธีการ

–ไปทำพิธีที่บริเวณประตูหมู่บ้าน มีขั้นตอนคือ ตั้งภาชนะ อีจ้อง แล้วรดน้ำไก่ หมู สุนัข ขา-ตัว-หัวทำการฆ่าแล้ว ถอนขนลงพร้อมทั้งให้พี่มาสวด จากนั้นเผาชำแหละ มีชิ้นส่วนไก่ หมู สุนัข คือ ขา น่อง ปีก หัว ตับ ชี้นเนื้อ เมื่อสุกแล้ว ก็ทำ ทำการเช่นไหว้ “หละคา”บริเวณริมทาง(ให้เอาข้าว-เนื้อ-เหล้าที่ได้จากการดูจิตเจ้าจี่-น้ำชา) พร้อมทั้งสวดไม่ให้เกิดคนป่วยในชุมชน

7) Kuig qov tah-eu ข้อโคะ ทอ เออ (ชิงหนั่งสุนัข)

สาเหตุการประกอบพิธี

-ป้องกันโรคที่จะเข้าหมู่บ้านทั้งคน และสัตว์ โดยเฉพาะหน้าร้อน จะมีมาก

อุปกรณ์

-หมา –ตาแหลว –ทำตะแกรงชิงหนั่งหมาทุกส่วน + ทำเสา3ต้น + ฆ้อนตี-แม่อำปะวิธีการ
-ทำพิธีข้างทางเข้าหมู่บ้านด้านทิศเหนือ เมื่อไปถึงบริเวณทำพิธีก็ทำการสร้างเพิง เพื่อชิงหนั่งหมา พร้อมทั้งมีการทำอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ฆ้อนตี ฯลฯ จากนั้นชิงหนั่ง เอาเนื้อปรุงกินในบริเวณที่ทำพิธี เสร็จแล้วก็กลับเข้ามาบ้าน

หมายเหตุ ข้อปฏิบัติและข้อห้ามของหมอและผู้ศรัทธาด้วยพิธีกรรมมีดังนี้

- 1) ต้องเลือกกิน
- 2) ห้ามนอนกับภรรยา
- 3) ไม่ไปบ้านอื่น-ที่อื่น ๆ
- 4) เวลารักษาใส่ยาให้กับคนป่วยเพศตรงข้ามให้ใช้นิ้วนาง หรือนิ้วกลางใส่ยาให้เท่านั้น
- 5) เวลาสวดรักษาคนไข้หมอสวดต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเสมอ

ตัวอย่างการใช้คาถาในการสวดเพื่อรักษาโรคแมงป่องทำร้าย

“Huml Huml Tol Tol, Ha Sil Bovq Kuml Lai, Hol Sil Bovq Kuml Ti, Tovl Numl Hai,

Tovl Pai Mail, Om So Hai Tel,

(ฮัม ฮัม โท โท,ฮา ซึ่ โบะ คิม ไล,โฮ้ ซึ่ โบะ คิม ที, โต๊ะ นีมไฮ,โต๊ะไฟ ไม, โอม โชม ไฮ เท,

2.2.9 กายบำบัด

2.2.9.1 ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) โดยนายอานะ ปอและ อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 227 หมู่ 22 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

1) ความเป็นมาชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง)

ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) คือ วิธีการรักษาที่เน้นการรักษาโดยการอาศัยความร้อน ผ่านเหล็กที่มีลักษณะแบน เช่น ใบไถ จอบ หรือเหล็กอื่นๆ ที่มีลักษณะแบน ประกอบกับยาสมุนไพร

เข้าสู่ตัวผู้ป่วย ชุ่ม เน เนอะ หรือ (ย่าข้าง) ของชนเผ่าอาข่าจะเน้นใช้รักษาโรคหรืออาการที่เกิดเฉพาะบริเวณท้องเท่านั้น เช่น อาการ “มือหยา” ซึ่งจะมีลักษณะเป็นก้อนคล้ายกลัมน้ำเนื้อลูกหนูที่มักเกิดขึ้นบริเวณภายในท้องทั้งด้านซ้ายและขวา

หากสังเกตหรือสัมผัสบริเวณที่มีอาการจะพบว่าก้อนเนื้อนั้นมีจังหวะการเต้นเหมือนจังหวะการเต้นของหัวใจจุดเริ่มต้นส่วนใหญ่จะอยู่เป็นบริเวณใต้สะดือและจะเจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆ หากโตขึ้นจะกลายเป็นคันหรือก้อนแข็งที่ได้สะดือหากไม่ได้รับการรักษาจะทำให้เกิดอันตรายถึงตายได้ ลักษณะอาการที่แสดงออกของ “มือหยา” จะมีอาการเจ็บและปวดท้องอย่างรุนแรงโดยไม่ทราบสาเหตุ การรักษาแบบ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือการย่ำรักษาด้วยส้นเท้า ส่วนใหญ่จะเน้นรักษาในกลุ่มผู้ป่วยที่เป็นผู้ใหญ่เป็นหลักและลักษณะที่ 2 จะเป็นการย่ำรักษาด้วยฝ่ามือ ซึ่งจะเน้นรักษากลุ่มผู้ป่วยที่เป็นเด็กเพื่อเชื่อว่าเด็กท้องยังไม่แข็งต้องใช้ฝ่ามือแทน นอกจากนี้ในการรักษาแต่ละครั้งจะต้องใช้สมุนไพรและคาถาประกอบการรักษาเช่น จิงสด ใบชา และ เงิน ใส่ในน้ำ เป็นต้น

2) ขั้นตอนและวิธีการวินิจฉัย ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง)

2.1) สอบถามอาการเบื้องต้นของคนไข้

2.2) สัมผัส ลูบคลำบริเวณเกิดอาการและ สังเกตลักษณะอาการ

3) อาการที่รักษาได้ด้วยการชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง)

ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) เป็นกระบวนการและวิธีการรักษาที่เน้นรักษาเฉพาะกลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บป่วยที่เรียกตามภาษาอาข่าว่า “มือหยา” ซึ่งจะมีลักษณะเป็นก้อนคล้ายกลัมน้ำเนื้อลูกหนูที่มักเกิดขึ้นบริเวณภายในท้องทั้งด้านซ้ายและขวา หากสังเกตหรือสัมผัสบริเวณที่มีอาการจะพบว่าก้อนเนื้อนั้นจะเต้นมีจังหวะการเต้นเหมือนจังหวะการเต้นของหัวใจจุดเริ่มต้นส่วนใหญ่จะอยู่เป็นบริเวณใต้สะดือ และจะเจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆ จนคันหรือก้อนแข็งที่ได้สะดือหากไม่ได้รับการรักษาจะก่อให้เกิดอันตรายถึงตายได้ ลักษณะอาการที่แสดงออกของ “มือหยา” จะมีอาการเจ็บและปวดท้องอย่างรุนแรงโดยไม่ทราบสาเหตุและเมื่อสัมผัส ลูบคลำบริเวณที่มีอาการจะเป็นก้อนแข็งคล้ายกลัมน้ำเนื้อลูกหนูในบริเวณดังกล่าว ส่วนลักษณะอาการอื่นๆ ตัวหมอยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการรักษาทั้งนี้ตามที่ได้รับการสืบทอดต่อๆ มาจากบรรพบุรุษจะวิธีการ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) รักษาอาการ “มือหยา” เท่านั้น

4) ขั้นตอนและวิธีการรักษาอาการ “มือหยา”

4.1) สอบถามอาการเบื้องต้นคนไข้

4.2) สัมผัส ลูบคลำ เพื่อตรวจดูว่าเป็น “มือหยา” หรือไม่ หากไม่ใช่อาการมือหยาก็ทำการเป่าคาถาใส่เพื่อให้ดี หากมีอาการของมือหย่าจะทำการรักษาตามกระบวนการ

4.3) ขั้นตอนการรักษา

-เตรียมวัสดุอุปกรณ์ เช่น จอบหรือไบโด น้ำและถ้วยยาสมุนไพรอันประกอบด้วย จิง ไบชา และเงิน (จะเป็นแผ่นเงินหรือเหรียญ 1 บาท ก็ได้แต่ต้องเป็นเงินจริงเท่านั้น)

-การรักษา หมอจะเป็นผู้เตรียมการทุกขั้นตอน ตั้งแต่การก่อไฟและนำจอบหรือไบโดตั้งไฟ ตามความเชื่อของหมอผู้ให้การรักษาเมื่อเตรียมการทุกขั้นตอนพร้อมแล้วห้ามมิให้ผู้ใดเป่าไฟหรือหยิบจับวัสดุอุปกรณ์ใดที่เกี่ยวข้องกับการรักษา หากแต่ได้รับอนุญาตจากหมอผู้ให้การรักษาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะในเตรียมการรักษาทุกๆ ขั้นตอนหมอจะมีการเป่าคาถากำกับไว้หากมีการเป่าไฟหรือหยิบจับสิ่งของใดๆ จะทำให้คาถาเสื่อม ซึ่งจะส่งผลทำให้การรักษาไม่หาย

-เมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์พร้อมทุกอย่างหมอจะให้ผู้ป่วยอยู่ในท่านอนหงาย หางจากกองไฟพอประมาณ หลังจากนั้นหมอจะใช้สันเท้าเหยียบน้ำยาที่เตรียมไว้ให้พอเปียกแล้วนำไปเหยียบบนจอบหรือไบโดที่ตั้งไฟอยู่ เมื่อสันเท้าเก็บความร้อนได้พอประมาณแล้วจึงยกสันเท้ามาเหยียบบริเวณสะดือของผู้ป่วย ทำซ้ำกัน 3 รอบ เท่านั้นจะไม่เหยียบเกินนี้ และจะทำการรักษาติดต่อกัน 3 ครั้งเท่านั้น ทั้งนี้หมอเชื่อว่าหากทำการรักษาเกิน 3 ครั้งจะทำให้ผู้ป่วยมีอาการหนาวสั่นไม่ทนหนาว หลังจากทำการรักษาด้วยวิธี ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) เสร็จแล้ว หมอจะแบ่งน้ำยาที่ใช้ในการเหยียบให้ผู้ป่วยรับประทานพอประมาณ 1 ครั้ง

-หลังจากเข้ารับการรักษายาแล้วหรือครบสามครั้ง ผู้ป่วยจะสมมนาคุณหมอตามความพอใจของผู้ป่วย

5) ข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับหมอและผู้ป่วย

5.1) ข้อปฏิบัติสำหรับหมอ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง)

- ต้องถือศีลอย่างเคร่งครัด
- ก่อนทำการรักษาคนไข้ห้ามมีเพศสัมพันธ์กับภรรยา

5.2) ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษา

- ก่อนเข้ารับการรักษาคนไข้ห้ามมีเพศสัมพันธ์กับภรรยา
- ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของหมออย่างเคร่งครัด

6) การสืบทอดการดูแลรักษาสุขภาพด้วยวิธีการ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง)

การดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) ของชนเผ่าอาข่าเป็นกระบวนการรักษาที่ใช้ดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยมาหลายชั่วอายุคนและได้มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ สู้ ปู่ ยา ตา ทวด จนถึงรุ่นลูกหลานยุคปัจจุบัน แต่ไม่สามารถระบุได้ว่ามีต้นกำเนิดมาอย่างไร ซึ่งการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพด้วยวิธีการ ชุ่ม เน เนอะ (ย่าข้าง) มักจะมีสืบทอดกันภายในสายตระกูลของตนเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็สามารถถ่ายทอดข้ามสาย

ตระกูลได้หากมีคนสนใจที่จะเรียน ทั้งนี้บุคคลที่จะเรียนหรือฝากตัวเป็นลูกศิษย์ต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- เป็นคนใจเย็น สุขุม อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เป็นคนขี้เล่น
- เป็นคนที่มีความตั้งใจใฝ่เรียน
- ไม่เป็นคนปากพล่อย โอ้อวดตนเอง
- ต้องเป็นคนที่มือคาน ขยันหมั่นเพียร
- เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้
- ไม่จำกัดอายุผู้เรียน
- ต้องไม่เป็นคนพิการ

ทั้งนี้การรับศิษย์ของหมอนายอานะ ปอและ จะมีเงื่อนไขอยู่ว่าเมื่อผู้เรียนเรียนจบและมีความชำนาญแล้วจะต้องนำความรู้ที่ได้นั้นไปถ่ายทอดแก่ผู้สนใจคนอื่นๆ ต่อไปโดยไม่ปิดบังความรู้ที่ได้รับไป

7) ขั้นตอนการถ่ายทอดและการมอบตัวเป็นศิษย์

7.1) การมอบตัวเป็นศิษย์ ผู้เรียนจะต้องเตรียมเงินค่าขึ้นครู แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 “ถียะ” เตรียมเงินแถบ 8 เหรียญ

ขั้นที่ 2 “ถิด้อ” เตรียมเงินแถบ 4 เหรียญ

ขั้นที่ 3 “ตอปะ” เตรียมเงินแถบ 2 เหรียญ

เมื่อขึ้นขั้นครูเสร็จแล้วและครูได้รับเป็นศิษย์เรียบร้อยแล้ว ครูก็จะรับบุคคลนั้นเป็นลูกศิษย์ตลอดไปหากมีปัญหาด้านการรักษาหรือไม่เข้าใจตรงส่วนในของการรักษาก็สามารถมาปรึกษากับครูได้ตลอดเวลา

7.2) ขั้นตอนและวิธีการถ่ายทอดความรู้ ด้านการรักษาด้วยวิธีการชும் เน เนาะ (ย่าขาว)

-การถ่ายทอดจะเน้นถ่ายทอดกลางคืน โดยจะเริ่มจากการสอน คาถาก่อน ทั้งคาถาที่ใช้ในการป้องกันตัวเอง และคาถาที่ใช้ในการประกอบการรักษา หลังจากสอนคาถาจบครบทุกบทแล้วครูก็จะเน้นสอนให้ลูกศิษย์ได้เรียนรู้เรื่องวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาและฝึกการย่ำจอบหรือใบไถ เมื่อเห็นว่าลูกศิษย์มีความพร้อมในระดับที่สามารถรักษาได้ ครูจะให้ลูกศิษย์ทำการทดลองรักษาเมื่อมีผู้ป่วยมารักษาโดยมีครูคอยควบคุมดูแล จนกว่าลูกศิษย์จะมีความมั่นใจในการรักษาจึงจะบอຍให้ทำการรักษาเอง โดยในช่วงแรกครูจะเป็นคนเป่าคาถากำกับอุปกรณ์ต่างๆ ให้ก่อน แล้วค่อยบอຍให้ศิษย์ทำเองในเวลาต่อมา

8) การสังเกต/เงื่อนไขการย่ำขาของหม่ออ่า

- 8.1) คนป่วยขณะรักษาห้ามปีดบริเวณที่หม่ออ่าขา
- 8.2) ลูกศิษย์ต้องรู้จักการสังเกต สอบถามคนไข้ว่าหนักหรือเบา
- 8.3) การลงน้ำหนัก จะจากหนักไปหาเบา ของเท้าที่ย่ำลงไป

2.2.9.2 “Sav gheu – eu” ซากือ โดย นางอายุม เยอส์อ อายุ 29 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 22 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

1) ความเป็นมา ซากือ คือ กระบวนการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยวิธีการดึงด้วยนิ้วมือ หรือการขูดด้วยเหรียญตามบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น ข้างคอ บ่า หลัง ระหว่างคิ้ว และจุดอื่น ๆ เป็นต้น ซากือ จากการบอกเล่าของหมอ อายุม เยอส์อ ได้เล่าถึงประวัติ ความเป็นมาของการรักษาแบบ ซากือ ว่าตัวหมออายุม ได้รับการสืบทอดมาจากแม่ และแม่ เองก็ ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งได้มีการอพยพมาจากเมืองจีน มาอยู่ในเขตประเทศพม่า และ เคลื่อนย้ายมาอยู่ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาองค์ความรู้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วย วิธีการ ซากือ คาดว่าจะได้รับอิทธิพลมาจากองค์ความรู้ของจีนเป็นหลักและโดยส่วนใหญ่แล้วชนเผ่าอ่าทุกคนสามารถทำการรักษาด้วยวิธีการ ซากือ ได้ แต่อาจจะมีความชำนาญในการรักษาที่แตกต่างกันไป ในส่วนการรักษาของหมออายุม เยอส์อ ได้เรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้การรักษาด้วยวิธีการ ซากือ มาตั้งแต่เด็กโดยมากจะเป็นการฝึกปฏิบัติกับแม่ กล่าวคือแม่ของหมออายุม มักจะมีอาการเจ็บป่วยอยู่บ่อย ๆ และมักจะให้หมออายุม เป็นผู้รักษาให้โดยมีแม่คอยบอกจุดและวิธีการรักษาให้ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ จึงทำให้หมออายุมมีความรู้ความชำนาญในการรักษาด้วยวิธีการ ซากือ มาตั้งแต่ยังเด็ก และในปัจจุบัน หมออายุม จึงเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนส่วนใหญ่หากมีอาการเจ็บป่วยและเป็นอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ ซากือ ก็จะมาขอหมออายุมช่วยรักษาให้ โดยไม่ได้คิดค่ารักษาแต่อย่างใดแล้วแต่ผู้ป่วยจะสมนาคุณให้

2) โรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ ซากือ

ในการรักษาโรคด้วยวิธีการ ซากือนั้นจะสามารถรักษาได้เฉพาะโรคเท่านั้น อาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ ซากือ คือ ผู้ที่มีอาการ เจ็บป่วย เช่น เวียนหัว มึนหัว ปวดหัวเนื่องมาจากสาเหตุ ภาวะการเปลี่ยนแปลงของอากาศ เช่นอากาศร้อน อากาศเย็น จนทำให้ผู้ป่วยปรับตัวไม่ทัน จนก่อให้เกิดอาการดังกล่าวและส่วนใหญ่จะมีอาการในช่วงเที่ยงและตอนหัวค่ำสามารถเป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย นอกจากนี้ผู้ที่มีอาการอาเจียน หรือปวดท้องเนื่องจากอาหารเป็นพิษก็สามารถทำการรักษาได้ด้วยวิธีการ ซากือ

3) ขั้นตอนและวิธีการรักษาด้วยวิธีการ ซากือ

ขั้นตอนและวิธีการการรักษา ซากือ โดยหมออายุม เยอส์ จะเริ่มจากการสอบถามประวัติอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย ว่ามีสาเหตุของอาการเจ็บป่วยเป็นอย่างไรแล้วจึงทำการรักษาด้วยวิธีการดังตามจุดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย(จุดแก้การมีระบุมตามภาพ) ในการรักษาหมอจะใช้ยาหม่องหรือยาร้อนประกอบภายหลังการรักษา นอกจากนั้นในการรักษา อาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการ ซากือ ตามความเชื่อของหมออายุม เยอส์จะไม่ทำการรักษาติดต่อกัน จะให้การรักษาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เชื่อว่าหากรักษาติดต่อกันจะทำให้ผู้ป่วยติดได้ แต่จากประสบการณ์การรักษาของหมออายุม จะทำการรักษาเพียงครั้งเดียวก็จะหายเป็นปกติ ซึ่งเทคนิคการรักษาของหมออายุมจะใช้นิ้วมือดังเท่านั้น ไม่เคยใช้อุปกรณ์ในการจุด ทั้งนี้เชื่อว่าการใช้มือดังจะได้ผลการรักษาดีกว่าการใช้เหรียญ การใช้เหรียญจุดเห็นผลการรักษาช้ากว่าทั้งนี้การใช้มือมีจังหวะการดังที่รวดเร็วกว่าการจุด

4) ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของการรักษาด้วยวิธีการ ซากือ

4.1) ข้อปฏิบัติของหมอผู้ให้การรักษา

- ห้ามรวมหลับนอนกับสามีหรือภรรยาเมื่อรับที่จะรักษาผู้ป่วย
- ห้ามรับประทานปลาประเภทปลาช่อน ปลาไหล ปลากัง(ปลาชนิดหนึ่งคล้ายปลาบู่แต่ตัวเล็กกว่า) ทั้งเชื่อว่า หากหมอรับประทานปลาเหล่านี้จะทำให้ผลการรักษาผู้ป่วยไม่ได้ผล

4.2) ข้อปฏิบัติของผู้เข้ารับการรักษา

- ห้ามรวมหลับนอนกับสามีหรือภรรยาเมื่อก่อนและหลังการเข้ารับการรักษา
- ภายหลังการรักษาห้ามอาบน้ำ (ข้ามคืนแล้วจึงสามารถอาบน้ำได้)
- ห้ามดื่มเหล้าทั้งก่อนการรักษาและหลังการรักษาจนกว่าอาการจะหายเป็นปกติ

5) จุดและตำแหน่งในการรักษาด้วยวิธีการ ซากือ

5.1) จุดและตำแหน่งการรักษาอาการ ปวดหัว มึนหัว อาเจียน เวียนศีรษะ

- ดิ่งเส้นไกล้กระดูกสันหลังใต้กระดูกสะบักหลังถึงกลางหลัง (หนึ่งคืบมือ)

- ดิ่งแนวหน้าฝาก
- ดิ่งระหว่างคิ้ว (หากเจ็บหัวอย่างเดียว เน้นดิ่งที่กลางคิ้ว)
- ดิ่งแนวกระดูกก้นคอ ดิ่งจากบนลงล่าง
- ดิ่งจุดใต้คางลงถึงคอ
- ดิ่งจุดบริเวณช่วงต่อกระดูกไหปลาร้าจนถึงลิ้นปี่
- ดิ่งตามแนวกระดูกไหปลาร้าจากข้อไหล่ถึงช่วงอก

-ดังตามแนวป่า และแนวข้างลำคอทั้งสองข้าง

5.2) จุดและตำแหน่งแก้อาการปวดท้อง

-เน้นดังตามแนวหลังทั้ง 2 ข้าง

2.2.9.3 การนวดแบบอ่ำข่า โดย นางอายุม เยอส์อ อายุ 29 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 22

ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

1) ความเป็นมาของการนวดอ่ำข่า

การบำบัดรักษาด้วยวิธีการนวดของหมอชนเผ่าอ่ำข่า ถือเป็นความสามารถที่มีเฉพาะบุคคลเท่านั้นไม่มีทั่วไปในหมู่บ้าน หนึ่งอาจจะมีหมอนวดที่สามารถนวดบำบัดรักษาได้อย่างน้อย 1-2 คนเท่านั้นหรืออาจจะไม่มีเลยในบางหมู่บ้านทั้งนี้เพราะในการสืบทอดนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการนิมิตฝันว่ามีบุคคลอื่นมาสอนให้นวด ในกรณีของหมออายุม เยอส์อ เป็นอีกคนหนึ่งที่มีความสามารถในการนวดเพื่อการบำบัดรักษาโรค และอาการได้ ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวตัวหมออายุมเองไม่ได้เรียนรู้หรือรับการถ่ายทอดจากใครแต่เป็นการเรียนรู้จากภาวะการสัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งเชื่อว่าคนอื่นๆ ไม่สามารถที่จะทำได้ เป็นลักษณะการฝันว่ามีคนมาคอยสอนวิธีการนวดรักษาให้ (บุคคลดังกล่าวตามความเชื่อของหมออายุม เยอส์อ เชื่อว่าบุคคลดังกล่าวคือมีโอหรือพระเจ้าของอ่ำข่าเป็นผู้มาสอนให้) ตั้งแต่อายุ 13-14 ปี เริ่มแรกนั้นให้การรักษาแก่คนภายในครอบครัวก่อน หลังจากนั้นก็เริ่มให้การรักษาแก่คนทั่วไปมาจนถึงปัจจุบัน ในการบำบัดรักษาด้วยวิธีการนวดนั้น บางครั้งหมออายุม เยอส์อ จะใช้ยาสมุนไพรประกอบการรักษา เช่นยาต้ม หรือยาทา ในการรักษาแต่ละครั้งจะไม่คิดค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมนาคุณของผู้ป่วย แต่ถ้าหากมีการจัดยาหรือใช้ยาประกอบการรักษาหมอก็จะคิดค่ายาเท่านั้น ซึ่งภายหลังการรักษาส่วนใหญ่ผู้ป่วยก็จะให้การสมนาคุณทั้งนี้ต่างเชื่อว่าหากไม่สมนาคุณแก่หมอก็จะทำให้การรักษาอาการนั้นไม่ได้ผล

2) โรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการนวด

กลุ่มโรคหรืออาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการนวดของหมออ่ำข่า ประกอบด้วย อาการเจ็บแหว ปวดหลัง เหน็บชา อัมพฤกษ์-อัมพาต ปวดท้อง ปวดเมื่อยทั่วไป ปวดหัว ตะคริว ปวดฟัน (ฟันผุ) ผู้ป่วยที่มีอาการที่เกิดจากภาวะขวัญอ่อน อันเกิดจากการกระทำของเจ้าป่าเจ้าเขา และเกิดจากการกระทำของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ในกรณีกลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการอันเกิดจากการที่เดินป่าแล้วไปเหยียบใส่ต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่าแล้วทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยก็สามารถทำการบำบัดรักษาได้ด้วยวิธีการนวดให้หายได้

3) ขั้นตอนวิธีการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคด้วยวิธีการนวดของหมออ่ำข่า

การตรวจวินิจฉัยเบื้องต้นหมอจะใช้วิธีการสอบถามอาการเบื้องต้น ของผู้ป่วยก่อน ประกอบกับการสัมผัสจับต้องตรงส่วนที่มีอาการเจ็บป่วย และสังเกตอาการของผู้ป่วยประกอบการ

พิจารณา นอกจากนี้โดยส่วนตัวของหมออายุุม เยอส์อ เชื่อว่าตัวหมอเองมีสัมผัสพิเศษที่ไม่มีใครเหมือน กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้ป่วยเข้ามาปรึกษาโดยสาเหตุเกิดจากการกระทำของผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เมื่อสัมผัสหมอจะรู้ได้ทันที ซึ่งในการรักษาหากเป็นอาการเจ็บป่วยที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการนวดหมอก็จะรักษาด้วยวิธีการนวด แต่ถ้าเป็นอาการที่ไม่สามารถรักษาได้ก็จะแนะนำวิธีแก้ไข เช่น นำของไปแช่น้ำไว้เพื่อขอขมา ต่อการกระทำของผู้ป่วย ตามจุดและบริเวณที่เกี่ยวข้อง

4) ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในการนวดของหมออาข่า

4.1) ข้อปฏิบัติของผู้เป็นหมอนวด

-ก่อนการรักษาห้ามมีเพศสัมพันธ์กับสามีหรือภรรยาเป็นอันขาด ทั้งนี้เชื่อว่า จะส่งผลทำให้การรักษาไม่ได้ผล รักษาไม่หายอีกทั้งจะทำให้อาการเจ็บป่วยเหล่านั้นย้อนเข้าตัวหมอได้

4.2) ข้อควรปฏิบัติของผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาดด้วยวิธีการนวด

-ก่อนเข้ารับการรักษามีเพศสัมพันธ์กับสามีหรือภรรยาเป็นอันขาดเพราะ จะส่งผลทำให้การรักษาไม่หาย

-กรณีผู้ป่วยมีอาการเจ็บท้อง ผอมแห้ง ห้ามรับประทานเนื้อวัว เนื้อควาย แม่หมูที่ไม่สามารถมีลูกแล้ว หรือหมูน้อยที่ยังไม่หย่านม

-กรณีผู้ป่วยตั้งท้องจะไม่นวดส่วนลำตัวแต่ละจะนวดเน้นเฉพาะส่วนขาและแขนเท่านั้น

5) การสืบทอดการเป็นหมอนวดอาข่า

การสืบทอดและการถ่ายทอดนั้นหมออายุุม เยอส์อ สามารถทอดแก่ผู้อื่นได้แต่ไม่แน่ใจว่าผู้รับจะสามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้หรือไม่ทั้งนี้เพราะการเป็นหมอที่จะรักษาผู้ป่วยได้จะต้องมีประสบการณ์ทั้งการรักษาและสามารถตรวจวินิจฉัยอาการได้ ซึ่งต้องอาศัยความอดทนและเวลาในการศึกษาที่ยาวนาน

2.2.9.4 การ โค เดอ เดอ หรือ สักเหล็กงอ โดย นายอานะ ปอและอายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 227 หมู่ 22 ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง

1) ความเป็นมาของการบำบัดรักษาด้วยวิธีการ “ โค เดอ เดอ ” (สักเหล็กงอ)

การบำบัดด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ เป็นกระบวนการรักษาอาการเจ็บป่วยอันเนื่องจาก อาการข้อเคล็ด อาการปวด ไม่รู้หาย อาการฟกช้ำตามร่างกาย เป็นลักษณะอาการเลือดคั่งตามข้อ หรืออาการฟกช้ำทำให้มีอาการปวดจึงต้องทำการ สักด้วยเหล็กงอ เพื่อให้เลือดเสียเหล่านั้นออกช่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วย การ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ ของชาวอาข่าได้มีการถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษแต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่ามี

การเริ่มนำมาใช้ในการรักษาเมื่อไหร่ สำหรับตัวหมออานะ ปอแนะ ได้เรียนรู้และสืบทอดวิธีการสักด้วยเหล็กงอกจากพ่อ ประกอบกับการสังเกตการณ์สักจากหมอสักคนอื่น ๆ ที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ในปัจจุบันการสักด้วยเหล็กงอ ยังมีผู้ป่วยเข้ามารับการรักษาอยู่บ้างแต่ไม่ค่อยนิยมในสักชักเท่าไร ทั้งนี้เพราะการบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันเข้าถึงชุมชนมากขึ้น จึงทำให้บทบาทในการดูแลรักษาสุขภาพด้วยการสักเหล็กงอของหมออำขาในปัจจุบันมีบทบาทน้อยลง

2) โรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ

กลุ่มอาการที่สามารถบำบัดรักษาด้วยการสักด้วยเหล็กงอส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอาการข้อเคล็ด เนื่องจาก หกล้ม บวม ฟกช้ำ อาการปวดหลัง ปวดเอว โดยไม่ทราบเหตุ เป็นต้น

3) การตรวจวินิจฉัยของหมอ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ

การตรวจวินิจฉัยของหมออานะ ปอแนะ จะเริ่มจากการซักประวัติอาการ เจ็บป่วยเบื้องต้น เช่น ลักษณะอาการมีบาดแผล หรือมีอาการเลือดคล้ำ บวม เจ็บ อย่างไร หากตรวจสอบแล้วหากเป็นอาการที่สามารถรักษาได้ ก็จะทำการรักษา แต่ถ้าไม่สามารถรักษาได้ก็จะส่งต่อแก่หมอที่มีความชำนาญกว่าหรือส่งต่อแพทย์แผนปัจจุบัน

4) ขั้นตอนและวิธีการรักษาด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ

4.1) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ ประกอบด้วย

- เหล็กงอปลายแหลม (โค เดอ เดอ) หากไม่มีสามารถใช้เข็มเย็บผ้าแทนได้
- หมึกยา จะใช้แกนกลางของถ่านไฟฉาย(ช่อง)มีคุณสมบัติช่วยรักษาบาดแผล
- เตรียมเตาไฟ หรือ ทำการก่อกองไฟในบริเวณที่รักษา
- หินสำหรับฝนยาซึ่งจะต้องเป็นหินที่ได้จากลำธารหรือหินลำห้วย หากไม่มีใช้เปลือกหอยแทนได้

-ไม้ไผ่แผ่นบาง ๆ เท้าไม้บรรทัด สำหรับรองเข็ม

-น้ำสะอาด 1 ชัน

4.2) จัดให้ผู้ป่วยนอนใกล้บริเวณกองไฟหรือเตาไฟพอประมาณ

4.3) นำหมึกยามาฝนกับหินที่ได้จากลำธารหรือเปลือกหอยในน้ำสะอาดที่เตรียมไว้

4.4) นำเหล็กงอให้ส่วนปลายแหลมเผาไฟจนร้อนแดง

4.5) นำเหล็กงอที่เผาไฟจนร้อนมาสักบริเวณผิวหนังที่มีอาการ โดยใช้แรงในการลงน้ำหนักสักลึกลงไปแค่ผิวหนังเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่จะเป็นหมอสักจะต้องมีความชำนาญและที่สำคัญต้องเผาเหล็กให้ร้อนก่อนถึงจะนำมาสักได้ทั้งนี้นอกจากจะช่วยป้องกันการติดเชื้อต่าง ๆ แล้วหมออำขาเชื่อความร้อนจะช่วยป้องกันการเจ็บแผลเนื่องจากการสักได้

4.6) เมื่อสักแล้วหมอมจะใช้แผ่นไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ดีลงไปบริเวณที่สักเพื่อให้เลือดไหลออกมาก ๆ ในขณะที่ดี ก็จะใช้หมึกยาทาบริเวณที่ถูกสักนั้นด้วยทำสลับ ระหว่างการดี ทั้งนี้การนำเหล็กไปเผาไฟให้ร้อนก่อนสักนั้นตามความเชื่อของหมออาข่าเชื่อว่าเป็นการทำลายความสกปรกที่ติดปลายเหล็กด้วย

5) **ข้อห้ามสำหรับผู้เข้ารับบริการการรักษาด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือการสักด้วยเหล็กงอ**

หากผู้ป่วยมีอาการเจ็บกระดูกห้ามไม่ให้กินเนื้อปลาฉุกและมะละกอสุก เพราะถือว่าอาหารทั้ง 2 ชนิดจัดเป็นอาหารประเภทเนื้อเปื่อย ซึ่งหากรับประทานเข้าไปแล้วจะทำให้แผลที่เกิดจากการสักหายยาก สำหรับตัวหมอผู้ให้การรักษาไม่มีข้อห้ามแต่อย่างใด

6) **การสืบทอดการรักษาด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือ การสักด้วยเหล็กงอ**

การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการรักษาด้วยวิธีการ โค เดอ เดอ หรือ การสักด้วยเหล็กงอ สามารถถ่ายทอดให้ได้ทุกคนที่มีความสนใจที่จะเรียน แต่จะต้องมีความตั้งใจที่จะเรียน โดยไม่ต้องเสียค่าขึ้นแต่อย่างใดขอให้มีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ

2.2.9.5 การ “ซิจู” (มีอกซ่าหรือการดูดด้วยกระบอกไม้) โดย นายอาสำ อยู่ลือ อายุ 65 ปี บ้านแสนใจพัฒนา หมู่ 22 ตงแม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

1) **ประวัติความเป็นมาของการรักษาด้วยวิธีการ ซิจู หรือการดูดด้วยกระบอกไม้**

การบำบัดรักษาด้วยวิธีการ ซิจู หรือการดูดด้วยกระบอกไม้ เป็นกระบวนการบำบัดรักษากลุ่มอาการ เจ็บป่วย เช่น อาการคันเนื้อคันตัว ปวดหัวอย่างแรง ปวดตามกล้ามเนื้อ กลุ่มโรคความดันโลหิตสูง แมลงสัตว์กัดต่อย กลุ่มอาการไข้ โดยใช้หลักการของการดูดพิษออกจากร่างกาย การรักษาโรคด้วยวิธีการ ซิจู เป็นกระบวนการรักษาที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย จนถึงรุ่นพ่อแม่และยุคปัจจุบัน แต่จากการบอกเล่าของหมอ อาสำ อยู่ลือ เล่าว่าการรักษาแบบ ซิจู ได้รับการถ่ายทอดจากชาวอาข่าที่อยู่ฝั่งพม่า ซึ่งในสมัยที่หมออาสำ ยังเด็กที่ยังอาศัยอยู่ในเขตแดนพม่าได้เห็นการรักษาโรคด้วยวิธีการ ซิจู จึงได้มีโอกาสเรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการรักษาแบบซิจูมาตั้งแต่เด็ก และได้ทำการรักษามาแล้วกว่า 30 ปี การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการ ซิจู สามารถรักษาได้ทั้งผู้ใหญ่และเด็กอายุ ตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป ในปัจจุบันการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีการ ซิจู ยังมีการใช้อยู่เป็นประจำ

2) **กลุ่มโรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ ซิจู**

กลุ่มอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการ ซิจู ส่วนใหญ่จะมีอาการคันเนื้อคันตัว อาการปวดศีรษะอย่างแรง ปวดบั้นเอว ปวดตามผิวหนัง กลุ่มอาการความดันโลหิตสูง แมลงสัตว์กัดต่อย ุงพิษกัด เป็นต้น

3) ขั้นตอนและวิธีการวินิจฉัยโรค

- สอบถามอาการว่าเป็นอย่างไรบ้าง
- ใช้ฝ่ามือคลำดู สังเกตว่ามันร้อนหรือไม่
- ฝ่ามือ และน้ำลายหรือใช้น้ำ ตะคนไข้ หากบริเวณที่แตะของคนไข้แห้ง แสดงว่าควรทำการรักษาด้วยวิธีการ ชีจุ

4) ขั้นตอนวิธีการรักษาด้วยวิธีการ ชีจุ

- 4.1) ชักถามประวัติอาการเจ็บป่วย
- 4.2) เตรียมวัสดุ-อุปกรณ์ให้พร้อม ได้แก่ เชื้อม, กระจกไม้ไฟหรือเขาควย เขาลียงผา ขวดหรือแก้วปากไม่กว้าง, ไม้เกี่ยะ หรือ สำลี น้ำมันก๊าด,ไฟแช็ค,
- 4.3) ทำการรักษาตามลำดับขั้นตอนดังนี้
 - นำเชื้อมที่เตรียมไว้ มาทำความสะอาดเสร็จแล้วนำมาสักบริเวณที่มีอาการให้พอมิแผล 2-3 รู ให้พอมิเลือดออก
 - ใช้กระจกไม้ไฟหรือเขาควยที่เตรียมไว้ จุดไฟใส่เข้าไปในกระจกนั้นแล้วนำมาประคบบริเวณที่มีอาการให้แรงดันข้างในกระจกเป็นตัวดูดพิษออกตามรอยแผลที่เจาะไว้ ซึ่งในการรักษาแต่ละครั้งจะใช้เวลาในการทำซ้ำๆ 3-5 รอบต่อจุด หรือในบางอาการจะทำการรักษาติดต่อกันจนกว่าอาการของผู้ป่วยจะดีขึ้น แต่ต้องคอยสังเกตความร้อนและแรงดูดของกระจกไม้ไฟ หากความร้อนลดลงหรือหมด ก็ให้ดึงกระจกนั้นออกเพื่อจุดไฟและทำการรักษาซ้ำอีก หลังจากทำการรักษาครบทุกขั้นตอนแล้วหมอจะทำการประเมินอาการของผู้ป่วยที่เป็นอยู่ หากอาการไม่ดีขึ้นก็จะแนะนำให้ไปรักษาด้วยวิธีอื่นๆ เช่น หากหมอนี่ชำนาญกว่าหรือเข้ารับการรักษาของแพทย์แผนปัจจุบัน

5) ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในการรักษาด้วยวิธีการ ชีจุ

- ห้ามทำการรักษาบริเวณที่เป็นผิวหนังอ่อนหรือบาง เช่น หน้าอก ข้างคอ เพราะอาจเกิดอันตรายต่อผู้ป่วยได้
- ห้ามทำการรักษาบริเวณระหว่างหัวคิ้ว เพราะจะทำให้เลือดกระจายเข้าได้
- บริเวณที่มีผิวหนังหนา เช่น ฝ่าเท้าไม่ควรทำการรักษาเพราะทำให้การรักษาไม่ได้ผล ควรจะใช้วิธีการรักษาอื่น ๆ
- ในกรณีมีบาดแผลควรรักษาด้วยสมุนไพร
- บุคคลที่มีอาการพอมเหงื่อหรือเรียกว่า”จ๊กกือ” โดยส่วนใหญ่เกิดจากภาวะร่างกายไม่แข็งแรงแล้วได้ร่วมหลับนอนกับสามีหรือภรรยาอาการเหล่านี้ควรทำการรักษาด้วยยาสมุนไพร

6) ข้อปฏิบัติสำหรับหมอผู้ให้การรักษาด้วยวิธีการ “ซิจุ”

-ไม่ทำการรักษาผู้หญิงที่อยู่ระหว่างการอยู่ไฟ เพราะเชื่อว่าเป็นภาวะที่เลือดลมไม่ปกติไม่ควรทำการรักษา

-กรณีสตรีมีรอบเดือนห้ามทำการรักษาเพราะรักษาจะไม่ได้ผล

7) การสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้การดูแลรักษาโรคด้วยวิธีการ “ซิจุ”

การสืบทอดและการถ่ายทอดองค์ความรู้การดูแลรักษาโรคด้วยวิธีการซิจุ ของหมออาสำ อยู่สื่อ เงื่อนไขการรับศิษย์จะต้องเป็นผู้ที่มีความตั้งใจใฝ่รู้และต้องมีความอดทน โดยหมออาสำจะสอนหรือถ่ายทอดเฉพาะการรักษาที่ได้ผลเท่านั้น ซึ่งจะเน้นความรู้และประสบการณ์ด้านการรักษาที่ผ่านมา มาสอนให้จนสามารถที่จะรักษาผู้ป่วยได้ ส่วนคำตอบแทนไม่ได้มีการกำหนดแต่อย่างใดขึ้นอยู่กับผู้เรียนจะตอบแทน

2.2.9.6 การ ยิซู่ซู่ (Jil soe soeq) หรือการเข้าเฝือกไม้

1) ประวัติความเป็นมาของการบำบัดรักษาด้วยวิธีการ ยิซู่ซู่

การบำบัดรักษาด้วยวิธีการ “ยิซู่ซู่” หรือวิธีการรักษาอาการกระดูกหักด้วยวิธีการเข้าเฝือกไม้ไผ่ เป็นกระบวนการบำบัดรักษาเฉพาะกลุ่มอาการเจ็บป่วย เช่น กลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการ กระดูกหัก กระดูกแตก กระดูกร้าว ข้อเท้าแพลง ซึ่งองค์ความรู้ ดังกล่าวได้รับสืบทอดมาจากหมอชนเผ่าอาข่า ที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน โดยจะมีกระบวนการในการรักษาอันประกอบด้วยการใช้ยาสมุนไพร ประกอบกับการใช้คาถาอาคมร่วม ซึ่งคาถาที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาจีน องค์ความรู้ดังกล่าวได้รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างน้อย 3 ช่วงอายุคนจนมาถึงในยุคปัจจุบัน ส่วนการสืบทอดของหมอผู้ให้การรักษา นั้นได้เรียนรู้จากพ่อทั้งนี้เพราะพ่อเป็นหมอที่ให้การรักษาผู้ป่วยกระดูกหัก ดังนั้นจึงได้เรียนรู้และได้เห็นกระบวนการรักษาจากพ่อประกอบกับในขณะที่พ่อทำการรักษาก็สอนควบคู่ไป โดยเริ่มจากสอนคาถาก่อนเมื่อเรียนคาถาได้แล้วจึงให้เรียนขั้นตอนต่อไป เมื่อเรียนจบตอนแรกยังไม่ได้รับการค่อยเป็นผู้ช่วยพ่อมาโดยตลอดและเริ่มรักษาผู้ป่วยกระดูกหักเมื่ออายุ 35 ปี ปัจจุบันมีผู้ป่วยที่อาการหนักมารักษาผ่านไปแล้ว 10 กว่าคน ส่วนผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บเล็กน้อยๆ จะใช้วิธีการเป่าด้วยคาถาก็สามารถรักษาให้หายได้ การรักษาด้วยวิธีการ ยิซู่ซู่ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1.การรักษาผู้ป่วยที่มีอาการกระดูกหัก กระดูกร้าว กระดูกแตกจะมีขั้นตอนและวิธีการรักษาประกอบด้วยการใช้ สมุนไพร คาถา ไม้ไผ่

1.2 การรักษาผู้ป่วยที่มีอาการข้อเท้าเคล็ด ข้อเท้าแพลงจะใช้วิธีการรักษาโดยใช้คาถาเป่าประกอบกับการฟอกสมุนไพร แต่ไม่มีการก๊อปปี้ไม้ไผ่

2) ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติสำหรับหมอผู้ให้การรักษาและผู้ป่วย

-พ่อหมอจะไม่นอนร่วมกับภรรยา 7 วัน 7 คืน ในระหว่างการรักษา

-คนไข้ห้ามกินสัตว์ปีกทุกชนิดจนกว่าจะหายเพราะสัตว์มีขนจะเข้าแผลทำให้
รักษายาก

-ห้ามทำงานหนักจนกว่าจะหายสนิท

-ห้ามอาบน้ำหากมีแผล

3) การเลือกไม้ไฟ

-ขอให้มีลักษณะ บาน แบน สามารถไปประกบได้

-ให้เลือกใช้แต่ไม้ที่แก่แล้วเท่านั้นจะไม่ใช้ไม้ดิบ(ไม้หนุ่ม)เพราะกลิ่นของไม้จะเข้าไปในเนื้อไม้ดีต่อบาดแผล

4) ขั้นตอนและวิธีการรักษาด้วย ยิซุ

4.1) เมื่อมีผู้ป่วยมาขอรับการรักษาและหมอผู้ให้การรักษาว่าจะรักษา ตัวหมอก็จะทำการบนบานต่อครูอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยจะบนไว้เป็นระยะเวลา 7เช้า 7คืน ภายใน 7วัน ต้องดีขึ้น เป็นการสัญญากับเจ้าของศาลาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า ภายใน 7 วัน กรุณาช่วยทำให้การรักษาผู้ป่วยหายเป็นปกติ (ในกรณีที่รักษาไม่ติดก็จะทำการรักษาใหม่อีกครั้งแต่ถ้าหากการรักษาหายก็จะมีการแก้บนกับเจ้าของศาลาครูอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์)

4.2) การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ในการรักษาญาติผู้ป่วยจะเป็นผู้จัดเตรียม ซึ่งจะประกอบด้วย ถ้วย 1 ใบ เงิน 1 แถบ ผ้าขาว ผ้าขาว ผ้าขาว น้ำสะอาด เม็ดข้าวสาร 3 เม็ด ส่วนตัวยาสมุนไพรหมอก็เป็นผู้จัดเตรียมมาเอง การรักษาจะเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่และในช่วงเย็นจะทำสลับกันเช้าเย็น จนครบทั้ง 7 วัน

4.3) ก่อนทำการรักษาทุกครั้งหมอก็จะทำพิธีไหว้ ทิศโดยจะไหว้ทิศตะวันออก 3 ครั้ง ทิศตะวันตก 3 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการบอกกล่าวครูอาจารย์ให้รับรู้รับทราบการรักษาของตน

4.4) เมื่อหมอเดินทางมาถึงปากประตูบ้านของผู้ป่วยก็จะเริ่มบริกรรมคาถาเพื่อเป็นการขจัดพิษต่าง ๆ ที่มีภายในบ้าน และจะหยุดบริกรรมอยู่ที่ประตูเข้าออก 3 ครั้ง แล้วจึงจะเข้าหาผู้ป่วย

4.5) ทำการตรวจวินิจฉัยเบื้องต้น โดยการซักถามลักษณะอาการที่บาดเจ็บและตรวจดูลักษณะของกระดูกที่หัก มีลักษณะเป็นอย่างไรในกรณีที่กระดูกแตก หัก จะต้องจับ ลูบ คลำดู เสร็จแล้วหมอก็ใช้มือแต่น้ำในขันแล้วนำมาแตะที่ขั้วกระดูกผู้ป่วย แตะลงมาถึงแข้งและเท้า ทำซ้ำ ๆ 3 ครั้ง หลังจากนั้นจึงทำการจัดกระดูกที่หักให้กลับอยู่ในลักษณะเดิม

4.6) เมื่อตรวจเบื้องต้นและจัดกระดูกให้เข้าสู่สภาพปกติเสร็จแล้วจึงทำการรักษาโดยการเป่าด้วยคาถาก่อน ประกอบกับการใช้ยาสมุนไพรฟอกบริเวณที่กระดูกหักแต่ถ้าหากกระดูกไม่หักก็ไม่ต้องฟอกสมุนไพรก็จะใช้วิธีการเป่าด้วยคาถาเท่านั้น

4.7) ในกรณีกระดูกหักเมื่อทำการฟอกด้วยยาสมุนไพรและเป่าด้วยคาถาเสร็จแล้ว หมอก็จะนำผ้าที่มีขนาดที่เหมาะสมกับบริเวณที่เกิดอาการของคนป่วย ซึ่งผ้าที่จะนำมาใช้ห่อด้วยยาสมุนไพรนั้นจะต้องเป็นผ้าเป็นสีขาว เชือกที่จะใช้มัดก็ต้องด้ายเป็นสีขาวทั้งนี้เชื่อสีขาวเป็นสิริมงคลเมื่อนำมาใช้ในการห่อก็จะช่วยขจัดปัดเป่าความโชคร้ายต่างออกจากร่างกายผู้ป่วยได้ ประกอบกับการใช้ผ้าสีขาวจะไม่ก่อให้เกิดการปนเปื้อนของสีผ้าที่อาจจะเข้าแผลผู้ป่วยได้ เมื่อใช้ผ้าห่อเสร็จแล้วหมอก็จะใช้ไม้ไผ่ที่เตรียมไว้มาถักบริเวณที่กระดูกหักนั้นแล้วใช้ด้ายที่เตรียมไว้รัดโดยรอบอีกครั้ง ในการรักษาวันต่อ ๆ มา ก็ค่อยๆ ไม้ค่อยๆ ออกแล้วเปลี่ยนด้วยยาสมุนไพร

4.8) เมื่อทำการรักษาครบ 7 วันแล้วในเช้าวันที่ 7 หมอจะประกอบพิธี “คา ดะ คู จอ ” เป็นพิธีเรียกขวัญอีกครั้งโดยจะใช้มือผู้ป่วยแตะน้ำในถ้วย แล้วนำมาแตะที่ขมับหัวจนถึงเท้า หลังจากนั้นนำน้ำที่เหลือและเมล็ดข้าวสารทั้ง 3 เม็ดให้ผู้ป่วยรับประทานและหมอนำเอาน้ำในถ้วยเทออกไว้ข้างเตาถือเป็นการจบขั้นตอนการรักษา ตัวหมอผู้ทำการรักษาก็จะอันเชิญเจ้าของคาถากลับไปสู่สวรรค์ เส้นด้ายทั้ง เงินหมอเก็บจะเป็นผู้เก็บไว้ส่วน ไม้ไผ่อาจมัดไว้ก็ได้

5) ขั้นตอนและวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้การรักษา ยิซุซุ

ผู้เรียนจะต้องจัดเตรียม ถ้วย ภายในถ้วยประกอบด้วยผ้าขาว ผ้ายาว ข้าวสาร 3 เม็ด เงินจะเป็นเงิน 1 แทบเหรียญ หรือเป็นจำนวนเงินในปัจจุบันคือ 100 บาท ขั้นตอนการคัดเลือกประกอบด้วย

5.1) สอบประวัติความเป็นมาของผู้เรียนว่าเป็นใครมาจากไหนมีชื่อเสียงว่าอย่างไร มีความสนใจที่อยากจะเรียนมากน้อยเพียงใด

5.2) ขั้นแรกหมอจะทำการสอนให้เรียนรู้เรื่องด้วยยาสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโดยหลัก ๆ จะมีด้วยยาสมุนไพรที่ใช้มีดังนี้ คือ กองพิว, ห่าเคเซ, จิ เบียะ หย่า, นิแจะ, ก่อแซะ , อะ คือ แจะ จื่อ, มะกอกป่า

5.3) เมื่อเรียนรู้เรื่องด้วยยาสมุนไพรเรียบร้อยแล้วหมอจะทำการสอนเรื่องคาถา บทแรกจะเป็นคาถาที่ใช้ อัญเชิญผู้ศักดิ์สิทธิ์มาช่วยรักษา และคาถาบทที่สองจะเป็นคาถาที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วย ซึ่งจะใช้เวลาในการสอน 1 วัน จะทำการสอนภายใน 1 วันให้เสร็จ หากเรียนไปแล้วไม่เข้าใจก็สามารถสอบถามครูได้ตลอดได้จนกว่าจะชำนาญ ตามเจตนาของหมอเมื่อสอนไปแล้วจะเน้นให้ลูกศิษย์ไปเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยให้ทำการรักษาผู้ป่วยจริงเมื่อรักษาผู้ป่วยแล้วมีข้อสงสัยอย่างไรก็ให้กลับไปแจ้งและสอบถามอาจารย์และอาจารย์จะเป็นผู้คอยชี้แนะให้

5.4) เมื่อผู้เรียนสามารถที่จะรักษาและเกิดความชำนาญด้านการรักษาแล้ว ศิษย์ก็จะทำการสมนาคุณโดยนำหมู 1 ตัว เงิน 1,000 บาท ไปมอบให้ครู พร้อมผูกข้อมือให้ครู

2.2.10 สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพภาพของหมอนชนเผ่าอาข่า (โปรดดูที่ภาคผนวก)

2.2.11 ทำเนียบหมอนชนเผ่าอาข่า

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	ความชำนาญ
1	นายก่อ ชาป้อ	68 หมู่ที่ 7 บ้านสะงั้ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย	หมอยา
2	นางกำยี่ เขอมือ	หมู่ 11 บ้านอาผ่าพัฒนา ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา
3	นายขาว อามอ	หมู่ที่ 15 บ้านผาแดงใต้ ต.บ้านร้อง อ.งาว จ.ลำปาง	หมอยา
4	นายซู้ตุ เยอส์	9 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวิ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอยา
5	นายแซเหล แลเซอะ	100(65) หมู่ที่ 17 บ้านห้วยโย ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยาจีน
6	นายดื้อ อยู่ลือ	109 หมู่ที่ 11 บ้านสามัคคีเก่า ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา + พิธีกรรม
7	นางทิพย์วรรณ อภิสุนทร กุล	15 หมู่ที่ 15 บ้านปากกล้วย ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอทรง
8	นางบีแต ปัญญาสกุล เรือน	7 / 3 หมู่ที่ 14 บ้านจอบา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอยา
9	นายบุญหลู เพวเมียะ	หมู่ที่ 11 บ้านร่มเย็น ต.ห้วยชมพู อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอทรง
10	ปอสู่อายี	118 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวิ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอยา + พิธีกรรม
11	นางพิว เขอมือ	หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา
12	นายปอเจว เฉอมือ	หมู่ 11 บ้านอาผ่าพัฒนา ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอสด(พื้มา)
13	นายมอโล จูค้อง	110 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวิ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	ยา + กายบำบัด

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	ความชำนาญ
14	นางมิเนะ คะหล่า	59 หมู่ที่ 14 บ้านจอบป่าคา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอยา
15	นายลี้ก่อ มือแล	หมู่ที่ 18 บ้านห้วยหมาก ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
16	นายเลจือ จือปา	หมู่ที่ 18 บ้านแม่จันใต้ ต.ท่าก้อ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม + ยา
17	นายลีมา เซอมีอ	หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอนวด
18	นายเสาะ อานี	105 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	พิธีกรรมบำบัด
19	นายเสาะ แล้เซอ	หมู่ที่ 18 บ้านห้วยหมาก ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา
20	หมีโล่ อย่าต๋อง	60 หมู่ที่ 7 บ้านคอยสะงั้ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย	หมอยา
21	นางหมีเคอ อ่วยลอง	49 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอยา
22	นายหย่าผ่า เยส่อ	หมู่ที่ 7 บ้านอนามัย ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
23	นายหล่อฉ่า อายี	201 หมู่ที่ 5 บ้านดงมะดิน ต.แม่ไร่ อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอยา
24	นายอย่าเสาะ ปอแจ๋	116 หมู่ที่ 15 บ้านอาหละ ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา
25	นายอาเก่า อามอ	260 หมู่ที่ 10 บ้านสองแควพัฒนา ต.แม่ ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม + ยา
26	นางอากี้ มาเยอะ	18-19 หมู่ที่ 22 บ.แสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอทรง + ยา
27	นางอาเกาะ เสรี ธรรมรัตน์	หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอทรง+กาย บำบัด

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	ความชำนาญ
28	นายอจำ จูเปาะ	หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี่เหล็ก ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
29	อาแซปอ อาจอ	23 / ซ หมู่ที่ 10 บ.หนองผักหนาม ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา
30	นายอาแซะ เซอมีอ	12 / ซ หมู่ที่ 11 บ้านจะแล ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอกายภาพ + ยา
31	นายอ่าคุ เฉอมีอ	312 หมู่ที่ 10 บ้านสองแควพัฒนา ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม + ยา
32	นายอาไค่ ไทยนุรักษ์	6 / 3 หมู่ที่ 14 บ้านจอบ่าคา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	กายบำบัด + ยา
33	นายอาด้อย ยอแจะ	27 / 1 หมู่ที่ 14 บ้านจอบ่าคา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอสด(พื้มา)
24	นายอาตี๋ เยอเบาะ	27 / 1 หมู่ที่ 14 บ้านจอบ่าคา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอยา
35	นายอาตะ เฉอมีอ	184 หมู่ที่ 11 บ้านอาผ่าพัฒนา ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา + พิธีกรรม
36	นายอาแท มาเยอะ	106 หมู่ที่ 17 บ้านห้วยโย ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
37	นายอาณะ ปอแฉ่	227 หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สล องใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอ กายภาพบำบัด
38	นางอาบะ มาเยอะ	392 หมู่ที่ 11 บ้านปู้เขาะ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย	ยา+กายภาพบำบัด
39	นางอาบิว ไทยนุรักษ์	-หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สลอง ใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา
40	นายอาแป่ อยู่ลือ	163 หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สล องใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
41	นายอาแป่ อายี	97 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี่เหล็ก ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	ยา + กายภาพบำบัด

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	ความชำนาญ
42	นายอาผ่า ปอแจ้	63-64 หมู่ที่ 22 บ.แสนใจพัฒนา ต.แม่สองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	ยา + กายภาพบำบัด
43	นายอาผ่า มาเยอะ	154 หมู่ที่ 15 บ้านแม่คำหล้า ต.บ้านร้อง อ.จาว จ.ลำปาง	หมอยา
44	นายอาผ่า อายี	5 หมู่ที่ 11 บ้านสามัคคีเก่า ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา + พิธีกรรม
45	นายอาผ่าโลโก มาเยอะ	88 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวิ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
46	นายอาแม่ เบียงเซกู	หมู่ที่ 11 บ้านร่มเย็น ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา
47	นายอาโย เซอมือ	หมู่ 14 บ้านจอบ่าคา ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม
48	นายอาสำ อยู่ลือ	58 / 1 หมู่ที่ 22 บ.แสนใจพัฒนา ต.แม่สองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอ กายภาพบำบัด
49	นายอาหมือ เยส่อ	116 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยจี้เหล็ก ต.วาวิ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมอสด (พื้นา)
5	นายอาหมือ เวยฮือกู	44 / พ หมู่ที่ 11 บ้านร่มเย็น ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา + พิธีกรรม
51	นางอาหุ้ม แซ่มือ	118 หมู่ที่ 22 บ้านแสนใจพัฒนา ต.แม่สองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอนวด
52	นายอาโห่ง เพอเมีย	227 หมู่ที่ 18 บ้านห้วยหมาก ต.แม่สอง ใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	หมอยา
53	นายอำพล อธิสุนทรกุล	15 หมู่ที่ 15 บ้านปากกล้วย ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่จัน จ.เชียงราย	หมอพิธีกรรม / ยา
54	นางอิฐู เยส่อ	- หมู่ที่ 7 บ้านสะโง้น ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย	หมอยา
55	นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค	สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมชาว อ่าข่า อ.เมือง จ.เชียงราย	หมอยา

สรุปการดำเนินงานในระยะที่ 1 การศึกษารวบรวมองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ให้เป็นระบบ และสำรวจสมุนไพรเพื่อจัดทำเป็นตำรายาสมุนไพร ตลอดจนการจัดทำตำรายาหมอยาชนเผ่าอ่าข่าในพื้นที่ศึกษาวิจัยทั้ง 4 อำเภอ ในจังหวัดเชียงราย โดยมีทีมสังเคราะห์และทีมประสานงานจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอ่าข่าจังหวัดเชียงราย เป็นพี่เลี้ยงช่วยหนุนเสริมการเก็บรวบรวมข้อมูลรวมกับหมอในพื้นที่ทั้ง 4 พื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยหมออ่าข่าที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านพิธีกรรม กายบำบัดและหมอยาสมุนไพร ไม่ต่ำกว่า 55 คน ที่ร่วมกันระดมความรู้ ให้ข้อมูล ทำจนกระทั่งปฏิบัติงานบรรลุพันธกิจที่ 1 ได้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ

1) ได้องค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของชนเผ่าอ่าข่าที่ผ่านการตรวจสอบพบว่าโรค/อาการที่หมออ่าข่าประสบ มีจำนวน 92 โรค มีวิธีการตรวจวินิจฉัยโรคด้วยพิธีกรรมต่างๆ คุณลักษณะทางของผู้ป่วย สัมผัสจับต้อง การทดลองใส่ยา และมีกระบวนการดูแลสุขภาพผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี คำสอน ข้อปฏิบัติต่างๆ รวมถึงการบำบัดรักษาด้วยยา กายบำบัด และอาหาร โดยสามารถจัดทำเป็นตำราการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า จำนวน 100 เล่ม

2) ได้ทำยาหมอยาชนเผ่าอ่าข่าในแต่ละพื้นที่ ในแต่ละพื้นที่ประกอบด้วยหมออ่าข่าจาก 4 อำเภอ ของจังหวัดเชียงราย และมีหมออ่าข่าจากจังหวัดลำปางร่วมด้วย รวมทั้งสิ้นจำนวน 55 คน

3) ทำยาสมุนไพรชนเผ่าอ่าข่า ที่ผ่านการตรวจสอบจากหมอชนเผ่าอ่าข่าและเทียบกับข้อมูลอ้างอิงสมุนไพรของชนเผ่าทั้งของไทยและประเทศเพื่อนบ้านและเทียบเคียงกับประสบการณ์ด้านยาสมุนไพรของหมอเมืองอีกด้วย โครงการเคลื่อนงานวิจัยร่วมกับทีมประสานงานในพื้นที่ได้เดินป่าของชุมชนอ่าข่าในพื้นที่เป้าหมาย ที่มีระบบนิเวศแตกต่างกันเพื่อสำรวจสมุนไพรร่วมกันเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน – 2 กรกฎาคม 2547 จึงทำให้ได้ข้อมูลสมุนไพรที่ครอบคลุมระบบนิเวศตามลักษณะถิ่นที่อยู่ของชนเผ่าอ่าข่าที่นำมาใช้ประโยชน์ การเดินทางสำรวจครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 35 คน และได้แผนที่สมุนไพรของแต่ละพื้นที่ออกมา มีจำนวนสมุนไพรที่สำรวจได้ 221 ชนิด

4) เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การดูแลสุขภาพ ระหว่างหมอเมือง/หมอชนเผ่าอ่าข่า

5) เกิดการพัฒนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ เช่น อบต. สถานศึกษา สถานีอนามัย องค์กรเอกชนในเรื่องการแพทย์พื้นบ้านอ่าข่า

6) เกิดเครือข่ายในระดับชุมชนด้านสุขภาพและเกิดศูนย์การเรียนรู้สุขภาพและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สูง และในระดับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาชนจีน และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานช่วงที่ 1 ชุดโครงการร่วมกับทีมแต่ละชุดย่อยได้ประสานให้มีการพบปะระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่ากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อันได้แก่ สาธารณสุข

โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบลและป่าไม้ เพื่อให้มีโอกาสนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เรื่อง แนวนโยบายการดำเนินงานด้านสุขภาพ การศึกษา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินงานที่ ผ่านมาของแต่ละฝ่าย เพื่อนำเสนอแนวคิดหรือข้อเสนอแนะในการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชุมชน กับหน่วยงานภาครัฐ

ในการจัดเวทีพบปะครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมจากหลายพื้นที่ หลายระดับด้วยกัน ได้แก่ โรงเรียนใน พื้นที่เป้าหมายทั้ง 4 พื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบล ในพื้นที่เป้าหมาย สาธารณสุขประจำตำบลใน พื้นที่เป้าหมาย โรงพยาบาลในพื้นที่เป้าหมาย(โรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวง/โรงพยาบาลเชิงราชประชานุเคราะห์) หัวหน้าป่าไม้จังหวัด เขต 5 และเจ้าพนักงานป่าสงวนลำน้ำกก เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2548 มีผู้เข้าร่วมประชุม 70 คน โดยทีมในพื้นที่ได้รวบรวมข้อเสนอแนะต่อแผนปฏิบัติงานของพันธกิจที่ 2 และ 3 ในการนำองค์ความรู้ที่ได้ไปสืบทอดทั้งในระบบการศึกษาและการเรียนรู้ในชุมชน รวมถึง การนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและการเสริมสร้างรายได้ จนกระทั่งได้แผนงานวิจัยระยะ 2 และ 3

จากความเห็นชอบของชุมชน ทีมประสานงาน ได้ลงความคิดเห็นว่าการดำเนินงานในขั้น ต่อไปควรจะมีระยะเวลาในการดำเนินงานให้มากที่สุดเพื่อให้เห็นผลของการทำงานอย่างเป็น รูปธรรม จึงได้หลอมรวมพันธกิจที่ 2 และ 3 เข้าด้วยกันเพื่อให้มีระยะเวลาในการพัฒนาปรับปรุงให้ เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่าอาข่า พร้อมกันนั้นทีมวิจัยในพื้นที่กับหมอชนเผ่าจึงได้ คัดเลือกพื้นที่ที่มีศักยภาพและพร้อมดำเนินงานอยู่ 3 พื้นที่หลัก เพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการนำองค์ ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าไปสู่การสืบทอดและสร้างรายได้ ประกอบด้วย

- บ้านห้วยขี้เหล็ก ตำบลลาวี อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย
- บ้านสองแคว ตำบลแม่ยาว อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย
- บ้านแสนใจพัฒนา ตำบลแม่สลอง อำเภอมะฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

2.3 การสืบทอดความรู้การแพทย์ชนเผ่าอาข่าและการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

การสืบสานองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของชนเผ่าอาข่าและสมุนไพรสู่เยาวชนคน รุ่นใหม่ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน และชุมชน ด้วยรูปแบบวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะการ นำองค์ความรู้ไปสืบทอดในสถานศึกษา หลังจากที่ได้มีการระดมความคิดจากเวทีในหลายครั้งทั้ง ในระดับพื้นที่และเวทีใหญ่ ทีมงานวิจัยในพื้นที่ร่วมกับทีมประสานงาน ทีมสังเคราะห์ของ ชุดโครงการ จึงร่วมกันพัฒนาแผนการสืบทอดที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้ในระบะที่ 1 ไปสืบสาน

ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ในรูปแบบวิธีการที่จะสามารถทำได้ หลากหลายลักษณะทั้งด้านการสืบสานองค์ความรู้ผ่านการจัดการศึกษาและผ่านการบริการสุขภาพในชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 การสืบทอดความรู้

2.3.1.1 การสืบทอดความรู้ให้เด็กเยาวชนผ่านสถานศึกษา (การศึกษาในระบบ)

1) การพัฒนาหลักสูตร ทีมวิจัยร่วมกับชุดโครงการร่วมกันพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน ร่วมกับทีมคณะครูจากโรงเรียนของทั้ง 3 พื้นที่ ตั้งแต่ 22 กันยายน 2548 ได้จัดประชุมวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาแผนปฏิบัติงานจริงของโครงการเคลื่อนวิจัยในพื้นที่ ด้านการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ต่อมาวันที่ 29 – 30 กันยายน 2548 พัฒนาโครงสร้างหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า และครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 7 - 8 ตุลาคม 2548 ลงลึกในรายละเอียดเกี่ยวกับแผนการเรียนการสอนหลักสูตรฝึกอบรมหมอชนเผ่า และวันที่ 11 ตุลาคม 2548 หลังจากที่ได้หลักสูตรที่มีรายละเอียดครบถ้วนแล้ว จึงจัดประชุมเพื่อพัฒนาความร่วมมือด้านการจัดการเรียนการสอนระหว่างทีมวิจัย (วิทยากรผู้สอน) กับผู้อำนวยการโรงเรียนในพื้นที่นำร่องที่จะนำองค์ความรู้ไปสืบทอดในระดับโรงเรียน รวมถึงการจัดทำตำราการสืบทอด จนกระทั่งได้หลักสูตรวิถีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอ่าข่าฉบับสมบูรณ์

โดยจะนำเสนอตัวอย่างหลักสูตรและแผนการสอน ดังต่อไปนี้

หลักสูตรวิถีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอำเภอ
(Akha Life Culture and Environment Curriculum)

วัตถุประสงค์

- เพื่อส่งเสริมฟื้นฟูองค์ความรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอำเภอ
- เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอำเภอ

เนื้อหาหลัก

- สอนเผยแพร่องค์ความรู้พิธีกรรม ประเพณีที่ชนเผ่าอาข่าสืบทอดและปฏิบัติในวิถี

ชีวิตประจำวัน

รายละเอียดเนื้อหา

สอนความรู้ ความเชื่อ แนวทางปฏิบัติกรดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนสิ้นชีพ โดยมีหลักสูตรวิชาแต่ละด้าน จำนวนทั้งหมด 13 วิชา (เรื่อง) โดยใช้เวลา ทั้งหมด 80 ชั่วโมง

สาระรายละเอียดวิชา

1. การปกครองอำเภอ
2. ภาษิตคำสอนอำเภอ
3. พิธีกรรมประเพณีในรอบปีอำเภอ
4. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติอำเภอ
5. ภาษาอำเภอ
6. วิถีชีวิตและงานบ้านและครัวเรือนอำเภอ
7. องค์ความรู้ระบบการดูแลสุขภาพและโภชนาการอำเภอ
8. เครือญาติอำเภอ
9. ประวัติศาสตร์อำเภอ
10. ศิลปะประติมากรรมและการเล่นพื้นบ้านอำเภอ
11. ศาสนา กฎจารีต มารยาทอำเภอ
12. เศรษฐกิจอาชีพอำเภอ
13. พืชงานศพอำเภอ

ตัวอย่างแผนการสอนองค์ความรู้ระบบการดูแลสุขภาพชนเผ่าอาข่า

ระยะเวลา 3 ชั่วโมง

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้สมุนไพรอาข่า
2. เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้การดูแลสุขภาพของหมออาข่า
3. เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้การดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพรของอาข่า

เนื้อหาสาระหลัก

1. ถ่ายทอดความรู้พืชสมุนไพร ที่จำเป็นใช้ในชีวิตประจำวันอาข่า
2. ถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการดูแลสุขภาพอาข่า

รายละเอียดเนื้อหา

1. ความรู้พืชสมุนไพร ที่จำเป็นใช้ในชีวิตประจำวันอาข่า ประเภทใช้ภายใน จำนวน 10 ชนิด ใช้ภายนอกจำนวน 10 ชนิด มีสาระรายละเอียดที่สอน

- 1.1 ชื่อยาสมุนไพร
- 1.2 ลักษณะต้นสมุนไพร
- 1.3 สรรพคุณสมุนไพร
- 1.4 ส่วนสมุนไพรที่ใช้ และวิธีการใช้สมุนไพร
- 1.5 ข้อระวังการใช้สมุนไพร

2. องค์ความรู้และกระบวนการดูแลสุขภาพอาข่า สาระรายละเอียดที่สอน

- 2.1 บริบทสังคมอาข่า
 - ประวัติศาสตร์อาข่า
 - การตั้งถิ่นฐาน และพิธีกรรม
 - โครงสร้างระบบปกครองชุมชนและผู้นำอาข่า
 - สถาบันครอบครัวอาข่า
 - อาชีพอาข่า
- 2.2 ประวัติการเกิดและข้อปฏิบัติหมออาข่า
 - ประวัติการเกิดของหมออาข่า

- กฎเกณฑ์ จรรยาบรรณการรักษาของหมออำขา
- ข้อปฏิบัติผู้ผู้รักษา

2.3 มูลเหตุแห่งการเจ็บป่วยตามความเชื่ออำขา

- ฝ่าฝืนกฎระเบียบ จารีตพิธีกรรมประเพณี
- ธรรมชาติลงโทษ
- มนุษย์กระทำเอง
- โรคติดต่อ

2.4 อาการของโรคและการตรวจวินิจฉัยแบบอำขา

- การทำนาย
- การประกอบพิธีตามหาสาเหตุการเจ็บป่วย
- ทดลองโดยพิธีกรรม
- ตรวจคลำ สัมผัส
- ขยับร่างกายและสังเกต
- เข้าทรงตรวจสอบวิญญาณของภพหน้า
- ทดลองโดยใช้ยาสมุนไพร

2.5 โรค/อาการและวิธีการรักษา

- การดูแลรักษาสุขภาพโดยปรุงยาสมุนไพร
- กระบวนการดูแลรักษาสุขภาพโดยกายภาพบำบัด
- การดูแลรักษาสุขภาพโดยพิธีกรรม

วิธีการสอน

1. การบรรยาย
2. การสาธิต
3. เดินสำรวจ
4. ตอบ-ซักถาม

แผนปฏิบัติการสอน

เนื้อหา	กิจกรรม	สื่อ/วัสดุประกอบ	ผู้สอน
- พิษสมุนไพร ใช้ภายใน 10 ชนิด ใช้ภายนอก 10 ชนิด (ตามเนื้อหาสาระ)	- บรรยาย - เดินสำรวจป่าสมุนไพร	- คู่มือหนังสือสุขภาพหมออำขา - สมุนไพรสด/แห้ง	หมอชน เผ่าอำขา

เนื้อหา	กิจกรรม	สื่อ/วัสดุประกอบ	ผู้สอน
- องค์ความรู้การดูแลรักษาสุขภาพอำเภอ (บริบท/สังคม/ประวัติ ข้อปฏิบัติหม้ออำเภอ/มูลเหตุการเจ็บป่วย/อาการของโรคและการตรวจวินิจฉัย/โรคและวิธีการรักษา (ตามเนื้อหาสาระ)	- บรรยาย - สาธิตการรักษาสุขภาพ - ศึกษาในศูนย์ทางเลือก การดูแลสุขภาพชุมชนฯ	- สมุนไพรสด - คู่มือหนังสือพืชสมุนไพรอำเภอ	หมอชน เผ่าอำเภอ

การประเมินผล

1. ทดสอบเป็นข้อเขียนความรู้ด้านสุขภาพให้กลุ่มเป้าหมาย 50 %
2. ประกอบพิธีกรรมรักษาได้ 2 โรค

2) ผลการนำหลักสูตรไปจัดการเรียนการสอน

หลังจากที่ได้หลักสูตรวิธีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอำเภอ แล้วทีมวิจัยร่วมกับครูในโรงเรียนนำร่องทั้ง 2 พื้นที่ จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ที่ได้นำองค์ความรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพของชนเผ่าอำเภอบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กในชุมชน ของโรงเรียนนำร่อง 2 โรงเรียน ประกอบด้วย โรงเรียนบ้านคอยแสนใจ ต.แม่สลองใน อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย ในระดับชั้น ม.1,2,3 จำนวน 68 คน และโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ในระดับชั้น ป.3,4,5 จำนวน 45 คน โดยมีครูหมอชนเผ่าอำเภอ และทีมวิจัยในพื้นที่ที่เป็นผู้รู้ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดและติดตามประเมินผล ตามตารางที่กำหนด ในภาคทฤษฎีได้เน้นวิชาที่สอนคือ วิชาบริบทสังคมและการเป็นหม้ออำเภอ / วิชาสมุนไพรอำเภอที่จำเป็น / วิชาความรู้เกี่ยวกับโรคและการรักษา ซึ่งสอนจำนวน 4 สัปดาห์ๆละ 1 วัน ในวันจันทร์ ประจำปีการศึกษา 2549 สำหรับภาคปฏิบัติ โครงการได้นำเด็ก เยาวชน ของโรงเรียนตั้งแต่ระดับชั้น ป.4-6 ของโรงเรียนห้วยขี้เหล็กและม.1-3 โรงเรียนคอยแสนใจพัฒนา เข้าศึกษาเรียนรู้โดยเฉพาะพืชสมุนไพรซึ่งจะมีวิทยากรจากหมอชุมชน ได้จัดเวรในการเข้าสอน ณ ศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือกของแต่ละหมู่บ้าน ส่งผลให้เด็กและเยาวชน จากทั้ง 2 โรงเรียนจำนวน 113 คน มีความรู้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการดูแลสุขภาพชนเผ่าอำเภอ เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนของการสืบสาน โดยใช้หลักสูตรด้านสุขภาพ จากงานวิจัยสอนในสถานศึกษาได้ ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของพี่น้องชนเผ่าที่ได้สืบทอด และได้ใช้ความรู้ที่มีอยู่กับคนไปสู่ลูกหลาน โดยชุดวิทยากรแพทย์ชนเผ่าอำเภอได้สนับสนุน

การถ่ายทอดความรู้การดูแลสุขภาพในสถานศึกษา ด้านเอกสารตำรา แบบเรียนความรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพของชนเผ่าอาข่าให้กับโรงเรียนนาร่อง 2 โรงเรียนด้วย

โดยการดำเนินงานดังกล่าว มีการประสานงานจัดการเรื่องตารางการสอน ระยะเวลา ค่าตอบแทน วัสดุอุปกรณ์ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและในชุมชน ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนร่วมกัน

2.3.1.2 การสืบทอดผ่านศูนย์ศึกษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมชุมชน (การศึกษาตามอัธยาศัย)

การพัฒนาศักยภาพของหมอพื้นบ้านอาข่า ได้จัดกิจกรรมอบรมความรู้แพทย์พื้นบ้าน เพื่อเสริมทักษะความรู้ความสามารถให้กับหมออาข่าและกลุ่มแม่บ้านชนเผ่าอาข่า โดยโครงการในพื้นที่ร่วมกับวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จัดการฝึกอบรมการนวดเพื่อนำไปบูรณาการเพื่อรักษาสุขภาพ มีสมาชิกชุมชนเข้าร่วมอบรมหลักสูตรการดูแลสุขภาพจำนวน 6 คน นอกจากนี้โครงการยังได้จัดการอบรมนวดเท้าและลำตัวให้กับกลุ่มสตรีอาข่ากับหมู่บ้านนาร่อง อีก 17 คน เพื่อเป็นผู้สืบสานและถ่ายทอดการรักษาสุขภาพโดยการนวดและประคบสมุนไพรของชนอาข่าได้ ส่งผลให้มีบุคลากรที่มีความรู้ด้านการนวดพื้นบ้านอาข่า รวม 23 คน

2.3.1.3 การสืบทอดผ่านระบบครัวเรือน (หมอบุคคล)

เปิดสอนความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านอาข่าในระดับครัวเรือน ได้เริ่มดำเนินกิจกรรมนี้ในครั้งที่ 2 โดยเน้นกลุ่มหมอพื้นบ้านอาข่าทั้ง ชาย หญิง ในหมู่บ้านบริวารที่นอกเหนือจากหมู่บ้านหลักนาร่อง ด้วยการคัดเลือกครูหมออาข่าที่มีความสมัครใจ มีความพร้อมและมีความต้องการในการเผยแพร่ความรู้สู่เยาวชน ซึ่งมีครอบครัวหมออาข่าที่ได้ทำการสอน ประกอบด้วย

- บ้านแสนใจพัฒนา อ.แม่ฟ้าหลวง ได้แก่ หมออาเนะ ปอแจ๋ และหมออาสำ อยู่ลือ
- บ้านปากกล้วย อ.แม่ฟ้าหลวง ได้แก่ หมออำพล อภิสุนทรกุล (อาบ้อโพ)
- บ้านสามัคคีเก่า อ.แม่ฟ้าหลวง ได้แก่ หมออาผำ आयิ และหมออาตือ อยู่ลือ
- บ้านคอยสะโจ้ อ.เชียงแสน ได้แก่ หมอหมี่โล่ สะโจ้
- บ้านจอบปากา อ.แม่จัน ได้แก่ หมออาบ้อโด่ ไทยนุรักษ์
- บ้านปู่เขาะ อ.เมือง ได้แก่ หมออาผี่บ่า มาเยอะ

และยังมีครูหมออาข่าที่เปิดการสอนในระดับครัวเรือนของทั้ง 3 อำเภอ คือ อำเภอเชียง อำเภอแม่ฟ้าหลวง และ อำเภอแม่สรวย อีก 11 ครัวเรือน โดยหมอแต่ละบุคคลมีความชำนาญการแพทย์ที่แตกต่างกัน เช่น หมอพิธีกรรม หมอกายภาพ และหมอสมุนไพร ซึ่งการสืบทอดตามอัธยาศัย ในระดับครอบครัว โครงการเคลื่อนงานวิจัยได้จัดทำทำเนียบประวัติหมออาข่าที่มีความรู้

เฉพาะด้านที่เก่งที่สุดไว้ จากนั้นจึงประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้รับทราบและสามารถเลือกที่จะเรียนเฉพาะโรค เฉพาะวิธีการรักษาหรือเฉพาะพิธีกรรม ที่บ้านหมออาข่าที่เปิดสอนได้ ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบตัวต่อตัว

2.3.2 การดูแลรักษาสุขภาพ

2.3.2.1 จัดตั้งศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือกการดูแลสุขภาพอาข่า

เมื่อเดือนเมษายน 2550 ทางโครงการได้จัดตั้งศูนย์เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางเลือกการดูแลสุขภาพพื้นบ้านอาข่าและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่นาร่อง 3 ศูนย์ ประกอบด้วย ศูนย์ศึกษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมบ้านสองแควพัฒนา อำเภอเมือง / ศูนย์ศึกษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมบ้านห้วยจีเหล็ก อำเภอแม่สรวย และศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือกอาข่า-ฮาหนี Akha-Hani Alternative Medicine Learning Center (AHA-MEC) บ้านแสนใจพัฒนา อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นศูนย์หลัก และมีสาขารอง ณ บ้านห้วยจีเหล็ก อำเภอแม่สรวย บ้านสองแควพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายเพื่อดำเนินงานในพันธกิจดังนี้

1) พันธกิจของศูนย์ AHA-MEC

- ศึกษาวิจัย องค์ความรู้และพัฒนาระบบการแพทย์พื้นบ้านอาข่า-ฮาหนี
- ผลิตสื่อการแพทย์พื้นบ้านอาข่า-ฮาหนี นำไปใช้เป็นเครื่องมือการเรียนการสอน
- เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติการแพทย์พื้นบ้าน, สร้างเครือข่ายหมออาข่า-ฮาหนี
- เสริมสร้างสุขภาพให้ประชาชนผู้สนใจ ได้รับบริการสุขภาพในชุมชน
- พัฒนาสร้างรายได้ให้ประชาชน โดยปลูกพืชสมุนไพร และท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ป่า ดิน น้ำ บนพื้นที่สูง

2) กิจกรรมบริการของศูนย์ AHA-MEC

- แหล่งศึกษาพืชสมุนไพรพื้นบ้านอาข่า-ฮาหนี
- ศูนย์ฯ ได้จัดพื้นที่แหล่งศึกษาเรียนรู้พืชสมุนไพรอาข่า-ฮาหนี ในป่าชุมชนของหมู่บ้านแสนใจพัฒนา รวมทั้งบ้านบริวาร บนพื้นที่ 11,000 ไร่ ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์พืชสมุนไพร ประเภทต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 300 ชนิด ทุกฤดูกาล
- ห้องสมุดการแพทย์พื้นบ้านอาข่า-ฮาหนี
- เพื่อให้ประชาชนทุกระดับ ที่สนใจการแพทย์พื้นบ้านอาข่า-ฮาหนี ได้ค้นคว้าศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับข้อมูลทางการแพทย์ที่ได้จากการรวบรวม วิจัย จากหมอพื้นบ้านรวมทั้งประเพณีชนเผ่าที่จำเป็น โดยจัดบริการให้ผู้สนใจ ได้ศึกษาค้นคว้าตลอดเวลา

- การฝึกอบรมหลักสูตรการแพทย์พื้นบ้านอำเภอ-สาหร่าย
- ศูนย์ฯ AHA-MEC ได้จัดทำหลักสูตรฝึกอบรมการแพทย์พื้นบ้านอำเภอ-สาหร่าย ให้แก่ผู้สนใจ ประกอบด้วย
 - หลักสูตรพืชสมุนไพรพื้นบ้านอำเภอ-สาหร่าย (Akha-Hani Herb)
 - หลักสูตรการแพทย์พื้นบ้านอำเภอ-สาหร่าย (Akha-Hani medicine system)
 - หลักสูตรโภชนาการอำเภอ-สาหร่าย (Akha-Hani Nutrition)
- งานส่งเสริมสุขภาพ ประกอบด้วย สปาอำเภอ, อาหารสุขภาพ, บ้านอำเภอ-สาหร่าย
- งานบริการการท่องเที่ยว

ซึ่งจะใช้ศูนย์บ้านแสนใจพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาหลักทั้งพืชสมุนไพรการจัดการทรัพยากร และการบูรณาการการดูแลสุขภาพพื้นบ้านอำเภอเป็นชุมชนหลัก ภายในศูนย์ประกอบด้วย นิทรรศการองค์ความรู้อำเภอ ทำเนียบหมอนพื้นบ้านอำเภอ และได้พัฒนาแหล่งสมุนไพร บริเวณรอบๆ ศูนย์ เพื่อเป็นสถานที่ให้บริการด้านสุขภาพและการท่องเที่ยวของชุมชน

2.3.2.2 การดูแลสุขภาพโดยหมอชุมชน

มีทดลองระบบบริการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านอำเภอในชุมชน ซึ่งเปิดบริการให้ผู้ที่มีความประสงค์อยากจะใช้วิธีการในการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัว สามารถไปหาหมอในชุมชนได้ ด้วยการใช่วิธีการความรู้ด้านการแพทย์ชนเผ่าอำเภอของหมอแต่ละคน ทั้งหมอสมุนไพร หมอกายบำบัดและหมอพิธีกรรม ซึ่งมีกลุ่มหมอพื้นบ้านอำเภอทั้ง ชาย หญิง ช่วยดูแลสุขภาพ ให้ ได้แก่ บ้านปากกล้วย หมออำพล อภิสุนทรกุล บ้านสามัคคีเก่า หมออำพล อายิ หมออำพล อยู่ลือ บ้านคอยสะโง้ หมอหมี่โล่ สะโง้ รวมมีหมอสอนในระดับครัวเรือนของทั้ง 3 อำเภอ คือ เชียงแสน แม่ฟ้าหลวง แม่สรวย รวม 11 ครัวเรือน

2.3.2.3 การให้บริการสุขภาพในศูนย์บริการสุขภาพของชุมชนนาร่อง

มีการจัดกิจกรรมเปิดบริการดูแลสุขภาพในชุมชนนาร่อง โดยคัดเลือกจากชุมชนที่มีความพร้อมเป็นหลัก นั่นคือ มีบุคลากรที่ผ่านการอบรมและมีหมอพื้นบ้าน ที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่างๆ ครบ อาทิเช่น หมอกายภาพ (นวค/อบ/สับ/ดิง/ชูด/ย่าขาง) / หมอพิธีกรรม / หมอสมุนไพร และมี วัตถุประสงค์พืชสมุนไพรธรรมชาติจากป่า ที่บ้านแสนใจพัฒนา อ.แม่ฟ้าหลวงจึงกลายเป็นหมู่บ้านนำร่อง ด้วยการพัฒนาเป็นศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือกอำเภอ-สาหร่าย ที่มี อำเภอ-สาหร่ายสปา Akha-Hani Community Folk Spa เป็นการดูแลสุขภาพ บำบัดอาการเจ็บป่วย ร่างกาย ด้วยการแช่น้ำสมุนไพร อบสมุนไพรสด การนวดและดื่มน้ำสมุนไพรบำรุงสุขภาพ ดังนั้น จึงใช้ศูนย์นี้เป็นแม่แบบการ

ดำเนินกิจกรรมดูแลรักษาสุขภาพ ซึ่งมีทั้งคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงมารับบริการรวมถึงนักท่องเที่ยวด้วย

นอกจากการสืบทอดองค์ความรู้ด้วยรูปแบบต่าง ๆ แล้ว ในช่วงที่ 2 ชุมวิจัยได้ดำเนินการส่งเสริมฟื้นฟูและรณรงค์ให้ชาวบ้านหันกลับมาใช้ภูมิปัญญาของตนที่พัฒนาแล้ว นำไปใช้ดูแลสุขภาพตนเองในชีวิตประจำวัน โดยประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุชุมชนชนเผ่าอาข่า สื่อแผ่นพับโปสเตอร์ และจัดทำเป็น VDO-CD เพื่อให้แต่ละชุมชนได้รับทราบข้อมูลและเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเผ่าที่บรรพบุรุษได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมาสู่ลูกหลาน

ในส่วนของการพัฒนาความร่วมมือระหว่างหมอชุมชนกับสถานีนามัยประจำตำบลที่จะนำองค์ความรู้ของชนเผ่าไปปรับประยุกต์ใช้ในสถานีนามัย หรือโรงพยาบาลยังดำเนินการเชื่อมประสานอย่างต่อเนื่อง ขณะนี้อยู่ในระดับหารือเรื่องรูปแบบ กลไก การทำงานระบบบริการร่วมกัน โดยในส่วนของการเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวงในเขตบริการของโรงพยาบาลส่วนหนึ่งมีหมอชนเผ่าอาข่าอาศัยอยู่ได้มีการพัฒนาความร่วมมือในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสรุปผลการดำเนินการได้ในชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่

2.4 การสร้างรายได้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.4.1 การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและวัฒนธรรมอาข่า-ฮาหนี โดยชุมชน

นอกจากกิจกรรมของศูนย์ฯ AHA-MEC ได้เปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้ศึกษาดูงาน ตามรายละเอียดกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ศูนย์ฯ ร่วมกับชุมชนบ้านแสนใจพัฒนาได้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวสุขภาพและวัฒนธรรมอาข่า-ฮาหนี โดยชุมชน ซึ่งจากความพร้อมของชุมชนบ้านแสนใจพัฒนา การจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและวัฒนธรรมของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านสามารถปฏิบัติได้โดยง่าย ด้วยความร่วมมือระหว่างทีมวิจัย หมออาข่า และคนในชุมชนจัดทำแผนปฏิบัติท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชนขึ้น ที่ได้นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมพัฒนาเป็นโปรแกรมท่องเที่ยว หลายโปรแกรมด้วยกัน ประกอบด้วย

- โปรแกรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- โปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- โปรแกรมท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ
- โปรแกรมท่องเที่ยวรวมสุขภาพ วัฒนธรรม ธรรมชาติ

มีระยะเวลาตั้งแต่ 1 วัน และ 2 วัน 1 คืน ให้เลือก ให้ผู้มาเที่ยวได้สัมผัสบรรยากาศอันแสนสบายท่ามกลางธรรมชาติป่าไม้และขุนเขา เรียนรู้พืชสมุนไพรและคุณก คุณแมลง ทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน น้ำ ป่า / การบริโภคอาหารสุขภาพอำเภอ / การชมศิลปะการเล่นพื้นบ้าน / การนวดผ่อนคลาย และอบสมุนไพรอำเภอ-สาหร่าย / และชมวิถีชีวิตชุมชนอำเภอ ประวัติ ศาสนสถานชุมชน หลังจากที่มี การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในรูปแบบนี้ ปัจจุบันมีอาสาสมัครต่างประเทศเข้าร่วม ทำกิจกรรมในโปรแกรมนี้ทุกเดือน

โดยตัวอย่างโปรแกรมท่องเที่ยวรวม สุขภาพ วัฒนธรรม ธรรมชาติ เวลา 2 วัน 1 คืน จำนวน 6-18 คน ให้การรองรับแก่นักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวในรูปแบบเช่นนี้ ดังรายละเอียดด้านล่าง

ตัวอย่างโปรแกรมท่องเที่ยวรวม สุขภาพ วัฒนธรรม ธรรมชาติ เวลา 2 วัน 1 คืน จำนวน 6-18 คน

วิธีการ เดินท่องเที่ยวในชุมชน ป่าชุมชน พื้นที่การเกษตร และศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือก อำเภอ-สาหร่าย

เนื้อหาท่องเที่ยวโปรแกรม สุขภาพ วัฒนธรรม และธรรมชาติ

- เที่ยวชม ศาสนสถาน (ประตูป่าบ้าน บ่อน้ำบริสุทธิ์ เสาชิงช้า ลานเที่ยวชุมชน

ศาลพระภูมิชุมชน)

- ศึกษาประวัติหมู่บ้านและวิถีชุมชน ประวัติอำเภอ , กลุ่มอำเภอ

- ชมภาพวิถีชีวิตพิธีกรรม ประเพณี (ด้านธรรมชาติ, สุขภาพ , อาหาร , คน รวม 4 เรื่อง)

- ศึกษาพิพิธภัณฑ์บ้านอำเภอ

- ศึกษาชมพันธุ์ไม้นานาพันธุ์ , ไม้ความเชื่อ , สมุนไพร , คุกกี้ , แผลง ผัก ผลไม้ป่า ทดสอบดู

ดินสมบูรณ์ดั้งเดิมแบบอำเภอ และดูปู 7 สี (ปูแม่ฟ้าหลวง) ในป่าอนุรักษ์ชุมชน

- ระบบการทำไร่ และจุดชมวิวกว้างกลางภูเขา แหล่งเรียนรู้เกษตรอำเภอ

- อบ , นวด ด้วยสมุนไพรอำเภอ-สาหร่าย

- รับประทานอาหารสุขภาพพื้นบ้านอำเภอ

- การละเล่นพื้นบ้านของชาย – หญิง “แด่ช่อง” ของชนเผ่าอำเภอ

ค่าใช้จ่าย

- ค่าวิทยากร 360 บาท (วิทยากร 1 คน นักท่องเที่ยว 3 คน)

- อาหารชุดสุขภาพ 4 มื้อ 400 บาท/คน

- สนับสนุนงานพัฒนาชุมชน 80 บาท/คน

- การละเล่นพื้นบ้านชุมชน 1,500 บาท / คณณักท่องเที่ยว

- อบ นวด สมุนไพรอาฆ่า-สาหร่าย 180 บาท/คน
- ที่ปัก 100 บาท/คน

รวม 2,620 บาท / (เฉลี่ยต่อคนประมาณ 873 บาท/คน)

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้ ก่อให้เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนพื้นบ้านอำเภอไทย Akha-CBT ขึ้น จากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อเคลื่อนงานด้านการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างมีระบบ มีรูปแบบ กลไกการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างแท้จริง

และนอกจากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านแสนใจพัฒนาแล้ว ในพื้นที่บ้านห้วยจี่เหล็ก ต.วาปี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ซึ่งมีฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ได้นำเอาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพไปผสมผสานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มเติม อาทิเช่น การนำสมุนไพรในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นสินค้าเพื่อสุขภาพทางด้านอาหารบริการให้กับนักท่องเที่ยว

ผลสำเร็จจากการนำองค์ความรู้ที่มีคุณค่ามาพัฒนาให้เกิดประโยชน์สร้างเป็นมูลค่าบนพื้นฐานวัฒนธรรม ทำให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของชนเผ่าอาข่า กลายเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ในการสร้างเสริมรายได้จากองค์ความรู้และสมุนไพร ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชน และยังรองรับการเจริญเติบโตด้านการท่องเที่ยวสุขภาพของแผนยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงรายและสอดคล้องกับนโยบายของแผนยุทธศาสตร์ภาคเหนืออีกด้วย

2.4.2 การขยายพันธุ์สมุนไพร

2.4.2.1 ศูนย์รวบรวมพันธุ์ขยายพันธุ์พืชผักและสมุนไพรพื้นบ้าน

มีการพัฒนาเป็นศูนย์รวบรวมพันธุ์ขยายพันธุ์พืชผักและสมุนไพรพื้นบ้าน จำนวน 3 ศูนย์ ได้แก่ ศูนย์แสนใจพัฒนา อ.แม่ฟ้าหลวง ศูนย์ห้วยจี่เหล็กฯ อ.แม่สรวย และศูนย์สองแควพัฒนา อ.เมืองที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรของชุมชน โดยจะทำหน้าที่ในการเพาะขยายพันธุ์พืชสมุนไพรของชนเผ่าอาข่าที่หายากและสมุนไพรที่จะพัฒนาเป็นรายได้ให้กับชุมชนในอนาคต ในขณะนี้ได้เพาะสมุนไพรได้ประมาณ 100 ชนิด ซึ่งแต่ละศูนย์มีความแตกต่างกันในระบบนิเวศ จึงทำให้การเพาะพันธุ์สมุนไพรของแต่ละพื้นที่จะต่างกัน ไปบ้าง อีกทั้งศูนย์รวบรวมพันธุ์ฯ ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน และเชื่อมโยงไปสู่การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนนาร่องทั้ง 3 โรงเรียนของชุมชนด้วย

2.4.2.2 ฝึกอบรมการขยายพันธุ์สมุนไพร เพื่อเพิ่มทักษะของชุมชน

ทีมโครงการร่วมกับทีมประสานงานวิจัยได้จัดอบรมความรู้เรื่องการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรให้กับหมอชนเผ่าอาข่าและกลุ่มแม่บ้าน โดยทีมวิทยากรจากวนอุทยานภูลังกา อำเภอปาง

จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นเครือข่ายวิจัยของชุดโครงการ จำนวน 2 ครั้ง จัดขึ้นที่วนอุทยานภูลังกา 1 ครั้ง และในพื้นที่ของศูนย์บ้านแสนใจพัฒนา 1 ครั้ง หลังจากการฝึกอบรมชุมชนนาร่องได้กลับไปสร้างเรือนเพาะชำเพื่อขยายพันธุ์สมุนไพรรากป่าชุมชนในหมู่บ้าน และครอบครัวหมอมีการปลูกสมุนไพรรากป่าที่ตนเองรู้จัก เพื่อนำมารักษาโรค และขยายพันธุ์เพื่อจำหน่ายเสริมรายได้ จำนวน 10 ครอบครัว และเดือนกุมภาพันธ์ 2550 มีการวางแผนเตรียมดินเพื่อปลูกสมุนไพรรากป่า ใช้รักษาสุขภาพ และจำหน่ายได้แก่ บ้านแสนใจพัฒนา บ้านปากกล้วย บ้านสามัคคีเก่า อำเภอแม่ฟ้าหลวง และบ้านอาผาพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

2.4.3 การสร้างรายได้จาก “สมุนไพรรากป่า”

2.4.3.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

จากการพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชนและกรมป่าไม้ / วนอุทยานในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อร่วมกันดูแลรักษาป่าและแสวงหาแนวทางการนำสมุนไพรรากป่ามาใช้ประโยชน์ โดยไม่ทำให้ป่าไม้หรือทรัพยากรธรรมชาติเสียหาย ทำให้ชุมชนได้พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะที่บ้านแสนใจพัฒนา ตำบลแม่สลองใน อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ได้รับโอกาสจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กันเขตพื้นที่ไว้ให้จำนวน 10,000 ไร่ ครอบคลุม 9 หมู่บ้าน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งสมุนไพรรากป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน โดยส่วนหนึ่งชาวบ้านได้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพันธุ์พืชสมุนไพรรากป่าของเด็กเยาวชนและผู้สนใจทั่วไป และส่วนหนึ่งเป็นเส้นทางเดินป่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของชุมชนบ้านแสนใจด้วย

2.4.3.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรรากป่า

จากความมุ่งหวังของชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ที่จะพัฒนาสมุนไพรรากป่าให้สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วยการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรรากป่า การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรรากป่าในรูปแบบสดแห้ง หรือกึ่งสำเร็จรูป หลังจากที่ได้พัฒนาด้านการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรรากป่าของชนเผ่าอาข่า ตลอดจนการเปิดตัวของชุมชนด้านการเป็นฐานการผลิตสมุนไพรรากป่าให้กับภายนอกในงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและสมุนไพรรากป่ากลุ่มน้ำโขงในต้นปี 2550 ทำให้กลุ่มเครือข่ายหมอมชนเผ่าอาข่าทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้านและหมอมเมือง ได้พบปะพูดคุยกันแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับความต้องการสมุนไพรรากป่าในแต่ละชนิด รูปแบบที่ต้องการ ในเบื้องต้นเพื่อเป็นฐานข้อมูลด้านการผลิตขณะนี้หมอมชนเผ่าอาข่า / คนในชุมชนที่สนใจจะสร้างอาชีพและรายได้จากสมุนไพรรากป่าได้เริ่มเพาะปลูกเพื่อจำหน่ายแล้วจำนวน 10 ครอบครัว ได้แก่ ชุมชนบ้านแสนใจ บ้านปากกล้วย บ้านสามัคคีเก่า อ.แม่ฟ้าหลวงและบ้านอาผาพัฒนา อ.เมือง จ.เชียงราย

2.4.3.3 การพัฒนาระบบตลาดสมุนไพร

ผลจากการจัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าฯ เมื่อต้นปี 2550 ที่ผ่านมา ที่ประชุมได้มีการหารือพูดคุยกันถึงประเด็นของการจัดการด้านการตลาดสมุนไพร โดยผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ ได้ให้แนวคิดและข้อเสนอแนะทิศทางที่จะทำต่อไปว่าควรที่จะพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างรายได้ของชุมชนไม่เพียงเฉพาะในระดับท้องถิ่นเท่านั้น หมายรวมถึงการพัฒนาไปสู่การคบค้าสมาคมระหว่างประเทศเพื่อนบ้านกับประเทศไทยด้วย ดังนั้น ในที่ประชุมจึงมีข้อสรุปในการพัฒนา “ตลาดกลางสมุนไพร” ขึ้น เป็นการจุดประกายความร่วมมือร่วมใจระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่าอำเภอแม่เงน แม่เงน ละหู่ ไตใหญ่และหมอเมืองภาคเหนืออีกรูปแบบหนึ่ง โดยเครือข่ายหมอชนเผ่าอำเภอแม่เงนได้ร่วมเป็นสมาชิก และพร้อมที่จะพัฒนาระบบการผลิตสมุนไพรของชุมชนที่รองรับและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ซึ่งมีวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มรช. เป็นฐานรองรับครั้งนี้ ซึ่งตลาดกลางยังคงต้องได้รับการพัฒนาด้านรูปแบบ กลไกการทำงาน และทิศทางที่จะทำร่วมกันของเครือข่ายหมอชนเผ่าและหมอเมืองต่อไปในอนาคต

2.5 การพัฒนาเครือข่ายหมอชนเผ่าอำเภอแม่เงน

การประสานงานเครือข่ายการแพทย์ชนเผ่าอำเภอแม่เงน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่ปี 2547 -2550 ทีมวิจัยร่วมกับทีมประสานงานการแพทย์ชนเผ่าอำเภอแม่เงน ได้ร่วมกันประสานไปยังเครือข่ายที่มีทั้งเครือข่ายในประเทศไทยภาคเหนือและเครือข่ายในประเทศเพื่อนบ้านอันได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน (ฮานี่) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสหภาพเมียนมาร์ โดยเมื่อเดือนสิงหาคม 2548 ผู้แทนชาวอำเภอแม่เงน จาก สปป.ลาว ได้มาเยี่ยมพี่น้องชนเผ่าอำเภอแม่เงนที่สมาคมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอำเภอแม่เงน และมาเยี่ยมชมศึกษาดูงานเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนาและการจัดทำชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอำเภอแม่เงน ที่วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ และโครงการเคลื่อนงานในพื้นที่ได้ไปเยี่ยมพี่น้องชนเผ่าฮานี่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน และอำเภอใน สปป.ลาว เมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2549 ในการนี้มีการพูดคุยและชักชวนให้หมอในแต่ละประเทศได้เข้ามาร่วมมีการร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขงในต้นปี 2550 ด้วย

โดยมีรายละเอียดการพัฒนาเครือข่ายหมอชนเผ่าอำเภอแม่เงนกับเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน ผ่านการจัดเวที สัมมนา อย่างต่อเนื่องของชุดโครงการ ดังนี้

2.5.1 การเข้าร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขง

งานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขง จัดขึ้น ระหว่างวันที่ 5 -9 มกราคม พ.ศ. 2550 ณ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก โดยมีวัตถุประสงค์หลัก

เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างหมอชนเผ่าอื่นๆ ตลอดจนหมอเมืองและหมอชนเผ่าในประเทศเพื่อนบ้าน ในการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการดูแลสุขภาพสุขภาพและสมุนไพร โดยโครงการเคลื่อนงานในพื้นที่ได้ติดต่อประสานงานไปยังตัวแทนกลุ่มหมอชนเผ่าประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีตัวแทนของแต่ละประเทศเข้าร่วม 12 คน ดังนี้

- หมอชนเผ่าฮาหนี สาธารณรัฐประชาชนจีน จำนวน 3 คน
- หมอชนเผ่าอ่าซ่า สหภาพเมียนมาร์ จำนวน 4 คน
- หมอชนเผ่าอ่าซ่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 5 คน

ทำให้ระบบการแพทย์ชนเผ่าอ่าซ่าเป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้น เป็นการเปิดตัวของระบบการแพทย์พื้นบ้านอ่าซ่า ที่ในอนาคตอาจจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพของประชาชน เหมือนดังการแพทย์พื้นบ้านล้านนาที่ได้รับการยอมรับจากกระทรวงสาธารณสุขและประชาชนก็เป็นที่ และในงานนี้เองที่หมอชนเผ่าอ่าซ่าทั้ง 3 ประเทศ ได้ก่อตั้งเป็นเครือข่ายชนเผ่าอ่าซ่าในระดับประเทศ ลุ่มแม่น้ำโขงแล้ว ซึ่งในอนาคตจะมีการไปมาหาสู่เชื่อมสัมพันธ์มิตรร่วมกันไม่เฉพาะแต่ด้านสุขภาพ อาจรวมถึงการค้าสมาคมด้านการค้าขายและอื่นๆ ด้วย และในงานนี้ทีมชนเผ่าได้ลงนามความร่วมมือเครือข่ายลุ่มน้ำโขงตอนบน ด้วย

2.5.2 การรวมงานวัฒนธรรมอ่าซ่าในประเทศเพื่อนบ้าน (จ.ท่าขี้เหล็ก สหภาพเมียนมาร์)

เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2550 ทีมเครือข่ายหมอชนเผ่าอ่าซ่าและชุดโครงการได้มีโอกาสไปเยี่ยมพี่น้องชาวอ่าซ่า ณ จังหวัดท่าขี้เหล็ก สหภาพเมียนมาร์ ซึ่งภายในงานมีการพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างพี่น้องชนเผ่าอ่าซ่าในไทยและในเมียนมาร์ ด้านศาสนาและวัฒนธรรมภายในงานมีผู้ร่วมงานไม่ต่ำกว่า 2,000 คน /วัน ทางทีมวิจัยได้เข้าร่วมจำนวน 17 คน และได้พบกับหม้ออ่าซ่าที่เคยมาร่วมงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าฯ จิงหารหรือเรื่องการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านสุขภาพระหว่างพี่น้องอ่าซ่าในไทย และพี่น้องอ่าซ่าในเมียนมาร์ ทั้งเรื่องของการแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนสมุนไพร ที่สามารถทำได้ในระดับของท้องถิ่นตามวิถีชีวิตที่สามารถไปมาหาสู่กันได้ จึงถือเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญของหมอชนเผ่าอ่าซ่าที่จะนำพาทฤษฎีปัญญาความรู้ของตนเองให้สามารถเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพสุขภาพและสร้างเสริมรายได้ ดังนั้น ชุดวิจัยนี้จึงสามารถปฏิบัติงานได้ครบถ้วนตามพันธกิจของชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอ่าซ่า ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าที่สามารถเคลื่อนงานจนมาถึงจุดหมายที่วางไว้

2.6 บทเรียนจากการเคลื่อนงานชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

บทเรียนที่ได้จากการเคลื่อนงานชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ด้วยศักยภาพและความห่วงใยในชาติพันธุ์ของตนเอง ทำให้ชาติพันธุ์อาข่ายืนหยัดอยู่ท่ามกลางกระแสทุนนิยมบริโภคนิยม ที่ถาโถมเข้ามาไม่หยุดนิ่ง ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตามที่ชุดโครงการได้โน้มนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวในการดำเนินงานยิ่งทำให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจมากขึ้นไปเป็นทวีคูณไปด้วย ชุดโครงการ “วิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่สูง (ชนเผ่าอาข่า)” มุ่งเน้นการสร้างเสริมสุขภาพและวิถีชีวิตของคนในชุมชนบนพื้นที่สูง ทั้งด้านการกิน การอยู่ การยังชีพและการดูแลสุขภาพ แล้วยังทำให้คนในชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมถึงสามารถใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและยั่งยืน จนสามารถขยายผลไปสู่การเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการเก็บสมุนไพรขายเป็นรายได้เสริม ส่งผลต่อความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ อีกทั้งเป็นการกระจายอำนาจให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและหวงแหนป่า ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต ดังนั้น การใช้ภูมิปัญญาและสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพและเศรษฐกิจฐานราก จึงกลายเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าไปปรับใช้ในชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ได้ ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ได้สร้างบทเรียนและเกิดผลกระทบ ดังต่อไปนี้

1) สามารถการจัดระบบความรู้ในการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของเผ่าอาข่าที่มีความชัดเจน จนกระทั่งได้ดำเนินการแพทย์ชนเผ่าอาข่า ทำเนียบหมอชนเผ่าอาข่า และทำเนียบสมุนไพรอาข่า และมีสื่อตำราเอกสารประกอบการสอนด้านสุขภาพของชนเผ่าอาข่า เช่น สื่อการรักษากายภาพบำบัด พิธีกรรม อาหารสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกระบวนการเรียนการสอนในสถานศึกษา

2) มีการคัดสรรความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน นำไปฟื้นฟูและส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติในวิถีชีวิตอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ และเยาวชนได้สืบทอดความรู้จากผู้สูงอายุ ตลอดจนไปเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนได้ ในรูปแบบการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบ โดยในระบบนั้นสามารถจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ของโรงเรียนนาร่อง 3 แห่ง และยังพัฒนาเป็นวิชาบังคับบรรจุในหลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต สาขาการแพทย์ล้านนา วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

3) หมออาข่ามีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตน โดยเฉพาะมีโอกาสดำเนินการถ่ายทอด

ความรู้ให้กับเด็กในโรงเรียนหรือมีผู้ให้ความสนใจมาเรียนรู้ทั้งที่บ้านและศูนย์สุขภาพของชุมชน และการพัฒนาความรู้ไปสู่การสร้างรายได้จากภูมิปัญญาของตนเอง เช่น สมุนไพร และการจัดการการท่องเที่ยวได้ มาถึงวันนี้สามารถพูดได้เต็มปากกว่าหากร่วมมือ ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและดำเนินงานไปด้วยความรักสามัคคีย่อมมีพลังและเห็นการกระทำที่ตนเองได้ทำอย่างเป็นรูปธรรม และทำได้จริง

4) สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ทั้งในรูปของการบริการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การเพาะขยายพันธุ์สมุนไพร

5) เกิดเครือข่ายหมอพื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์ในประเทศไทย (เครือข่ายกลุ่ม/ชมรม) ในพื้นที่ที่มีหมอชนเผ่าอาศัยอยู่เพื่อดำเนินงานหรือทำกิจกรรมการสืบสานภูมิปัญญา การสร้างรายได้ ได้แก่ เครือข่ายการแพทย์ชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เพื่อดำเนินกิจกรรมในการสืบสานความรู้ การแพทย์ชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ การพัฒนาหมอชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ ให้เป็นที่ยอมรับ และการสร้างเสริมรายได้จากการผลิตยาสมุนไพร วัตถุดิบสมุนไพร เป็นต้น และเครือข่ายหมอพื้นบ้านอำเภอลุ่มน้ำโขง ไทย พม่า จีน ลาว

6) การสร้างคน พัฒนาคน ด้วยกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้นอกจากจะพัฒนาให้หมอและคนในชุมชนได้ตระหนักเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาองค์ความรู้ของตนเองแล้ว อีกส่วนหนึ่งของงานวิจัยได้ทำให้หมอชนเผ่าในแต่ละพื้นที่ รู้จักทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นเป็นตอน มีการวางแผน และได้รับการพัฒนาทักษะขีดความสามารถทางด้านวิชาการให้กับหมอชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น การอบรมความรู้เกี่ยวกับการเพาะและขยายพันธุ์พืชสมุนไพร การอบรมความรู้ในการบริการสุขภาพในรูปแบบ สปายชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์เพื่อเสริมคุณค่าและมูลค่าแก่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมสุขภาพของชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์

7) ชุมชนได้รับรู้ข่าวสารอย่างต่อเนื่องผ่านสื่อชาวเขา โดยเฉพาะสถานีวิทยุชาวเขา อำเภอนาโพธิ์และการลงในเว็บไซต์ www.akha.co.th ซึ่งจะเป็นการสร้างกระแสตื่นตัวให้กับประชาชนในพื้นที่เป้าหมายเพิ่มเติมในวงกว้างขึ้น เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาในระดับที่กว้างออกไป

8) เกิดทิศทางการพัฒนาด้านการแพทย์พื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์ และการขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติเชิงกว้าง เพื่อให้โครงการเคลื่อนงานวิจัยพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ระยะที่ผ่านมา สามารถตอบสนองปัญหาของชนเผ่าด้านสุขภาพ การสืบสาน การพัฒนารายได้ การสร้างบุคลากรหมออำเภอนาโพธิ์บนพื้นที่สูง การพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โครงการวิจัยฯ จึงมีความจำเป็นที่ต้องร่วมมือ ในการพัฒนากับหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาหมอชนเผ่าอำเภอนาโพธิ์ แหล่งงบประมาณ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา อาทิเช่น กระทรวงทรัพยากร กระทรวง

สาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงมหาดไทย ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ เพื่อดำเนินกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนฟื้นฟูกระบวนการพัฒนาชาวเขาของประเทศไทยให้สอดคล้องกับปัญหาที่แท้จริง และเป็นทางเลือกการอาศัยอยู่บนที่สูงอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ วัฒนธรรม และมนุษยธรรมอย่างยั่งยืน

โครงการฯ จึงได้วางแนวทาง เพื่อเป็นทิศทางการทำงานให้บรรลุเป้าหมายในเชิงกว้าง โดยได้วางกิจกรรมพอสรุปได้ ดังนี้คือ

(1) การจัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาสุขภาพทางเลือกอำเภอ-ฮาหนี” Akha-Hani Alternative Medicine Learning Center (AHA-MEC)

กิจกรรมส่วนนี้เน้นกระบวนการทำงานพัฒนาฟื้นฟู ดูแลรักษาสุขภาพพื้นบ้านของหม้ออาข่า ที่ได้มีการบูรณาการกระบวนการรักษาสุขภาพที่ร่วมสมัยเพื่อดูแลสุขภาพ ในชุมชนของหมู่บ้านอาข่า โดยการจัดตั้งศูนย์ในพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง ณ บ้านแสนใจพัฒนา เป็นพื้นที่หลักและอำเภอเมือง อำเภอแม่สรวย เป็นพื้นที่บริวาร เน้นการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน โดยการนวด อบสมุนไพรอาข่า การรักษาด้วยสมุนไพร พิธีกรรม กายภาพบำบัด การบริการความรู้การแพทย์พื้นบ้านอาข่า แหล่งศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชุมชนและแปลงปลูกสมุนไพรของครอบครัว ตลอดจนให้ความรู้โภชนาการอาหารสุขภาพอาข่า โดยใช้สื่อข้อมูล วัสดุ สื่อบันทึก หรือการอบรมเป็นเครื่องมือปฏิบัติงาน โดยมีขั้นตอนที่จะปฏิบัติเพื่อพัฒนาศูนย์ให้เป็นที่พักพิงทางการแพทย์พื้นบ้านของชนเผ่าอาข่า ให้ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนี้

- ช่วงระยะสั้น จะพัฒนาศูนย์ฯ AHA-MEC ให้เป็นสาขาการแพทย์พื้นบ้านอาข่า โดยขอความร่วมมือกับวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

- ช่วงระยะยาว จะพัฒนาเป็น วิทยาเขตการแพทย์พื้นบ้านอาข่าและสถาบันการแพทย์พื้นบ้าน อาข่าภายหลังที่ชนเผ่าอาข่ามีบุคลากรทางการแพทย์ ที่เรียนจบทางการแพทย์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นล้วนทั้งหมดเป็นแผนงานที่จะดำเนินการพัฒนาในช่วงต่อไป

(2) การพัฒนาหลักสูตรทางการแพทย์พื้นบ้านและผลักดันผ่านสถานศึกษา (กระทรวง ศึกษาธิการ) และสถานีอนามัยในพื้นที่สูง (กระทรวงสาธารณสุข)

เนื่องจาก 2 กระทรวงนี้มีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการพัฒนาด้านสุขภาพและการสืบสานแพทย์พื้นบ้านของชนเผ่าพื้นที่สูงโดยเน้นกิจกรรมที่ตอบสนองโดยตรง คือ การพัฒนาหลักสูตรแพทย์พื้นบ้านอาข่า การสร้างความรู้ให้เจ้าหน้าที่บุคลากรสถานีอนามัยและ อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน และผลักดันให้มีการเรียนการสอนในสถานศึกษาในชุมชนให้มากขึ้น

(3) การสร้างเยาวชนอำเภำให้เป็นบุคลากรทางแพทย์เพื่อเป็นอาชีพ โดยเรียนรู้ในระดับมหาวิทยาลัย กิจกรรมนี้เป็นแผนงานที่จะสร้างเยาวชนอำเภำ ให้ได้รับการศึกษาในสถาบันการศึกษาของรัฐ หรือเอกชน เพื่อให้ได้รับวุฒิทางการแพทย์ และสามารถนำความรู้มาปฏิบัติและสืบสานการทำงานด้านการแพทย์ให้กับชนเผ่าอย่างถูกต้องตามกฎหมายไทยได้ในอนาคต

(4) การพัฒนาเศรษฐกิจรายได้ให้ชุมชน

การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจให้ชุมชนอำเภำ ในเบื้องต้น จะเน้นการปลูกพืชสมุนไพร ที่สามารถใช้ในการรักษาและใช้ในท้องถิ่น หรือพืชสมุนไพรที่ตลาดต้องการ ตลอดจนแปรรูปสมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ ให้กับสมาชิกชุมชน อีกทั้งการจัดกระบวนการรักษาทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไปกับพืชสมุนไพร

(5) การพัฒนาเครือข่ายแพทย์พื้นบ้านอำเภำลุ่มน้ำแม่โจง

เนื่องจากชนเผ่าอำเภำได้อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่โจง ประกอบด้วย ประเทศจีน พม่า ลาว เวียดนาม และประเทศไทย โดยมีประชากรประมาณ 2.3 ล้านคน ซึ่งหากการพัฒนาด้านการแพทย์พื้นบ้านอำเภำ ในประเทศไทย ประสบผลสำเร็จ หรือมีรูปแบบที่ชัดเจน ย่อมแสดงถึงศักยภาพความร่วมมือในต่างประเทศของเขตลุ่มน้ำแม่โจงได้ง่าย ดังนั้น หากทิศทางการสร้างเครือข่าย นอกจากจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางการแพทย์พื้นบ้าน และสร้างการยอมรับระบบการแพทย์อำเภำแล้ว ยังเป็นการดำรงชาติพันธุ์อำเภำให้เกิดขึ้นในสังคมโลกได้อีกแนวทางหนึ่ง

โครงการที่ 3

สังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภ...

โดย โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภ...

โครงการที่ 3 สังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำเภ

3.1 ความเป็นมาและเจตนาในการสังเคราะห์องค์ความรู้

โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่า มีภารกิจในการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ เพื่อจะพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวให้ขึ้นไปสู่ องค์ความรู้เชิงระบบทางวิชาการที่ชัดเจน จนกระทั่งสามารถพัฒนาเป็นตำราการแพทย์ของแต่ละชนเผ่าได้ ง่ายต่อการนำไปขับเคลื่อนเชิงนโยบายและนำไปขยายผลในเชิงพัฒนาที่กว้างไกลต่อไป อีกทั้งเป็นที่ปรึกษาร่วมระดมความคิด ให้ข้อคิดเห็นต่อการนำความรู้ไปสร้างเสริมสุขภาพและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านการกิน การอยู่ การยังชีพและการดูแลสุขภาพ ตลอดจนความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ จนสามารถขยายผลไปสู่การเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการเก็บสมุนไพรขายเป็นรายได้เสริม ส่งผลต่อความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ซึ่งในลักษณะของการดำเนินงาน จะเป็นการทำงานร่วมกันโดยเน้นบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย และประสานงานร่วมกันในบางกิจกรรม กล่าวคือ โครงการวิจัยย่อยระดับพื้นที่จะทำหน้าที่ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของพื้นที่ตนเอง ซึ่งจะมีบางกิจกรรมที่แต่ละโครงการวิจัยย่อยต้องทำร่วมกัน เช่น กิจกรรมการจัดระบบและตรวจสอบองค์ความรู้ระดับชนเผ่า โดยมีทีมพี่เลี้ยงประสานงานระดับชนเผ่า คอยทำหน้าที่ขับเคลื่อนและประสานงานให้โครงการวิจัยย่อยต่างๆ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงเป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมาร่วมเรียนรู้ เช่น อบต. กรมป่าไม้ อามัย ชุมชนโรงเรียน ฯลฯ ส่วนทีมวิชาการจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านจะเข้ามาทำหน้าที่ในการช่วยจัดระบบและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ เพื่อจะพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวให้ขึ้นไปสู่องค์ความรู้เชิงระบบทางวิชาการที่ชัดเจน โดยมีทีมวิชาการของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ และองค์กรในเครือข่ายร่วมกับทีมหมอชนเผ่าและที่พี่เลี้ยง

3.2 กระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้

สืบเนื่องจากชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือได้แบ่งพันธกิจในการขับเคลื่อนงานเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการนำภูมิปัญญาที่คัดสรรปรับปรุงให้ร่วมสมัยแล้ว ไปฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ตลอดจนสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับโรงเรียนและเรียนเป็นวิชาชีพในระดับมหาวิทยาลัย (ดำเนินการโดยหมอชนเผ่าและแกนนำชุมชนในแต่ละพื้นที่)

ระดับที่ 2 การประสานงานเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่ให้ได้ตามเป้าหมาย และเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรมร่วมกันของแต่ละชนเผ่า (ดำเนินการโดยพี่เลี้ยง/ผู้ประสานงานจากหน่วยงานที่เป็นฐานประสานงานเครือข่ายของแต่ละชนเผ่า)

ระดับที่ 3 การสังเคราะห์และพัฒนาระบบองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของแต่ละชนเผ่า รวมถึงกระบวนการที่สามารถนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน การสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่และการสร้างเสริมรายได้ของชุมชน (ดำเนินการโดยทีมวิชาการของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ และองค์กรในเครือข่าย ร่วมกับทีมหมอชนเผ่าและทีมพี่เลี้ยง)

อย่างไรก็ตาม ทีมวิชาการวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายซึ่งเป็นทีมสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์แต่ละชนเผ่าตามพันธกิจระดับที่ 3 จำเป็นต้องทำงานประสานกับทีมพื้นที่อย่างใกล้ชิด โดยได้มีการติดตามและคอยเป็นที่ปรึกษาให้แก่ทีมวิจัยในแต่ละพื้นที่ ซึ่งปฏิบัติตามพันธกิจระดับที่ 1 ผ่านการประสานงานร่วมกับทีมขับเคลื่อนและประสานงาน ซึ่งปฏิบัติตามพันธกิจระดับที่ 2 เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกที่ใช้ประกอบการสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์ของแต่ละชนเผ่า โดยสามารถสรุปพันธกิจการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนของแต่ละชนเผ่าตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) ศึกษารวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องจากเอกสารตำราหรือรายงานศึกษาวิจัยของแต่ละชนเผ่า

(2) ติดตามผลการรวบรวมองค์ความรู้ของแต่ละชุดวิจัยฯ และผลการพัฒนาในแต่ละพื้นที่

(3) เก็บรวบรวมองค์ความรู้ของแต่ละพื้นที่เพิ่มเติมในเชิงลึกและศึกษาเจาะลึกถึงแนวคิดความเชื่อ ทฤษฎีที่สนับสนุนองค์ความรู้ของแต่ละชนเผ่า

(4) ร่วมกับทีมพี่เลี้ยงจัดเวทีตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลและเปรียบเทียบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความแตกต่างของแต่ละพื้นที่และแต่ละชนเผ่า

(5) วิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงระบบด้านการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของแต่ละชนเผ่า รวมทั้งช่วยคัดกรององค์ความรู้ที่ร่วมสมัยเพื่อการสืบสาน ฟื้นฟู ปรับปรุงและนำกลับมาใช้ในวิถีชีวิตใหม่ ตลอดจนพัฒนาเอกสารตำราและสื่อการเรียนรู้ของแต่ละชนเผ่า

(6) สรุปบทเรียนจากการวิจัยและพัฒนาของแต่ละโครงการ สังเคราะห์เป็นแนวนโยบายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายและปรับใช้ในงานประจำของตน

ทั้งนี้ เนื่องจากความพร้อมในการศึกษาวิจัยของแต่ละชนเผ่าไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงเริ่มต้นดำเนินการสังเคราะห์และพัฒนาองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าอาข่าเป็นอันดับแรก ตามด้วยชนเผ่าเมี่ยน ม้ง ละหู่ และไทยใหญ่ตามลำดับ โดยผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ได้จัดทำออกมาเป็นตำราการแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอาข่า ม้ง เมี่ยน ละหู่ และไทยใหญ่ ซึ่งสามารถสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละโครงการย่อยได้ดังนี้

3.3 ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

3.3.1 สรุปผลการดำเนินงานโครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่า

3.3.1.1 ตอนที่ 1 ระหว่างเดือนเมษายน 2547 ถึงเดือนมีนาคม 2548

จากความล่าช้าในการทำสัญญาและการโอนเงินจากแหล่งทุนสนับสนุน ประกอบกับต้องดำเนินการควบคู่กับโครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่าและโครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอาข่า เพื่อให้มีความสอดคล้องและเกิดประสิทธิผลตามกิจกรรมการดำเนินงานโครงการ ทำให้การดำเนินงานโครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอาข่าในชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่า ตอนที่ 1 ระหว่างเดือนเมษายน 2547 ถึงเดือนมีนาคม 2548 จึงจำเป็นต้องเริ่มโครงการจริงในเดือนสิงหาคม 2547 ตามพันธกิจและแผนปฏิบัติงานซึ่งได้ผลสรุปดังนี้

1) ได้ประชุมวางแผนปฏิทินที่จะร่วมกิจกรรมกับทีมโครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอาข่าและทีมโครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอาข่า

2) ได้ประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง เทคนิควิธีการทำวิจัยในชุมชน โดยเฉพาะเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ตามประเด็นที่วางไว้และการออกแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ให้แก่ ทีมโครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอาข่า เพื่อให้ทีมวิจัยสามารถเก็บข้อมูลในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของชนเผ่าอาข่าได้อย่างครอบคลุมและมีความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน

3) ได้ร่วมประชุมเครือข่ายหมออำเภทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่เขตอำเภอเมือง เชียงราย พื้นที่อำเภอเชียงแสน-อำเภอแม่จัน พื้นที่เขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง และพื้นที่เขตอำเภอแม่ สรวาย เพื่อทำความเข้าใจกับหมออำเภเรื่องความสำคัญของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบน พื้นที่สูง (ชนเผ่าอำเภ)

4) ได้ศึกษาค้นคว้าและทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ด้านการดูแล รักษาสุขภาพของชนเผ่าได้แก่ ระบบการแพทย์ชนเผ่าในเขตภาคเหนือตอนบน, สถานการณ์และ บทบาทการดูแลรักษาสุขภาพของหมอชนเผ่าในอดีตและปัจจุบัน, แนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับความ เจ็บป่วยของหมอชนเผ่า, ประเภทและลักษณะเฉพาะของหมอชนเผ่า, การสืบทอดความรู้ด้านการ ดูแลรักษาสุขภาพของหมอชนเผ่า, กลุ่มโรคที่หมอชนเผ่ารู้จัก, ขั้นตอนและวิธีการเสี่ยงทาย และ กระบวนการดูแลรักษาสุขภาพของหมอชนเผ่า จากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

กฤษณ์กมล บุญธาดา. (2542). รายงานการฝึกภาคสนามเรื่อง ลีซู. กรุงเทพฯ: มปป.

กันยานุช เทาประเสริฐ. (2543). รายงานการฝึกภาคสนามเรื่อง มูเซอ กลุ่มมูเซอเซเล. กรุงเทพฯ: มปป.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2545). ชาวเขาในไทย ผลงานอมตะของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์. กรุงเทพฯ:

บริษัทพิมพ์พรินท์เซ็นเตอร์ จำกัด.

นิวัฒน์ ตามี่ และคณะ. ระบบการแพทย์พื้นบ้านของประชาชนชาวเขาเผ่าลีซอ. สมาคมศูนย์รวม

การศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (สมาคม IMPECT).

พอลและอีเลน ลูวิส. (2528). หกเผ่าชาวดอย. (ศิริวรรณ สุขพานิช, ผู้แปล). เยอรมัน:

เซตป+ไมเยอร์ ที่สตูดการ์ต.

ทรงวิทย์ เชื่อมสกุล. (2542). ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรและการรักษาพยาบาลของ ม้ง. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ยิ่งยง เทาประเสริฐ และธารา อ่อนชมจันทร์ (บรรณาธิการ). (2537). ศักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านการ ดูแลรักษาสุขภาพ กรณีศึกษา: การรักษากระดูกหักของหมอเมืองและการดูแล ครรภ์ของชาวอำเภจังหวัดเชียงราย. เชียงราย: สถาบันราชภัฏเชียงราย.

รายงานวิจัยโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาศักยภาพหมอชนเผ่า: ลีซู, ปกาเกอญอ, อำเภ, ละหู่, เมี่ยน, ม้ง. (2545). วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเชียงราย.

ลักขณา ดาวรัตนหงษ์. (2539). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

ศตวรรษ สถิตย์เพียรศิริ. (2533). การลำดับวงศ์และทัศนะบางเรื่องของเผ่าอีเก้อ. กรุงเทพฯ:

สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย.

สมทรง บุรุษพัฒน์ และสรินยา คำเมือง. (2542). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกะยัน.

กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สุจิตต์ลักษณ์ ศีผดุง. (2539). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. นครปฐม: โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการ

สาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุจิตต์ลักษณ์ ศีผดุง และสรินยา คำเมือง. (2540). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป. กรุงเทพฯ:

บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

อุไรวรรณ แสงสร. (2542). ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรและการรักษาความเจ็บป่วยของ “อีก่อ”. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

5) ได้รวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในพื้นที่เกี่ยวกับข้อมูลสมุนไพรอำเภอ ร่วมกับทีมโครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าอำเภอและทีมโครงการขับเคลื่อนงานศึกษาวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอำเภอ ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับชื่อท้องถิ่น, สรรพคุณ, ส่วนที่ใช้, ลักษณะ/ประเภท, แหล่งที่พบ, เขตพื้นที่ที่พบ และรูปสมุนไพร

6) ได้รวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในพื้นที่เกี่ยวกับบริบทด้านสังคมวัฒนธรรมของชนเผ่าอำเภอและองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของหมอชนเผ่าอำเภอครอบคลุมเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน, ลักษณะการประกอบอาชีพ, ประเภทของผู้นำหมู่บ้าน, ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน/ การสร้างบ้าน/ การอยู่, วัฒนธรรมการกินของชนเผ่าอำเภอ, ประเพณีที่เกี่ยวกับสุขภาพ, แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดคนของชนเผ่าอำเภอ, ลักษณะอาการ/ โรคต่างๆ ที่ชนเผ่าอำเภอประสบ, การวินิจฉัยโรคของหมอชนเผ่าอำเภอ, วิธีการดูแลสุขภาพของชนเผ่าอำเภอ และข้อปฏิบัติ ข้อห้าม ของหมอ และผู้ดูแลรักษา โดยร่วมประชุมตรวจสอบข้อมูล ในลักษณะการเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการแพทย์ชนเผ่าที่เกี่ยวข้องและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในพื้นที่ ซึ่งแบ่งการประชุมออกเป็น 2 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 1 ประชุมรวมพื้นที่เขตอำเภอเมืองเชียงรายและเขตอำเภอแม่สรวย ที่บ้านสองแควพัฒนา ตำบลแม่ยาว อำเภอเมืองเชียงราย

ครั้งที่ 2 ประชุมรวมพื้นที่เขตอำเภอเชียงแสนและอำเภอแม่จัน และเขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง ที่บ้านจอบปากา ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน

7) ได้เก็บข้อมูลกรณีศึกษาจากหมออำขาหรือผู้รู้ในพื้นที่ทั้ง 4 พื้นที่เพิ่มเติมในเชิงลึก เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาด้านสุขภาพเพื่อสนับสนุนองค์ความรู้ด้านสุขภาพของชนเผ่าอำขา ได้แก่

- จักรวาลวิทยา สุขบัญญัติ และข้อห้ามในการปฏิบัติตนของคนอำขา
- ความหมายของบทเพลง วัตถุประสงคในการสวดหรือร้องเพลงที่พบได้ในวิถีชีวิตของคนอำขา
- ความเชื่อและคำอธิบายเกี่ยวกับการตาย ชาตภพ และการเกิด
- สุขภาพกับสิ่งแวดล้อม ผ่านปฏิทินการเกษตร
- คำอธิบายเกี่ยวกับอาหารการกินที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ
- สุขภาพกับภาวะพิเศษของผู้หญิงอำขา เช่น ช่วงตั้งครรภ์ ช่วงคลอดลูก ช่วงหลังคลอด
- ข้อมูลสมุนไพรชนเผ่าอำขาเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำรับยาที่หมออำขาใช้รักษาอาการ/โรค

8) ได้ตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงระบบครอบคลุมด้านการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าอำขา และจัดเวทีประมวลผลและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลจากผู้รู้และหมออำขาทั้ง 4 พื้นที่ จนได้ร่างตำราอ้างอิงกลางเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพและระบบข้อมูลสมุนไพรของชนเผ่าอำขาตามสารบัญชดังนี้

(1) กระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำขา

- (1.1) ความเป็นมา
- (1.2) ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน
- (1.3) กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอำขา

(2) ประวัติความเป็นมาของชนเผ่าอำขา

- (2.1) ประวัติความเป็นมาและความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดชนเผ่าอำขา
- (2.2) ประเพณีของผู้นำหมู่บ้าน
- (2.3) ลักษณะการประกอบอาชีพ

(3) จักรวาลวิทยาเกี่ยวกับสุขภาพของชนเผ่าอำขา

- (3.1) ความเชื่อเกี่ยวกับการอยู่อาศัย การตั้งถิ่นฐาน และการสร้างบ้าน
- (3.2) สิ่งแวดล้อมกับสุขภาพ
- (3.3) สุขภาพกับการกินของชนเผ่าอำขา
- (3.4) ประเพณีสำคัญที่เกี่ยวกับสุขภาพ

- (3.5) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการตายของชาวอำมา
- (3.6) วัฒนธรรมการสื่อสารกับสุขภาพ
- (3.7) ความเชื่อเรื่องราศีเกิดของชาวอำมา
- (4) องค์ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพของชนเผ่าอำมา
 - (4.1) แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดความเจ็บป่วยของชนเผ่าอำมา
 - (4.2) วัฒนธรรมการดูแลสุขภาพระยะตั้งครรภ์ ระยะการคลอด และระยะหลังคลอด
 - (4.3) ประเภทของหมออำมา
 - (4.4) ลักษณะอาการและโรคต่างๆ ที่ชนเผ่าอำมาประสบ
 - (4.5) การตรวจและวินิจฉัยโรคของหมออำมา
 - (4.6) กระบวนการป้องกันและดูแลสุขภาพของหมออำมา
 - (4.7) การสืบทอดองค์ความรู้ของหมออำมา
- (5) สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของชนเผ่าอำมา

3.3.1.2 ตอนที่ 2 ระหว่างเดือนเมษายน 2548 ถึงเดือนมีนาคม 2549

- 1) ได้จัดเวทีประชุมเพื่อตรวจสอบข้อมูลในร่างคำร่ำอ้างอิงกลางการแพทย์ชนเผ่าอำมาและหาแนวทางความร่วมมือในการพัฒนาและขยายผลร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วนอุทยานแห่งชาติเกษตรและป่าไม้จังหวัด เป็นต้น
- 2) ได้เก็บข้อมูลในพื้นที่เพิ่มเติมจากกรณีศึกษาหมออำมา เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพด้านกายบำบัดและถ่ายภาพสมุนไพรประมาณ 200 กว่าชนิด
- 3) ได้ประชุมเตรียมความพร้อมในการขยายผลการนำองค์ความรู้ที่ได้สู่การใช้ประโยชน์ โดยการจัดการเรียนการสอนแก่นักเรียน ในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่นจากการคัดกรองเนื้อหาในคำร่ำอ้างอิงกลางการแพทย์ชนเผ่าอำมาที่เหมาะสมกับผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เมื่อวางแผนงานชัดเจนแล้วจึงได้ดำเนินการตามแผนงานพัฒนาและขยายผลองค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอำมา โดยผู้ประสานงานในพื้นที่ได้ประสานความร่วมมือกับครูผู้สอนในโรงเรียนชุมชน
- 4) ได้ประชุมเชิงปฏิบัติการและช่วยจัดทำโครงสร้างหลักสูตร กำหนดเนื้อหาตารางเรียน บุคลากรผู้สอน เอกสารคำราเรียน และสื่อการสอนของหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรและการแพทย์ชนเผ่าอำมา

5) ได้สังเคราะห์ข้อมูลให้มีความครอบคลุม เป็นระบบ และสมบูรณ์ชัดเจน พร้อมทั้งจัดทำรายงานสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอาข่า

3.3.1.3 ตอนที่ 3 ระหว่างเดือนเมษายน 2549 ถึงเดือนมีนาคม 2550

1) ได้ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเตรียมความพร้อมในการขยายผลการนำองค์ความรู้ที่ได้สู่การใช้ประโยชน์ ได้แก่

(1) การจัดตั้งตลาดกลางสมุนไพร ตามขั้นตอนดำเนินการดังนี้

- สำรวจพื้นที่ที่เหมาะสมในการเป็นแหล่งเรียนรู้และเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรชนเผ่าอาข่า

- อบรมความรู้เกี่ยวกับการเพาะและขยายพันธุ์พืชสมุนไพรแก่ชาวบ้านในพื้นที่

- คัดเลือกพันธุ์สมุนไพรชนเผ่าเพื่อการเพาะและขยาย

- เพาะและขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในชุมชนและเป็นเครือข่ายเรียนรู้สมุนไพรร่วมกับตลาดกลางสมุนไพร วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มรช.

(2) การประยุกต์ระบบบริการสุขภาพในรูปแบบสปาชนเผ่าอาข่าเพื่อเสริมคุณค่าและมูลค่าแก่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมสุขภาพของชนเผ่าอาข่า โดยการอบรมความรู้และฝึกทักษะแก่บุคลากรและแกนนำชนเผ่าอาข่าเกี่ยวกับการบริการสุขภาพในเชิงระบบบริการที่ได้มาตรฐานระดับหนึ่งและรูปแบบบริการที่มีการผสมผสานทั้งด้านกายบำบัด เช่น การนวดแบบอาข่า การเหยียบจอบ การนวดไทย ด้านอาหารบำบัด เช่น การจัดขันโตกอาหารชนเผ่าอาข่า ด้านสมุนไพรบำบัด เช่น การอบสมุนไพรโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม รวมทั้งเดินป่าสมุนไพรชนเผ่า

2) ได้ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหมออาข่า ณ รพ.ไตลีสองปีนนามณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งทำให้หมออาข่าได้เห็นตัวอย่างและทราบถึงศักยภาพบทบาทสถานะของหมออาข่าประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพและบทบาทของหมออาข่าในประเทศไทยในโอกาสต่อไป

3) ได้สรุปบทเรียนเกี่ยวกับองค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าเพื่อเป็นแนวนโยบายในการพัฒนางานต่อไปในอนาคตในรูปแบบของสื่อโปสเตอร์

4) ได้จัดพิมพ์ตำราการแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอาข่า เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณสุขและคณาจารย์ให้แก่ทีมวิจัยและหมอชนเผ่าอาข่าในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งทำเนียบชนเผ่าอาข่านั้น ได้จัดพิมพ์รวมในทำเนียบหมอพื้นบ้านและหมอชนเผ่าภาคเหนือ

5) ได้ร่วมนำเสนอผลงานวิจัยในงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขง ระหว่างวันที่ 5-9 มกราคม 2550 ในลักษณะการจัดนิทรรศการและสาธิตองค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอ่าข่า และการประชุมสัมมนาวิชาการแลกเปลี่ยนร่วมกับหมออ่าข่าจากสาธารณรัฐประชาชนจีน หมออ่าข่าจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และหมออ่าข่าจากสหภาพม่าว รวมทั้งหมอชนเผ่าอื่นๆ

นอกจากนี้ยังสามารถสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่าในชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าทั้ง 3 ตอน ออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 (ประมาณปีครึ่ง) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงการรวบรวม ตรวจสอบความถูกต้องวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ช่วงที่ 2 (ประมาณปีครึ่ง) เป็นลักษณะการขยายผลองค์ความรู้ด้านการแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอ่าข่าในเชิงพัฒนาที่ชัดเจน 3 แนวทางได้แก่

(1) แนวทางในการฟื้นฟูการใช้และสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ในรูปแบบการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบ โดยในระบบนั้นสามารถจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นระดับโรงเรียนในชุมชนและยังพัฒนาเป็นรายวิชาซึ่งบรรจุในหลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต สาขาการแพทย์ล้านนา วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มรช.

(2) แนวทางในการส่งเสริมสุขภาพ สร้างรายได้จากบริการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพด้วยสถาปัตยกรรม

(3) แนวทางในการสร้างรายได้จากสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สุขภาพผ่านเครือข่ายตลาดกลางสมุนไพร

สำหรับช่วงที่ 2 นี้ ทีมสังเคราะห์ทำหน้าที่ช่วยให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษาในเชิงวิชาการเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าไปใช้ในการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เช่น หลักการจัดการศึกษา การพัฒนาหลักสูตร การกำหนดโครงสร้างหลักสูตร การจัดทำแผนการสอน การวางแผนการตลาด การจัดระบบและพัฒนามาตรฐานการบริการสุขภาพ ในลักษณะการประชุมเชิงปฏิบัติการและการฝึกอบรม

ดังนั้น ในภาพรวมโครงการสังเคราะห์สามารถปฏิบัติงานได้ตามพันธกิจของโครงการ โดยมีผลการดำเนินงาน ในการสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์และสมุนไพรชนเผ่าอ่าข่า จนกระทั่งออกมาเป็นตำราการแพทย์ชนเผ่าอ่าข่า ตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

ทำเนียบสมุนไพรชนเผ่าอาข่า

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al jul lul ma/ อ้าจู๊ดูมา
สรรพคุณ	แก้เวียนศีรษะ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ต้นหรือราก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ใกล้แหล่งน้ำ บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al davq/ อ้าคะ [หนามแดง, หม่าคัง]
สรรพคุณ	แก้ผื่นคัน ฝืดุ่ม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบและผล
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al lahq jahl ma/ อ้าหล่อง จ้องมา
สรรพคุณ	[แก้ปวด]
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้โคนต้น ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ตามแหล่งใกล้น้ำ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ahl biq/ อ้องบี้ [เถาเอ็นอ่อน]
สรรพคุณ	แก้กามโรค น้ำร้อนลวก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้นและใบ ตำแล้วทา รากต้ม ต้ม
ถิ่นที่อยู่	ตามป่าดิบชื้นภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al la/ อ้าลา [มะกลีง]
สรรพคุณ	แก้ปดในจมูก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผล
ถิ่นที่อยู่	ทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

Al taw cehl/ อ้าทอ แซ่ [หันแดง]
แก้ลมโรก แก้ปวดเมื่อย ปัสสาวะ
ใช้ราก ต้มกิน
ป่าภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

al jil ceh/ อ้าจีแซ [ผักไผ่]
สกัดกลั่นพิษ
ใช้ใบและยอด บดป่นแล้วโรย
ตามดินขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

Al byevq/ อ้าเบยะ [หน่อ]
คลายร้อน
ใช้หน่อ
ภูเขาดิบขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

aq sawv nel/ จำเขาะ เน้ [ทองหลาง]
แก้ริดสีดวง ตัวบวม
ใช้เปลือก
ตามลำห้วยที่สูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

Aq yeul leul ma / อ้าเยื่อ เลือมา
ถ่ายพยาธิ
ใช้ใบยอดอ่อน ต้มกิน
ไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al davq ma/ อ้าคะ มา
สรรพคุณ	แก้แผลตุ่ม มะเสง ถูกตะปู หนามตำ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้น
ถิ่นที่อยู่	ไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al myovq lavq qehvq / อ้าโหมยะหละแขะ
สรรพคุณ	บำรุงร่างกาย แก้กระดูกหัก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา
ถิ่นที่อยู่	ไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al ka jeq dawvq/อ้ากา เจ้เคาะ
สรรพคุณ	ขับลม แก้ไข้
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งต้น อบตัว
ถิ่นที่อยู่	พบทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al Yehv ma / อ้า แยะ มา
สรรพคุณ	แก้ฝี รักษาเมเร็งเนื้องอก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ดอก ต้มดื่มและตำพอก
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบแล้ง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aqjuq pavq sav / อ้า จ्यू ปะ สะ
สรรพคุณ	แก้พิษผื่นคันตัวบูน
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ ตำพอก
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบแล้ง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ahl jil daw / อ้อง จี คอ
สรรพคุณ	รักษาแผล
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งต้น ตำประคบ
ถิ่นที่อยู่	ที่ขึ้นทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al gahq/ อ้า ก่อง [ต้นก้ง]
สรรพคุณ	แก้ปวดท้อง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ก้านใบสีดำ
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq gah lahq cehl/ อ่าก่อง หล่องแซ่
สรรพคุณ	แก้ปวดท้อง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา
ลักษณะ/ประเภท:	เครือเถา
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขาที่สูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq gah nav/ อ่าก่องนะ
สรรพคุณ	แก้โรคบ้าชั่วคราว
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้น
ลักษณะ/ประเภท:	ไม้ยืนต้น
ถิ่นที่อยู่	ริมลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al mil saq laq/ อ้ามี สำหระ
สรรพคุณ	แก้ตะคริว อัมพาต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เปลือก
ถิ่นที่อยู่	บริเวณไหล่เขา ริมลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา Al myov gawl luq/ อ้า โหมยะ ก้อหลู่/
[บอน]
สรรพคุณ แก้ลมพาต แก้นิว ริดสีดวงทวาร
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ลำต้นและราก ต้มดื่ม
ถิ่นที่อยู่ ตามแหล่งน้ำที่ขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา Al ka dawvq dawvq ma/
อ้า คา เดอะ เดอะ มา/ [สะป่านกั้น]
สรรพคุณ แก้ไข้ ปวดหัว
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ใบและราก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่ ภูเขาและตามหุบเขาสูงกว่า
ระดับน้ำทะเล 600 เมตร

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา Aq kuiq mehq lal/ อ่า ชื่อเหม่ล้า
สรรพคุณ รักษาอาการมีดบาด สกัดกลิ่นพิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ใบ หั่นไฟแล้วประกอบ
ถิ่นที่อยู่ ตามลำธารขึ้น ที่สูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา Al mil nuil gawq/ อ้ามี นื้อ ก่อ
สรรพคุณ แก้ปวด อัมพาต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้เถาและราก
ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา Ahl paw qaq/ อ้อง พอ ขว่า
[ราชาวดีป่า]
สรรพคุณ แก้ไอ แก้ปวด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่ ห้วยไร่ปลายนา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al oi dawq miq/ อ้า อิว ค่อหมี/ [ตีนตักโต]
สรรพคุณ	รักษาอาการข้อกระดูก ลำตัว ขา ลีบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เส้นฝอยทั้งพวง
ถิ่นที่อยู่	ตามหินที่ชื้น และตามต้นไม้

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq pehl/ อ่าแพ
สรรพคุณ	รักษาแผลเรื้อรัง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผลและเปลือก ขูดทา
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา ลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al byevq deh/ อ้าเบยะแด
สรรพคุณ	รักษาแผลสด กินใบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่	ภูเขา ลำธารชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq kuiq uq haq/ อ้าชื้อ อู่ ขว่า [หญ้าตดหมา]
สรรพคุณ	สกัดพิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถาและใบ
ถิ่นที่อยู่	ตามไหล่เขา ,ห้วยไร่ปลายนา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq kuiq jeh ngoel/ อ้าชื้อ แจ งั่ว [เอ็นเสือโคร่ง]
สรรพคุณ	รักษาอาการลำตัวและขา ลีบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ต้น ดอกหรือด้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ป่าดงดิบ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Al jil pavq ja/ อ่าจีปะจา [ผักไผ่น้ำ]
สรรพคุณ	ปรุงอาหาร สกัดพิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่	พื้นที่ทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq pahq nui dov/ อ่าผ่องนื้อโตะ
สรรพคุณ	รักษาขาลิบ (โปลิโอ)
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ยางและเปลือก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ภูเขาดิบชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Aq guml qaq/ อ่ากิม ข่า [ชมพู่ป่า]
สรรพคุณ	แก้เต้านมอักเสบ แผลตุ่มใหญ่เป็นวง “จี้กลาก”
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ ราก
ถิ่นที่อยู่	บนไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Bil coel/ บีเซ่ว
สรรพคุณ	รักษาอาการลำตัวและขาลิบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ราก
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ba ov civq sehl/ บาโอะ จิแซ้ย/ [คิงหว้า]
สรรพคุณ	รักษาอาการลำตัวและขาลิบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผลและราก
ลักษณะ/ประเภท:	กอพุ่มเตี้ย ส้มลูก
ถิ่นที่อยู่	บริเวณที่ชุ่มชื้น

ชื้อท้องถิ่น/ชื้อล้านนา Beuq leuq yehv nel/ เบื่อเหว่อ แยะเน่/
[บุ่เลย]
สรรพคุณ แก้ปวดท้อง ใส่แผลสด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใ้รากหรือแง่ง ฝนกินหรือทา
ถิ่นที่อยู่ ตามไร่ สวนครัว

ชื้อท้องถิ่น/ชื้อล้านนา Behvq behv lavq ngav/ แป๊ะ แป๊ะ
[เอ็นฮ้า]
สรรพคุณ ขับสารพิษ นมไม่ดี
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใ้ราก ต้มกิน และใ้ใบ ต้มอาบ
ถิ่นที่อยู่ ตามป่าเสื่อมโทรม และภูเขาสูง

ชื้อท้องถิ่น/ชื้อล้านนา Baw leh sav/ บอแลชะ
สรรพคุณ สกัดตัวหนอน
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใ้ใบ
ถิ่นที่อยู่ บนภูเขา

ชื้อท้องถิ่น/ชื้อล้านนา Bawl tsah sahq gal/ บ้อ ชอง ส่องก้า
สรรพคุณ ตรวจสอบอาหารพิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้: ใ้ทั้งต้น
ถิ่นที่อยู่ บนภูเขา

ชื้อท้องถิ่น/ชื้อล้านนา Byumq ma nel/บรัม มา เน่
สรรพคุณ ใ้รักษาโรคโปลิโอ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ หัว-เหง้า ต้มดื่ม
ถิ่นที่อยู่ พบได้ทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

civq myehvq civq dzal/

จิเหมยยะ จิฉำ/ [เป้าหลวง]

สรรพคุณ

แก้ปวดท้อง ขับลมในลำไส้

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใส่แผลสดที่ถูกสุนัขกัด

ถิ่นที่อยู่

ใช้เปลือกลำต้น ต้มกิน

บนภูเขาทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

cehl ma uq neh/ แะหมาอู่แน

สรรพคุณ

แก๊สไฟลวก น้ำร้อนลวก ท้องเสีย

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้ลำต้นและยอดใบ

ถนัดอยู่

ใกล้ลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Cav ghawl/ จะ กู้ [ค้อนหมาขาว]

สรรพคุณ

แก้เจ็บเอ็นหน้าท้องจากสะดือ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้รากต้มกิน

ถิ่นที่อยู่

ตามป่าดิบชื้นตามลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Cil haq al bawl/ ซึ่ห่าอ้าบ้อ

สรรพคุณ

รักษาอาการกระดูกหัก

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้ใบ บดและประกอบ

ถิ่นที่อยู่

ตามภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Cuvq ma naq bawq/

หย่า มา หน้า บ่อ [หอมไกล]

สรรพคุณ

แก้ขาดน้ำนม

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้ใบ ต้มกิน

ถิ่นที่อยู่

บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ

Ciq caq/ ฉี่ฉ่า/ [มะขามป้อม]
แก้เจ็บคอ ห้ามเลือด ไรฟัน (ท้องเสีย)
แก้หัดพิษ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

ใช้ผลหรือเปลือก ต้มกิน
บนภูเขาสูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ

Cawq tsuivq nav/ ฉส่อจิ้นะ [ขมิ้นดำ]
รักษาแผลสด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

ใช้แงะ
ตามหัวไร่ปลายนา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ

Cawq puv/ ฉ่อปู้ [จอมปลวก]
รักษาอาการตัวและขาตีบ “Yal mil”

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

ใช้ดินจอมปลวกและแมลง
ตามป่าทั่วไป

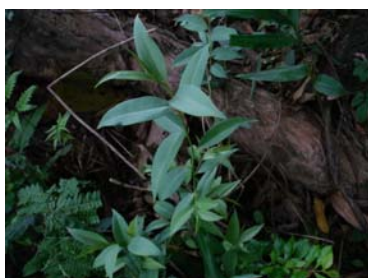

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ

Cil jaq/ ฉี่จ่า [สมอพิเภก]
บำรุงร่างกาย

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

ใช้เปลือก ต้มกิน
บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา
สรรพคุณ

Coi loil zaq/ ฉิว ลื่อหย่า
แก้อาการเกี่ยวกับความดันโลหิต

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้
ถิ่นที่อยู่

ใช้รากและผล
ที่ราบหุบเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Cavq ka/ จะ คา
สรรพคุณ	บำรุงร่างกาย
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้รากแงะไต้ดิน
ถิ่นที่อยู่	ตามต้นไม้

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Cil qaq/ ซี่ข้า
สรรพคุณ	แก้พิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบหรือราก ต้มดื่ม
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Deh tavq/ แด ตะ [ผักหนาม]
สรรพคุณ	แก้ไตพิการ ยาชูกำลัง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้น
ถิ่นที่อยู่	ตามหนองน้ำ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal gumq/ ด้า กุ่ม/ เบี้ยดิน
สรรพคุณ	ใส่แผลเปื่อย
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่	ตามแหล่งน้ำที่มีจี๊โคลน

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal gumq ma/ ด้า กุ่ม มา[ผักแว่น]
สรรพคุณ	แก้ช้ำน อัมพาตเคลื่อนไหวไม่ได้
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้นและใบ ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	แหล่งน้ำและที่ชื้นแฉะ

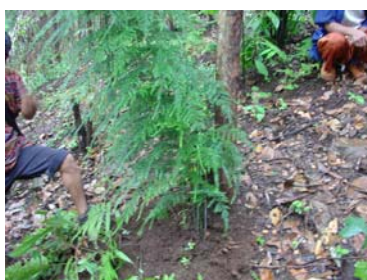
ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Daq qovq/ คำโอะ
สรรพคุณ	แก้โรคป่าช้าครว
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผล ชูดผสมให้กิน
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขาสูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal pyav dal lahl/ คำปยะ คำ ล้อง/ [พ้อคำตีเมีย]
สรรพคุณ	แก้ท้องผูก ลำไส้พ่น ถูกไฟไหม้
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถาและใบบด หรือต้มรากกิน
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา ป่าแล้ง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal sehl/ คำแซ่ [วานกลีบแรด]
สรรพคุณ	ใส่แผลสด แก้มะเร็ง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผลใต้ดิน
ถิ่นที่อยู่	แหล่งป่าดิบชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal pyav dal muv/ คำ ปยะ คำ มุ/ [สามสิบสองฮาก]
สรรพคุณ	แก้ปวด ไฟลวก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบและราก บดเป็นฝอย หรือต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	บนไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Diq meuvq/ ดี หมออะ
สรรพคุณ	แก้หูด เป็นเชื้อเพลิง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ราก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขาสูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dal pyav dal shuil/ ค้าปะยะ ค้า ชยื่อ/ [กระแตไต่ไม้]
สรรพคุณ	แก้ลมผัดเดือน ประจำเดือนมาไม่หยุด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ บดแล้วทาหรือ ใช้อาก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ขึ้นตามต้นไม้ ป่าดงดิบ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Deh ma lawl haq/ แด มาลื้อห้า
สรรพคุณ	รักษาอาการขาและตัวลืบ อบตัว หรือใช้ในพิธีกรรม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ อบประคบ
ถิ่นที่อยู่	บริเวณทั่วไปและบนไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Dovq yawl/ โดะย้อ
สรรพคุณ	รักษาโรคที่เกิดจากการร่วมเพศแล้ว ผอมแห้ง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้น
ถิ่นที่อยู่	ตามริมน้ำ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Deh ma lawl qaq / แด มา ลื้อ ขว่า
สรรพคุณ	แก้ไข้ ขับลม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ อบตัว
ถิ่นที่อยู่	พบทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Guil ghovq/ กือโกยะ [มะม่วงป่า]
สรรพคุณ	แผลข้างลำตัว (งูสวัด) “เหนะจะ”
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เปลือก
ถิ่นที่อยู่	ตามป่าเขาสมบูรณ์

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghov lo myav guil/ โกยะ โล หม
สรรพคุณ	แก้ลมพาต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่	ใกล้แหล่งน้ำลำห้วย

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Gah ngovq gah nga/ กองโห่งกองงา
สรรพคุณ	แก้ผอมแห้งแรงน้อย แก้ไข้
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	บนไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Gah ngovq shuil/ กอง โห่ง ชยื่อ
สรรพคุณ	แก้ลมบ้าหมู
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghawq ghal lal nehq/ กล้วยาล้าแห่น
สรรพคุณ	ใช้ในพิธีกรรม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ
ถิ่นที่อยู่	ตามภูเขาหิน

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Guq cehv jav ghaq/ ฎุ่จะจะฎ่า
สรรพคุณ	ใส่แผลที่เอ็นขาด บำรุงร่างกาย
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ ขยี้ทา
ถิ่นที่อยู่	ใกล้แหล่งน้ำที่ขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Gawq yawv pavq puil/

สรรพคุณ

แก้เเยะ ปะพื้อ [เครือเขาปุ่น]

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

รักษาอาการกระดูกหัก เป็นอาหาร

ถิ่นที่อยู่

ใช้ใบ บดและประคบ

ตามป่าดิบชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Guq cil/ กู่ซี่/ หอมชู

สรรพคุณ

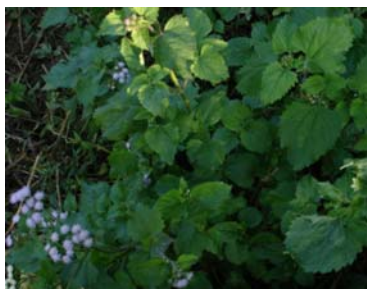
บำรุงเลือด ใช้ในพิธีกรรม

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้รากและใบ

ถิ่นที่อยู่

ปลูกตามดินชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Gawv lawl yal mova/

สรรพคุณ

เกะลื้อ ย้าโหมะ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ห้ามเลือด

ถิ่นที่อยู่

ใช้ใบ

บนไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Ghawq cehl/ กู่เอ๋ แซ่

สรรพคุณ

รักษากระดูกหัก/ เป็นอาหาร

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้ใบและลำต้น

ถิ่นที่อยู่

ตามไร่บ้าน

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา

Gum bol/กุ่ม โป้

สรรพคุณ

บำรุงกำลัง

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้

ใช้ราก ต้มดื่ม

ถิ่นที่อยู่

ป่าดงดิบทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Guq cehv/ ภู่แจะ
สรรพคุณ	แก้เอ็นขาด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ ตำพอก
ถิ่นที่อยู่	ป่าดงดิบ

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghoe myeu jav ghaq/
	เหว เมยอ นยะงั่ว
สรรพคุณ	รักษากระดูกหัก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งต้น ตำพอก
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขาชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghawq gawvq / ภู่อ เกาะ
สรรพคุณ	แก้ช้ำขึ้นคันตา
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งต้น ต้มดื่ม
ถิ่นที่อยู่	ขึ้นตามที่ขึ้นทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghawq cehl ghawq lehl /
	ภู่อ แซ่ ภู่อแล้
สรรพคุณ	ใช้รักษาอาการกระดูกหัก
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้นและใบ ตำพอก
ถิ่นที่อยู่	พบที่ขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ghawq sahq lahq ma/ ภู่อส่องหล่องมา
สรรพคุณ	ขับลม แก้วิงเวียนศีรษะ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบ อบทั้งตัว
ถิ่นที่อยู่	พบทั่วไป

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Gawl - il/ ก้อย-อี/ กอย
สรรพคุณ	รักษาอาการชาลิบ ตัวลิบ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผล
ถิ่นที่อยู่	ตามไหล่เขาที่ขึ้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Huml qav jeq dawvq/ ฮืม จ๊ะ เจ้เคาะ/ [เห็ดกระด้าง]
สรรพคุณ	แก้กินเห็ดพิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ตัวเห็ด
ถิ่นที่อยู่	ตามขอนไม้

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	iL puq/ อีฝู/ ซ้าพลูจ้าง
สรรพคุณ	แก้ตัวบวม แผลตุ่มใหญ่
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้สะเคือผล
ถิ่นที่อยู่	ตามภูเขาบริเวณหมู่บ้าน

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ju dal jav ghaq/ จู้ด้า นยะกว่า
สรรพคุณ	แก้เอ็นขาด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ลำต้น
ถิ่นที่อยู่	ติดต้นไม้

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Jahq lavq/ จ่องหละ [มะเขว่น]
สรรพคุณ	กระตุ้นลิ้นให้กินอาหาร ดับกลิ่นปาก ขับตัวหนอน
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้/ใช้ผล	บดใส่ปากแผลที่มีตัวหนอน ใช้เมล็ด ดับกลิ่นปาก
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Ja gawv/ จำ เกยาะ/ คาคตะกั่วเถา
สรรพคุณ	แก้ท้องงงฟูต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถาและใบ ต้มและแช่เท้า
ถิ่นที่อยู่	ตามภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Jil baq jil jahq/ จีป่า จีจ่อง
สรรพคุณ	สกัดพิษเห็บ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบประคบ
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Jawq ghal lal ma/ จ่อ ก้า ล้ามา
สรรพคุณ	แก้ฮัมพาด เป็นไต (ต้มกิน)
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผลและเปลือก ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Kahl nav/ ค้อง นะ
สรรพคุณ	แก้ท้องร่วง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ราก ต้มดื่ม
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบแล้ง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Kov yehl ma/ โคะเย้มา
สรรพคุณ	กระตุ้นสมอง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผล
ถิ่นที่อยู่	บนไหล่เขาที่ชุ่มชื้น

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Kawq lehq/ ค่อ แห่
สรรพคุณ	แก้ท้องก่งฟุด “Kuil dzaq”
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ผล ราก
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขาสูง

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Kahl pyul/ ค้อง พ्यू
สรรพคุณ	ช่วยต่อเส้นเอ็น
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถาขูดทา
ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบชื้นไหล่เขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Kahq al bawl/ ค่อง อ้าบ้อ
สรรพคุณ	แก้ลมบ้าหมู ปวดท้อง อัมพาต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เปลือกและต้น ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	lumq nel/ หริ่มเน่
สรรพคุณ	ใส่แผลสด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ใบบดทา
ถิ่นที่อยู่	บนภูเขา

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	Lehq guq lehq ni/ แห่กู่ แห่หนี
สรรพคุณ	แก้เต้านมอักเสบ ถ้างแผลสด ริดสีดวงทวาร
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา ต้มกิน
ถิ่นที่อยู่	ริมลำธาร ป่าดิบชื้น